

Kohtaaminen keskiössä

– Lapsi- ja nuorilähtöisyys opiskeluhuollon palveluissa

Marke Hietanen-Peltola,
Marie Rautava,
Kristiina Laitinen,
Eva Autio (toim.)

Ohjaus 2/2019

Kohtaaminen keskiössä

– Lapsi- ja nuorilähtöisyys opiskeluhuollon palveluissa

Marke Hietanen-Peltola, Marie Rautava, Kristiina Laitinen, Eva Autio (toim.)

TERVEYDEN JA
HYVINVOINNIN LAITOS

© Kirjoittajat ja Terveyden ja hyvinvoinnin laitos

Kannen kuva: Kuvatoimisto Shutterstock

Taitto: Taittotalo PrintOne

ISBN 978-952-343-306-9 (painettu)

ISBN 978-952-343-307-6 (verkkójulkaisu)

ISSN 2341-8095 (painettu)

ISSN 2323-4172 (verkkójulkaisu)

<http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-343-307-6>

PunaMusta Oy
Helsinki, 2019

Lukijalle

Opiskeluhuollon palvelut eli koulu- ja opiskeluterveydenhuolto sekä kuraattori- ja psykologipalvelut ovat lasten ja nuorten arkea. Palvelujen yhteisenä tavoitteena on edistää ja vahvistaa oppilaiden ja opiskelijoiden osallisuutta, hyvinvointia ja terveyttä. Koulussa hyvinvoinnin riskeihin päästään kiinni jo silloin, kun ne ovat vielä pieniä ja vaikutusmahdollisuuksia on paljon. Jotta opiskeluhoito toteutuisi tarkoitetulla tavalla, on tärkeää, että lapset ja nuoret luottavat palveluihin ja avunsaantiin. Palvelujen lapsi- ja nuorilähtöisyys on tärkeä arvo palvelujen järjestämisessä ja kehittämisessä. Lapsi- ja nuorilähtöisyyttä voivat arvioida vain lapset ja nuoret itse, joten palvelujen kehittämisessä heidän mukana olonsa on välttämätöntä.

Tämä opas on laadittu edistämään lapsi- ja nuorilähtöisyyden toteutumista opiskeluhoitoon palveluissa. Tavoitteena on, että lapsi tai nuori voi tulla luottavaisena jo pienen mieltä askarruttavan asiansa kanssa tutun aikuisen luo varmana siitä, että häntä kuullaan ja autetaan siten, että hän itse voi osallistua päätöksentekoon. Vaikka tarkastelukulmana oppaassa ovat opiskeluhoitoon palvelut, voidaan julkaisua hyödyntää laajemminkin kaikissa lasten ja nuorten toimintaympäristöissä ja heille suunnatuissa palveluissa. Toivomme oppaan pysähdyttävän ammattilaisia pohtimaan omaa ja edustamiensa palvelujen toimintaa asiakkaiden eli lasten ja nuorten näkökulmasta.

Opas on laadittu Terveiden ja hyvinvoinnin laitoksen (THL), Opetushallituksen (OPH) ja Mannerheimin Lastensuojeluliiton (MLL) yhteisenä työnä osana Lapsi- ja perhepalvelujen muutosohjelman (LAPE) Varhaiskasvatus, koulu ja oppilaitos lasten ja nuorten hyvinvoinnin tukena -kehittämiskokonaisuutta. Toimituskunta kiittää lämpimästi kaikkia artikkelien kirjoittajia arvokkaasta panoksestanne oppaan syntymisessä.

Helsingissä 18.3.2019

Marke Hietanen-Peltola

Marie Rautava

Kristiina Laitinen

Eva Autio

Sisällys

Lukijalle	3
Johdanto	7
<i>Marke Hietanen-Peltola</i>	
1 Lasten ja nuorten kokemuksia ammattilaisista	9
<i>Tatjana Pajamäki</i>	
2 Luottamuksen rakentuminen	14
<i>Jukka Mäkelä</i>	
3 Luottamus koulussa ja opiskeluhuollossa	25
<i>Jukka Mäkelä</i>	
4 Työskentely vanhempien kanssa	33
<i>Jukka Mäkelä</i>	
5 Onnistumisen kokemuksia arjessa	41
<i>Marke Hietanen-Peltola</i>	
5.1 Kohtaamisia terveystarkastuksissa ja vastaanotolla	44
<i>Eva Autio</i>	
5.2 Salaisuuden esiin tulo koululääkärillä	48
<i>Sirkku Suontausta-Kyläinpää</i>	
5.3 Onnistunut kohtaaminen koulupsykologin kanssa – kuka määrittelee onnistumisen?	54
<i>Anne Salmela</i>	
5.4 Koulukuraattorille vai Arikaattorille?	57
<i>Ari Suhonen</i>	
6 Käytännön kehittämissimerkkejä opiskeluhuollosta	60
<i>Marie Rautava & Kristiina Laitinen</i>	
7 Lapsen oikeudet opiskeluhuollon perustana	69
<i>Esa Iivonen & Kristiina Laitinen</i>	
Liite 1. Kirjoittajat	76
Liite 2. Lapsen huolilomake	78
Liite 3. Lapsiystävällisen kohtaamisen tarkistuslista	80

Johdanto

Marke Hietanen-Peltola

Opiskeluhoito on lasten ja nuorten matalan kynnyksen peruspalvelu, joka on tarjolla heidän arjen ympäristöissään, kouluissa ja oppilaitoksissa. Yksilökohtaisten vastaanotto -palvelujen lisäksi se sisältää yhteisöllisen opiskeluhoitoa, jolla edistetään koko koulun tai oppilaitoksen tasolla oppilaiden ja opiskelijoiden hyvinvointia tukevaa toimintakulttuuria. Käytännössä tämä tarkoittaa esimerkiksi kiusaamisen ehkäisyä, hyvän luokka- ja yhteisödynamiikan varmistamista sekä kiinteistön terveellisyydestä ja turvallisuudesta huolehtimista. Yhteisöllisen opiskeluhoitoa toteuttamiseen osallistuvat kaikki koulun ja oppilaitoksen aikuiset, myös opiskeluhoitoa palvelujen henkilöstö. Yhteisöllinen työ onkin opiskeluhoitoa ensisijainen toteuttamismuoto ja hyvin toimiessaan se vahvistaa kaikkien lasten ja nuorten hyvinvointia sekä vähentää yksilökohtaista tuen ja avun tarvetta.

Tämän oppaan tavoitteena on yksilökohtaista opiskeluhoitoa lapsi- ja nuorilähtöisyyden syentäminen. Tapaamisissa lasten ja nuorten kanssa kohtaamisen laatu on kriittinen tekijä sekä avun tarpeen esiintulon, avun saamisen että autetuksi tulemisen näkökulmista. Opiskeluhoitoa palveluissa eli koulu- ja opiskeluterveydenhuollossa sekä kuraattori- ja psykologipalveluissa ollaan tilanteissa, jotka asiasisältöjensä vuoksi lähtökohtaisesti edellyttävät luottamusta ja aitoa kohtaamista. Opiskeluhoitoa palvelujen ammattilaisten tehtäväalueet ovat osin yhteneviä. Esimerkiksi mielenterveyspuhelimissa tai perheen hankalassa tilanteessa oppilas voi oman mieltymyksensä mukaisesti kääntyä sen ammattilaisen puoleen, jonka kokee tutuimmaksi ja johon luottamus on jo syntynyt. Koulun ja oppilaitoksen toimintatapojen ja palvelujen järjestämiskäytäntöiden tulee varmistaa tämä valinnan mahdollisuus.

Mannerheimin Lastensuojeluliiton lasten ja nuorten auttavan puhelimen kautta saatu palaute opiskeluhoitoa palveluista on pysäyttävää luettavaa (Tatjana Pajamäki, luku 1). Samansuuntaista kokemusta tuo Nuoret palveluiden pauloissa - Nuorten elinolot vuosikirja 2018. Esiin nousee se, että osa lapsista ja nuorista on pettynyt palveluista saamaansa apuun tai ei ole rohjennut hakeutua palveluihin häpeän, nolouden tai pelkojen vuoksi. Myönteinen tunnesuhde työntekijään nousee keskeiseksi tekijäksi avun saamisessa.

Ilman aitoa kohtaamista on vaikea luottaa. Mitä aito kohtaaminen sitten on ja miten luottamusta rakennetaan? Jukka Mäkelä kirjoittaa omassa artikkelissaan luottamuksen rakentumisesta lapsella. Käytännön vinkkejä ja esimerkkejä hyvän kohtaamistilanteen rakentamiseksi käsittelevät artikkeleissaan Marie Rautava, Kristiina Laitinen sekä Jukka Mäkelä. Lapsi- ja nuorilähtöisyydessä on kyse myös lapsen oikeuksista ja niiden toteutumisesta, kuten Esa Iivonen ja Kristiina Laitinen tuovat esiin omassa kirjoituksessaan.

Arjen kehitysympäristöön sijoittuminen tekee opiskeluhoitoa palveluista ainutlaatuisia; jo seitsemänvuotias ekaluokkalainen voi itse ilman huoltajiaan hakeutua pal-

veluun niin halutessaan. Oppilas- ja opiskelijahuoltolaki (1287/2013) määrittää oikeuden asioida opiskeluhuollon palveluissa. Lain 18. pykälässä todetaan, että huoltajalla ei ole oikeutta kieltää alaikäistä käyttämästä opiskeluhuollon palveluja. Avoin ja ikäkauteen sopiva palveluista tiedottaminen, tuttuuden luominen ja etenkin luottamuksellisuus sekä siitä tiedottaminen ovat opiskeluhuoltopalvelujen kulmakiviä. Monesti oppilaan asioita hoitaessaan ammattilainen joutuu tasapainoilemaan oppilaan luottamuksen, vanhempien luottamuksen sekä lainsäädännön toimintavelvoitteiden ristiaallokossa, kuten koululääkäri Sirkku Suontausta-Kyläinpää kirjoituksessaan hyvin kuvaa.

Opiskeluhuollon ammattilaiset haluavat kohdata lapset ja nuoret aidosti. Luvussa 5 neljä opiskeluhuollossa pitkään työskennellyttä ammattilaista pohtii onnistuneen kohtaamisen kysymyksiä oman työkokemuksensa kautta. Edellä mainitun koululääkärin artikkelin lisäksi saamme lukea kouluterveydenhoitaja Eva Aution mietteitä kouluterveydenhuollon kohtaamisista sekä kuraattori Ari Suhosen ajatuksia kohtaamisista lasten ja nuorten kanssa. Koulupsykologi Anne Salminen pohtii perustellusti sitä, kuka määrittää onnistuneen kohtaamisen? Lasten ja nuorten näkökulmia palvelujen käytännön järjestelyihin, tiedottamiseen ja luottamuksellisuuteen onkin tiedusteltava ensisijaisesti heiltä.

Palvelujen lapsi- ja nuorilähtöisyyden vahvistaminen tarkoittaa monia erilaisia toimia. Kyse on konkreettisesta vastaanottotoiminnan järjestämisestä (esim. tiedottaminen, ajanvarauskäytänteet, työtilan sijoittuminen ja soveltuvuus toimintaan), koulun toimintakulttuurista (esim. asioinnin mahdollisuus oppituntien aikana), tuttuuden luomisesta ja kohtaamistaitojen kehittamisestä. Osa toimista vaatii koko koulun tai oppilaitoksen yhteistyötä ja toimintatavoista sopimista. Sen lisäksi jokainen toimija voi kehittää ja harjaannuttaa omaa osaamistaan kohtaamisessa. Jo oman toiminnan pohtiminen on tärkeä askel. Silloin on jo alussa polulla, jonka loppua eivät edes luvussa 5 kirjoittavat opiskeluhuollon konkarit ole tavoittaneet vaan nöyrinä toteavat taitojen edelleen vaativan hiomista.

Opiskeluhuollon palvelut muodostavat lapsille ja nuorille ensimmäisiä kokemuksia itsenäisestä asiakkuudesta palveluissa. Ne luovat käsitystä sosiaali- ja terveystalvveluista yleensä ja niissä saadut kokemukset voivat jatkossa vaikuttaa palveluihin hakeutumiseen sekä niihin liittyviin ennakkoluuloihin ja odotuksiin. Mitä me haluamme lasten ja nuorten koulussa ja oppilaitoksissa oppivan palveluistamme? Toivottavasti voimme tarjota heille kokemuksia kuulluksi tulemisesta, luottamuksellisesta kohtamisesta ja avun saamisesta.

LISÄTIETOA:

Gissler M, Kekkonen M, Känkänen P (toim.) (2018), Nuoret palveluiden pauloissa - Nuorten elinolot vuosikirja 2018. Terveysten ja hyvinvoinnin laitos, Teema 30/2018, Helsinki. <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-343-200-0>
Oppilas- ja opiskelijahuoltolaki (1287/2013). <https://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/2013/20131287>

1 Lasten ja nuorten kokemuksia ammattilaisista

Tatjana Pajamäki

Mannerheimin Lastensuojeluliiton Lasten ja nuorten puhelin ja netti¹ on valtakunnallinen, maksuton ja anonyymi alle 21 -vuotiaille lapsille ja nuorille tarkoitettu palvelu, joka päivystää vuoden jokaisena päivänä. Masennukseen ja ahdistukseen liittyvät yhteydenotot palvelussa lisääntyivät merkittävästi 2010 -luvulla, erityisesti palvelun nettikanavissa. Keskustellessaan mielen pahoinvoinnistaan nuoret sivuavat monesti kokemuksiaan eri alojen ammattilaisista, kuten koulukuraattoreista ja -psykologeista, sosiaalityöntekijöistä, terveydenhoitajista, lääkäreistä sekä psykiatrisen hoidon ammattilaisista. Palvelussa onkin kerätty vuosien ajan laadullista kokemustietoa niistä yhteydenotoista, joissa lapset ja nuoret kertovat suhteestaan ammattilaisiin ja ammattilaispalveluihin. Tässä artikkelissa kokemuksia on vedetty yhteen. Artikkelin lomassa olevat sitaatit ovat muokattuja lainauksia yhteyttä ottaneiden nuorten kokemuksista.

Tee oma työsi (läpi)näkyväksi

”Mihin mut sitten viedään, jos kerron? Haluan päättää itse asioistani.”

”Kenelle ja missä tällaisista asioista voi puhua?”

”Mä en jaksa enää tätä. Toivoin, et joku huomais tän ja hankkis meille apua.”

Yhteydenottojen perusteella nuorilla on vähän tietoa siitä, ketä ammattilaista pitäisi lähestyä silloin, kun oma olo on huono tai kaipaa tukea. Pelot sekä tietämättömyys palveluista olivat monesti syynä siihen, että nuoret eivät olleet hakeneet itselleen apua, vaikka sitä pohtivat ja olisivat sitä tarvinneet. Monesti nuoret eivät tieneet ketä ammattilaista pitäisi lähestyä ja mitä silloin pitäisi tehdä. Nuoret eivät tunteneet ammattilaisten työnkuvia, eivätkä tieneet millaisissa asioissa kenenkin puoleen tulisi kääntyä.

Nuoret kertoivat myös pelkäävänsä niitä mahdollisia seurauksia, joita avunhakeminen voisi aiheuttaa. Seurauksia pelättiin sekä oman itsen että läheisten puolesta. Nuoret pelkäsivät esimerkiksi menettävänsä kontrollin asioihinsa, jos paljastaisivat oman elämäntilanteensa ammattilaiselle. Joidenkin nuorten ympärillä oli tapahtunut asioita, joiden seurauksista heillä itsellään ei ollut käsitystä. Nuorelle oli esimerkiksi

¹ Palvelun numero 116 111 on yleiseurooppalainen lasten auttavien puhelinten numero, joka on yhteinen kaikissa Euroopan maissa. Päivystysajat ovat arkisin klo 14 - 20 ja viikonloppuisin klo 17 - 20. Juhlapyhinä päivystetään kello 14-17. Chat päivystää neljä kertaa viikossa ja nettikirjepalveluun voi kirjoittaa koska tahansa ja saada siihen vastauksen keskimäärin kolmessa päivässä.

kerrottu, että hänestä oli tehty lastensuojeluilmoitus, mutta nuori ei tiennyt siihen syytä, eikä sitä mitä se käytännössä tarkoitti.

Nuoret myös tietävät kohtaamistaan ammattilaisista hyvin vähän. Monet nuoret eivät mm. tiedä, minkälaiset vaitiolovelvollisuudet tai ilmoitusvelvollisuudet ammattilaisia koskevat. Pelätessään omien asioidensa leviävän esimerkiksi koulu yhteisössä, nuoret saattavat salata hyvinkin isoja ongelmiaan tukisuhteissaan.

Joskus nuoret kokivat myös, että heidän ongelmansa eivät olleet ammattilaisten mielestä tarpeeksi isoja ja kokivat ongelmiansa mitätöitävän. Aikuisen näkökulmasta pieni asia oli voinut muodostua nuorelle isoksi ongelmavyyhdyksi ja tuetta jääminen heikensi nuoren kokonaishyvinvointia. Vaikeimmissa tilanteissa olivat nuoret, jotka voivat pahoin, mutta joiden huonovointisuus ei ollut ulospäin selkeästi näkyvissä niin, että siihen olisi osattu koulussa puuttua. Yhteydenottojen perusteella nuorilta vaaditaan yhtäältä liikaa oma-aloitteisuutta avunhakemisessa ja toisaalta avunhakijoiksi päätyvät ne nuoret, joka joko oireilevat ulospäin tai toisaalta pystyvät jäsentämään avun ja tuen tarvettaan ja ovat tottuneet hakemaan apua.

Madalla kynnystä hakea apua

”Mun kaverit voi nähdä, et meen hakee apua ja sit leimaudun”

”Mä pelkään, että mä vien paikan joltain muulta, joka tarvis tätä paljon enemmän”

”En halua, että äiti joutuu kärsimään, mutta en tiedä mitä tehdä”

Leimautumisen pelko sekä omasta olostaan tunnettu häpeä nostivat monen nuoren kynnystä hakea apua ammattilaiselta. Pyytäessään apua henkiseen hyvinvointiin nuoret pelkäävät leimautuvansa heikoiksi ja tarvitseviksi. Avuntarvitseminen nähtiin kielteisenä asiana ja sen pelättiin heikentävän asemaa kaveripiirissä. Leimautumisen pelkoa lisäsivät opiskeluhuollon työntekijöiden, esimerkiksi koulukuraattorin työhuoneen sijoittuminen koulussa erilliseen siipeen, jonne menon kaikki oppilaat näkivät.

Toisaalta monilla nuorilla oli myös käsitys, että ongelmien pitäisi olla hyvin isoja, ennen kuin niillä voisi kuormittaa ammattilaisia. Omalle avuntarpeelle kaivattiin paljon perusteluja ja monesti pelättiin, että paikka saatettaisiin viedä joltain enemmän apua tarvitsevalta. Myös omien vanhempien vaikutus avunhakemiseen oli suuri ja vanhemman reaktiota pelättiin. Etenkin omaa huonovointisuutta ja itsetuhoisia oireita peiteltiin vanhemmilta. Yhteydenottojen perusteella osa nuorista jää tarvitsemaansa tukea vaille sen vuoksi, että he kokevat vanhempiensa häpeävän lapsensa avuntarvetta tai pelkäävät avunhakemisen seurauksia.

Kohtaa kiireettä ja välitä lämpöä

”Pahinta oli kun se sanoi, että ei mulla nyt ole mitään taikajuomaa sun olon parantamiseksi ”

”Ihana kun tänne saa puhua rauhassa eikä tarvi kiirehtiä ”

Eniten nuoria puhuttivat epäonnistuneet kohtaamiset ammattilaisten kanssa. Nuoret toivoivat ammattilaisilta lämpöä, toivoa ja henkilökohtaiselta tuntuva kohtamista. Yksi perusedellytys toimivien tukisuhteiden luomiselle on se, että nuorella olisi riittävästi aikaa kiinnittyä ja rakentaa luottamussuhdetta yhteen työntekijään. Nuoren kannalta epäonnistuneilta tuntuu tapaamiset olivat monesti sellaisia, joissa ammattilainen oli vaikuttanut kiireiseltä, eikä hänellä tuntunut olevan aikaa keskittyä nuoren sanomisiin. Kiireiselle ammattilaiselle nuori ei pysty avautumaan.

Haavoittuvissa tilanteissa elävät nuoret ovat myös herkkiä havainnoimaan kohtaamiensa ammattilaisten mielentiloja. Jotkut nuoret kertoivatkin vaikeuksista keskustella niiden ammattilaisten kanssa, jotka vaikuttivat työhönsä kyllästyneiltä ja väsyneiltä. Joskus nuoret alkoivat ottaa vastuuta kohtaamiensa ammattilaisten jaksamisesta ja pelkäsivät kuormittavansa heitä liikaa. Jos aikataulu ammattilaisena on tiukka, kannattaa pohtia, ottaako nuorta vastaan ollenkaan, vai siirtääkö tapaamista parempaan ajankohtaan. Joskus kiireinen kontakti nuoren kanssa ei ole pelkästään hyödytön, vaan suorastaan haitallinen. Jos nuori pitkän aikaa asiaa harkittuaan päättää yrittää jaksaa omassa elämässään tapahtunutta asiaa ja ammattilainen on kiireisen ja kiinnostumattoman oloinen, voi nuori tehdä päätelmän, että ammattilaisille ei ylipäättäen kannata avautua. Ammattilaisena on hyvä varata kohtaamisiin riittävästi aikaa, tai jos sitä ei ole, kertoa se avoimesti heti tapaamisen alussa.

Huomioi yksilöllisyys kohtaamisen tavoissa

”Oon nyt käynyt siellä joku vuoden. En mä sille oo mitään sanonut tästä, kun se on niin vaivaannuttavaa ”

”Terkka onneksi ymmärsi, etten pystynyt just silloin puhumaan eikä pakottanut mua”

Osa nuorista myös viestitti kohtaamisten ammattilaisten kanssa tuntuva virallisilta ja epämiellyttäviltä. Nuoret olivat kokeneet kohtaamisten keinojen olevan omalle persoonalleen tai sen hetkiselä tilanteellensa sopimattomia. Monet nuoret viestivät kasvokkain tapahtuvan kontaktin vaikeudesta ja toivoivat muita mahdollisuuksia keskustella ammattilaisen kanssa. Kasvokkain tapaamisissa erityisesti tunteiden näyttämistä pelättiin ja asetelma koettiin vaivaannuttavaksi ja toimimattomaksi. Toiset kokivat äänen puhumisen äärimmäisen vaikeana ja olisivat toivoneet muita tapoja jakaa vai-

keiksi kokemiaan asioita. Monia isoja ja merkityksellisiä asioita jäi tällöin jakamatta ammattilaisen kanssa, eikä tilanteesta päästy nuoren kannalta etenemään. Jotkut nuoret kertoivatkin, että vaikka he olivat tavanneet ammattilaisia vuosien ajan, he eivät olleet pystyneet kertomaan todellisesta olotilastaan tai mieltä painavasta salaisuudestaan. MLL on laatinut Lapsen huolilomakkeen (liite 2), jonka lapsi tai nuori voi täyttää, jos huolen ääneen sanominen tuntuu vaikealta. www.nuortennetti.fi/apua-ja-tukea/huoli-puheeksi-lomake/

Nuoret hyötyvät joustavuudesta

”Siihen seuraavaan tapaamiseen on ihan liian pitkä aika ”

”Mä pelkään, että en kestä kahta kuukautta ilman mitään tukea ”

”Olis paras, jos voisi helposti perua ajan silloin, kun ei vaan pysty puhumaan mitään ”

Avunhakemista ja mahdollisten tukikontaktien jatkumista vaikeuttivat myös nuorten elämään jäykästi istuvat palvelurakenteet. Erilaiset siirtymät, kuten alakoulusta yläkouluun vaihtaminen, huolestuttivat nuoria. Hoitopaikan ja tukikontaktista vastuussa olleen aikuisen vaihtuminen vaikuttivat myös merkittävästi nuoren haluun jatkaa kontaktia. Myös loma-ajat, erityisesti pitkät kesälomat ja niihin liittyvät katkokset koulun opiskeluhuollon palveluissa, aiheuttivat nuorille stressiä ja moni pelkäsi kesäaikoina oman mielenterveytensä puolesta. Yksittäisten tapaamisten suhteen nuoret toivoivat enemmän joustavuutta ja mahdollisuutta saada vaikuttaa tapaamisiin; niiden ajankohtiin ja kestoihin. Monesti nuoret toivoivat saavansa tiiviimmin tapaamisaikoja ammattilaiselle silloin, kun siihen oli erityinen tarve. Joustavuutta toivottiin myös siihen, miten aikoja voisi olla mahdollista perua silloin, kun olo ei ollut puhumiseen oikea.

Yhteydenottojen perusteella nuoria kohtaavien ammattilaisten yksilöllistä ja ikätasoisista kohtaamisen osaamista tulisi vahvistaa. MLL ja Lapsiasiavaltuutettu ovat yhdessä laatineet Lapsiystävällisen kohtaamisen tarkistuslistan (liite 3), jota vasten työntekijä voi peilata omia kohtaamisen tapojaan. www.mll.fi/ammattilaisille/muille-ammattilaisille/lasten-kohtaaminen-palveluissa/

Opiskeluhuoltopalvelujen toimivuutta pohdittaessa olisi kiinnitettävä erityishuomiota avunsaannin helppouteen ja kynnyksettömyyteen. Jokaisessa koulussa tulisi pohtia opiskeluhuollon palvelujen osalta ainakin seuraavia kysymyksiä:

- Mistä ja miten oppilaat saavat tietoa koulussa toimivien ammattilaisten työnkuvista?
- Miten oppilaan ikätaso on huomioitu työnkuvien esittelyssä?
- Miten vastaanottoaikoja voi varata matalalla kynnyksellä?
- Onko avunhakeminen ilman leimautumista mahdollista?

- Saako vastaanotolle tulla kaverin kanssa?
- Miten vanhemmat on huomioitu opiskeluhoitopalveluissa?
- Miten kynnystä hakea tukea lapselle on madallettu ja luottamusta vanhempien kanssa on rakennettu?
- Saavatko oppilaat antaa palautetta saamastaan tuesta ja avusta?
- Kehitetäänkö toimintaa nuorilta saatujen palautteiden perusteella?

Lasten ja nuorten puhelin on vuonna 1980 perustettu valtakunnallinen palvelu, jonka palvelutarjontimeen kuuluu myös nettikirjepalvelu ja chat. Yhteydenotot ovat maksuttomia ja luottamuksellisia ja niihin vastaavat MLL:n kouluttamat vapaaehtoiset päivystäjät ammattilaisten ohjaamissa ryhmissä. Palvelussa otetaan vuosittain vastaan lähes 20 000 yhteydenottoa eri-ikäisiltä lapsilta ja nuorilta. Puhelimeen soittavat eniten 12-14 -vuotiaat sekä 9-11- vuotiaat lapset.

Yhteydenottoaiheista yleisimpiä ovat omaan fyysiseen ja/tai seksuaaliseen kehitykseen liittyvät pulmat, kaverisuhdehuolet sekä arjessa koettu yksinäisyys. Palvelun nettikirjepalvelua käyttävät eniten 12–17 -vuotiaat tytöt ja aiheista yleisimpiä ovat vakavat mielenterveydenhuolet sekä ihmissuhdepulmat. Nuorilla on myös mahdollisuus kahdenkeskiseen chat-keskusteluun aikuisen kanssa. Chatin käyttäjissä enemmistö on 12–17 -vuotiaita nuoria ja aihekirjo on vakava. Chatin yleisimpiä aiheita ovat mielenterveyteen liittyvien huolten ohella erilaiset kaltoinkohtelukokemukset. Jokainen palveluun tullut yhteydenotto tilastoidaan tarkasti ja niistä kerätään myös laadullista tietoa. Tilastotietoa palveluun tulleista yhteydenotoista on kerätty 1990 -luvulta saakka.

LISÄTIETOA:

- Holappa H, Pajamäki T (2017), Lasten ja nuorten puhelimen vuosiraportti 2017. Mannerheimin Lastensuojeluliitto. https://dzmdrerwnq2zx.cloudfront.net/prod/2018/04/09104716/MLL_LNP_raportti_2017_www.pdf
- Holappa H, Okker A-M, Pajamäki T (2016), Lasten ja nuorten puhelimen vuosiraportti 2016. Mannerheimin Lastensuojeluliitto. https://dzmdrerwnq2zx.cloudfront.net/prod/2017/07/29222141/MLL_LNP_raportti_2016_www.pdf
- Pajamäki T, Okker A-M (2018), ”Pitäis jaksaa, uskaltaa luottaa ja odottaa” -nuorten kokemuksia palveluista. Kirjassa: Gissler M, Kekkonen M, Känkänen P (toim.), Nuoret palveluiden pauloissa - Nuorten elinolot vuosikirja 2018. Terveiden ja hyvinvoinnin laitos, Teema 30/2018, Helsinki. <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-343-200-0>
- Pajamäki T, Puusniekka A (2011), Lasten ja nuorten puhelimen ja netin vuosiraportti 2011. Mannerheimin Lastensuojeluliitto. <https://dzmdrerwnq2zx.cloudfront.net/prod/2018/08/09133232/LNPN-vuosiraportti-2011.pdf>

2 Luottamuksen rakentuminen

Jukka Mäkelä

Miksi luottamus on tärkeää?

Ihminen on sosiaalinen olento, jonka menestys lajina on perustunut sen poikkeukselliseen kykyyn tehdä yhteistyötä ja kommunikoida toisten kanssa. Moninaiset vuorovaikutuksen muodot ovat tehneet mahdolliseksi suunnitella ja toimia yhdessä, jakaa kerättyä tai saalistettua ravintoa ja myös kasvattaa ja opettaa lapsia yhdessä. Ihminen on kulttuurinen olento, ja kulttuuri kantaa ihmisryhmän jaettua todellisuutta. Kulttuuri on merkitysjärjestelmä, joka sisältää uskomuksia, arvoja, normeja, jotka ovat kyseisen ryhmän kokemusten myötä jäsenyntyneitä tapoja hahmottaa maailmaa ja suhteitamme siinä.

Keskinäinen luottamus on kulttuurimme perusta ja koossapitävä voima. Yhteinen kulttuuri muodostaa tilan, jossa luottamus on odotusarvo. Vaikka luottamus on kulttuurinen ilmiö, se muodostuu vähitellen todellisissa ihmissuhdekohtaamisissa. Ne kunkin joko vahvistavat tai heikentävät vähä vähältä, pienin askelin yhteisön ja kunkin yksilön luottamuspääomaa.

Luottamuksen oppiminen

Luottamus ei ole ihmislapsen lähtöoletus vaan sitä opitaan. Jotta luottamus ei vaarantaisi oloamme, sen on tärkeää olla todellisuuspohjaista. Ei ole itsestään selvää, että ympäristö olisi turvallinen ja että muut olisivat luottamuksen arvoisia. Itse asiassa biologinen ympäristö on lähtökohtaisesti vaarallinen: olemme aina olleet potentiaalisesti toisten petojen saalisolentoja. Siksi on välttämätöntä arvioida ympäristön turvallisuus tilannekohtaisesti.

Synnynnäinen epävarmuus siitä, täytyvätkö omat tarpeet kuten turvallisuuden tarve, on luonnollista. Toisen ihmisen läsnäolo kertoo joko mahdollisesta uhasta tai turvasta. Ihmisolento on lajinkehityksessämme rakentunut kykeneväksi tarkistelemaan yhtämittäisesti ympäristöönsä havaitakseen riittävän herkästi fyysisiä, kemiallisia ja myös vuorovaikutuksellisia uhkia. Ihminen tietää psykobiologisessa olemuksessaan, ettei hän selviä yksin. Jokaisen on opeteltava tunnistamaan, mihin tai kehen voi luottaa ja mihin tai kehen ei. Hermostomme on kehittynyt sellaiseksi, että voimme viettää pääosan ajastamme luottavaisesti suhtautuen ja kuitenkin turvassa mahdollisilta vaaroilta. Tämä on mahdollista sen vuoksi, että vaaran mahdollisuutta tarkisteleva ja vaaran merkkejä aistiva hermostomme osa pystyy olemaan riittävän aktiivinen käynnistääkseen tarvittaessa salamannopean suojautumisreaktion ilman, että tämä jatkuva valvonta-aktiivisuus häiritse keskittynyttä levollista olemistamme. Mitä enemmän todellisuuspohjaisen luottavaisuuden kokemuksia lapsi saa, sitä tarkemmin hän oppii

sekä erottamaan epäluotettavuuden luotettavuudesta että suhtautumaan kumpaiseenkin tilannekohtaisen järkevasti.

Alkuun pieni lapsi kokee muiden ihmisten olevan olemassa aistimalla heitä: kulakin toisella, niin aikuisella, lapsella ja toki perheen lemmikeilläkin, on erilainen hahmo, tuntu, haju, rytmi ja ääni. Erilaatuisten aistimusten kokonaisuuksista lapsi alkaa tunnistaa elämäänsä kuuluvia henkilöitä. Luotettavuuden arvioinnissa lapsen ainoa keino on tunnustella, kenen läsnäolo, läheisyys ja vastaukset lapsen viesteihin tuntuvat hyvältä ja kenen pahalta. Ihmiselle on kehittynyt tätä varten äärimmäisen tarkkoja ja synnynnäisiä keinoja havaita toisen suhtautumisen laatua. Lapsen luottamusta lisää, jos toinen huomaa hänen tarpeensa ja on valmis auttamaan. Luotettavuuden arviointi kehittyy ihmissuhteissa. Se vahvistuu, kun arviot osuvat oikeaan ja heikkenee, mikäli lapsen luottamus toistuvasti petetään.

Luottamuspääoma ja autonominen hermosto

Luottamuspääoma on varastoitua kokemusta siitä, että voi ja kannattaa luottaa toiseen. Lapsen keräämä luottamuspääoma määrittää sitä, millainen oletusmalli hänelle muotoutuu siitä, miten toiset ihmiset toimivat ja vastaavat hänelle. Oletusmallit muodostuvat ja muokkautuvat jatkuvasti uusissa kokemuksissa. Vaikuttamalla havainnointiin ja havaintojen mielen sisäiseen tiedon järjestelyyn ne luovat kullekin lapselle (ja edelleen aikuiselle) hänen ainutkertaista tapaansa aistia ja kokea maailmaa.

Lapsen havainnot toisen ihmisen suhtautumistavasta ja aikeista kussakin vuorovaikutustilanteessa saavat hänet virittymään kanssakäymiseen eri tavoin, mikä näkyy hänen käytöksessään ja olemuksessaan. Se, miten lapsen hermosto käsittelee tietoa ja tuottaa erilaisia kehollisesti erottuvia viritystiloja, juontaa vuosimiljoonien perinnöstä, eli siitä, mikä palvelee lajin hengissä selviytymistä ja elämän jatkumista. Jatkossa hahmotellaan, miten nämä meidänkin lajimme hermostolliset, koko yksilön olemusta säätelevät viritystilat näkyvät ihmislapsen käytöksessä ja kehollisessa olemuksessa. Lapsen ainutkertainen tapa virittyä on tulosta paitsi lajiperimästämme myös hänen yksilöllisen perimänsä hienosäädöstä sekä hänen elämänaikaisista kanssakäymisen kokemuksistaan.

Vuorovaikutuksessa aktivoituvia virittymisen tapoja on ryhmitelty erilaisiksi autonomisen hermoston tiloiksi, eli hermoston, jota lapsi ei juurikaan tahdonalaisesti osaa säädellä. Perinteisesti autonomisen hermoston tilat jaoteltiin kahtia toisaalta levon, kasvun ja korjaantumisen tarpeiden ohjaamaan ns. parasympaattisen hermoston tilaan ja toisaalta uhkatilanteissa tarvittavaan, eloon jäämistä turvaavan taistelun tai pakenemisen ns. sympaattisen hermoston tilaan. (Nimi ei viittaa siihen, että taistelemisen tai pakenemisen koettaisiin sympaattiseksi toiminnaksi vaan siihen, että monet hermot yhdistävät toimintansa samanaikaisesti ensisijaisesti välitöntä hengissä selviämistä tukeviksi strategioiksi.) Sympaattinen hermosto löydettiin ensin ja parasympaattinen sai nimensä, kun virheellisesti arveltiin sen olevan alisteinen sympaattiselle (para = vieressä, sivulla).

Tarkemmassa tarkastelussa on kuitenkin tunnistettu useampiakin hermoston ja sen myötä koko kehon viritystiloja. Niistä kehittynein ja lapsen kehitystä kokonaisvaltaisesti tukevin on sosiaalisen yhteyden tila. Siinä autonomisen hermoston molemmat valtaväylät ovat aktiivisia yhtäaikaan. Sympaattinen hermosto vahvistaa lapsen jatkuvaa toiminnallista vireyttä ja valmiutta toimia nopeasti. Parasympaattisen hermoston kehittyneimmät osat jarruttavat sympaattista hermostoa joustavasti pitäen lapsen virityksen rauhallisen levollisena. Tällöin tilanne tuntuu lapsesta turvalliselta ja hän pystyy suuntautumaan ja syventymään myönteiseen kanssakäymiseen toisten kanssa. Sosiaalisen yhteyden tilassa lapsen koko olemus on joustava: fyysisesti hän on yhtäaikaan levollinen ja vireä, henkisesti valmiina niin yhdessä oleiluun kuin yhteiseen touhuamiseenkin. Tässä tilassa toiset ihmiset koetaan lähtökohtaisesti kiinnostaviksi ja hyväntahoisiksi, ja siinä tuntuu hyvältä olla ja toimia yhdessä toisten kanssa. Hermosto on siinä myös ihanteellisella tavalla viritynyt sekä uuden oppimiseen että luovuuteen eli uuden synnyttämiseen.

Alkukantaisemmat ja yksiviivaisemmat autonomisen hermoston tilat aktivoituvat, kun lapsi aistii tilanteessa uhkaa. Uhkan merkki voi olla lapsen kuulema äkillinen kova ääni tai hänen aistimansa nopeasti lähestyvä hahmo esim. liikenteessä. Ne nostavat stressitason välittömästi korkealle. Koska ihminen on erityisen sosiaalinen laji, myös sosiaalinen epäonnistuminen tai torjutuksi tuleminen porukasta ovat uhkaavia, stressaavia kokemuksia. Uhkaavaksi arvioiduissa tilanteissa parasympaattinen jarru alkaa hellittää jolloin sympaattinen hermosto alkaa toimia täysillä. Tällöin toiminta on vaistonvaraista ja se keskittyy välittömästä vaarasta selviytymiseen. Tämän nostattama adrenaliinitaso käynnistää **taistele tai pakene** -tilan, kuten sitä perinteisesti kutsutaan. Itse asiassa tilalla on kolmaskin muoto: **jäykistyminen tai jähmettyminen**, jossa lapsen keho jännittyy liikkumattomaksi täyteen toimintavalmiuteen ja hänen kehonsa valpastuu seuraamaan pikkutarkasti ympäristöä hetki hetkeltä.

Taistelutila voi näkyä konkreettisesti toisten kiusaamisena tai lapsen käymisenä toisen kimppuun vaikkapa välitunneilla. Pakotilan voi huomata lapsen tai nuoren yleisestä levottomasta liikehinnästä, katseen pakoilusta tai vaikkapa äkillisestä poistumisesta opetustilanteesta. Jähmettyminen ilmenee nimensä mukaan lapsen liikkeen pysähtymisenä, katseen muuttuessa pälyileväksi ja hengityksen pinnalliseksi ja kiihkeäksi. Kaikissa näissä tiloissa lapsen tai nuoren hermosto on suunnannut aistimet havaitsemaan pienintäkin ympäristöstä tulevaa uhkaa, jolloin hänen on vaikeaa tai mahdotonta samalla suunnata huomiotaan esimerkiksi opetustilanteeseen. Jopa lapsen kuulo virittyy tällöin hakemaan uhkaviestejä, jolloin se ei enää poimi valikoiden ihmisen puheen äänialuetta. Siksi lapsi tai nuori ei enää kuule esim. opettajan puhetta vaan siitä tulee taustahuminaa, johon huomio ei kiinnity.

Lamaantuminen on neljäs, alkukantaisin tapa reagoida koettuun uhkaan. Tässä reaktiossa sympaattinen, aktivoiva hermostokin lamaantuu, ja käyttäytymistä ohjaa parasympaattisen hermoston varhaiskantainen osa. Sen tarkoitus on ollut suojella eläintä saalistajilta, jotka usein jättävät elottomaksi arvioimansa saaliin rauhaan. Lamaantumishermosto aktivoituu, kun uhka koetaan ylivoimaisen voimakkaana eivätkä taistelu, pako tai jähmettyminen enää auttaisi. Lamaantuessaan elimistö menettää

jänteitensä ja lapsi tai nuori painuu lypsyyn ja menee reagoimattomaksi ympäristön ärsykkeille kuten puhuttelulle tai kosketukselle. Pahimmillaan hän voi jopa valahtaa velttona kasaan tai menettää hetkeksi tajuntansa eli pyörtyä. Ylivoimainen uhka voi olla mokaamisen pelko tai kokemus ryhmätilanteessa, jolloin yksilö kokee menettävänsä välittömimmän elinehtonsa eli ryhmänsä sosiaalinen hyväksynnän. Se voi myös olla kokemus ylivoimaisesta fyysisestä uhkasta esim. kiusaamistilanteessa. Erityisesti lapset, joita on kotonaan pahoinpidelty tai jotka ovat nähneet vanhempien välistä väkivaltaa, (joita todennäköisesti on joka luokalla) ovat taipuvaisia lamaan tumaan kokiessaan olevansa uhattuja. Vaikka lamaan tuminen on ollut erinomainen suoja keino niissä luonnollisissa ympäristöissä, joihin se on alun perin kehittynyt, se kääntyy itseään vastaan nykypäivänä vaikkapa liikenteessä, jossa lamaan tuminen voi estää lasta pääsemästä lähestyvää autoa pakoon suoja tieltä. Siitä on myös yleensä haittaa sosiaalisissa uhkatilanteissa, koska se vie mahdollisuudet osallistuvaan tilanteen selvittelyyn. Päinvastoin, kaverit voivat alkaa kiusata yhä helpommin yhtäkkiä täysin poissaolevalta tuntuvaa lasta. Opettajakin voi luulla lapsen näyttelevän tai tekeytyvän vastaamattomaksi.

Luottamuspääoman kerryttäminen

Lamaan tuminen ja jähmettyminen tekevät lapsen huomaamattomaksi, jolloin vaarana on, että opettaja ei tule kiinnittäneeksi huomiota häneen sen enempää luokkatilanteissa kuin välitunneillakaan. Tästä voi syntyä noidankehä. Toistuvan lamaan tumisen tai jähmettymisen myötä lapsen luottamuspääoma hupenee ja hänen alttiutensa kokea koulutilanteet ylivoimaisena kasvaa. Tällöin nämä autonomiset reaktiot voivat käynnistyä uusissa tilanteissa aina vain helpommin. Jos taas aikuinen huomaa lapsen lamaan tumis- tai jähmettymisreaktion, hän voi estää noidankehän kehittymisen auttamalla lasta palautumaan yhteyden tilaan. On keskeistä nähdä lapsen käyttäytymisen taakse ja ymmärtää, että hän on pohjimmiltaan hätääntynyt ja tarvitsee toisen aktiivista apua korkean stressitilansa tyynnyttämiseen. Siihen eivät riitä sanat, vaan niiden rinnalla tarvitaan vakaata sanatonta viestintää turvasta. Sopivalle etäisyydelle tuleminen, lempeä äänenkäyttö ja lapsen tasolle asettuminen auttavat palauttamaan katseyhteyden, jolloin hyväntahtoisen ilmeen kautta voi useimmiten saada lapsen takaisin yhteyteen. Oma sisäinen tila on tärkeä pitää levollisena riippumatta lapsen herättämistä hajaannuksen ja hätääntymisen tunteista. Siinä lapsen tyynnyttäjää auttaa hengittäminen ulos pitkään ja rauhallisesti sekä kasvojen lihasten rentouttaminen. Näin aktivoidaan kehittyneempää parasympaattisen hermoston osaa ja siten omaa sosiaalisen yhteyden tilaa. Tämä välittyy lapselle tai nuorelle ja tukee hänen koostumistaan takaisin yhteyteen.

Lapsen kyky sosiaaliseen yhteyteen vahvistuu hänen ollessaan yhteydessä luotettavaan ja lapsen luotettavaan aikuiseen. Aikuisen sanoin ja sanattomasti osoittama luotettavuus on mahtava voimatekijä palauttamaan lapsi kuin lapsi yhteyden tilaan. Tämä synnyttää lapsessa itseään vahvistavia myönteisiä kehii, eli sosiaalisen yhteyden koke-

mukset lisäävät lapsen luottamus pääomaan. Näitä myönteisiä kehiä voisi ehkä kutsua haltiatarkehiksi, vastapainona kielteisyyttä vahvistaville noidankehille.

Jokaisen ihmisen sisäiset oletukset luottamuksesta muodostuvat etenevässä oppimisen prosessissa suhteessa toisiin ihmisiin. Tämä oppiminen voidaan itse asiassa nähdä aivojen vähittäisenä muutoksena käsitellä aistien, havaintojen ja tunteiden tuomaa tietoa yhä tarkemmin ja monipuolisemmin. Aivot kehittyvät kokemusten kautta. Aivot ovatkin lapsen kasvun aikana ainoa rakenteellisesti muuttuva elin. Niiden muutoksen myötä lapsi pystyy vähitellen yhä tarkoituksenmukaisemmin arvioimaan aineellista ja sosiaalista ympäristöään. Siksi kaikki pienetkin elämäkokemukset vaikuttavat seuraaviin hetkiin ja seuraaviin kehitysvaiheisiin. Aivojen muutoksen voidaan ymmärtää liittyvän lapsen oppimiseen ja kasvavaan kykyyn hallita mielessään ja toimissaan omaa ja yhteistä maailmaamme.

Toki jokaisella syntyvällä lapsella on geneettisen perimänsä ja sikiöaikaisen kehityksensä vuoksi omat luottavaisuuden ennakoasetuksensa. Elämäkokemukset eivät todellakaan vaikuta kaikkiin samalla tavalla. Silti sama peruslainalaisuus pätee aina: muovaavat toistot luovat uusia aivorakenteita ja mielen kykyjä, joissa varaudutaan lähinnä jo koettujen kaltaisten kokemusten toistumiseen ja turvallisuudesta huolehtimiseen niissä.

On myös rajuja, yksilön sietorajan ylittäviä kokemuksia, jotka muovaavat lasta vahvasti, joskus jo yhdestä kerrasta. Näitä kutsutaan traumaiksi eli haavoittaviksi kokemuksiksi. Klassiset traumat kuten väkivalta lähi-ihmissuhteissa, fyysinen pahoinpitely tai seksuaalinen hyväksikäyttö uhkaavat voimakkaasti lapsen elämää tai hänen läheisiään. Nykyään tiedetään, että henkinen väkivalta kuten halventaminen, nöyryyttäminen tai hylkäämisellä uhkaaminen ovat lapsen mielelle yhtä haavoittavia kuin nuo klassiset traumat. Niin on myös väkivallan ja pelon ilmapiirissä kasvaminen kodissa, jossa vanhempi käyttää väkivaltaa toisen aikuisen hallintakeinona. Varsinkin toistuvat traumat voivat vaikuttaa vahvasti siihen, miten lapsi kokee sosiaalisesti haasteelliset tilanteet, joissa on pienikin nöyryytyksen mahdollisuus, kuten luokan edessä puhumisen tai kiusaamisen. Käsittelemätön trauma suuntaa lapsen ennakointia vahvasti traumaattisten tilanteiden toistumisen mahdollisuuteen.

Kiintymyssuhteet ja yhteisön merkitys

Lapsuuden tärkeä tehtävä on oppia, miten luottaa toisiin ihmisiin ja elämään. Perusluottamus tai alttius epäluottamukselle muotoutuvat niin sanotuissa kiintymyssuhteissa yleensä alakouluikään mennessä, mutta voivat ratkaisevasti muuttua uusien kokemusten myötä kouluiässä, nuoruudessa ja aikuisuudessakin. Erilaiset ennako-oletukset toisten toiminnasta, ns. kiintymyksen sisäiset työ- tai oletusmallit, vahvistuvat hitaasti riittävän usein toistuvien kokemusten myötä. Näitä kokemuksia tarjoutuu päivittäin koulussa lasten tarvitessa aikuisen apua tunnetilojensa säätelyssä. Varsinkin alakoulussa opettajan läsnäolo ja tuki erilaisissa lapselle vaikeissa tilanteissa muovaavat lapsen kiintymyksen oletuksia.

Vähitellen koululaisen kasvaessa hänen kiintymysmallinsa muuttuminen hidastuu, mutta kiintymyksen tarve ei häviä aikuisuudessakaan. Nuoruusiässä kiintymyskohteiksi aletaan valita myös ikätovereita. Kavereiden kanssa oleminen ja heiltä saatu hyväksyntä lisäävät luottamuspääomaa ja heidän torjuntansa ja hyljeksintänsä murentavat sitä. Kuitenkin vielä nuoruusikäisenkin kehitys hyötyy koulun ja sen aikuisten sellaisista asenteista ja toimintatavoista, jotka suojelevat ryhmän ulkopuolelle joutumiselta ja varmistavat kaikille kuulumisen toisten nuorten kanssa samaan porukkaan ja samaan luokkaan.

Kiintymyssuhteita alkaa muodostua varhaislapsuudesta alkaen niihin aikuisiin, jotka toistuvasti osallistuvat lapsen kokemusmaailman säätelyyn. Lapselle voi kehittyä erilaisia kiintymyksen oletusmalleja eri hoivaajiinsa. Ihminen on siinä poikkeuksellinen kädellinen (ei ainoa, mutta pienen lajivähemmistön edustaja), että kiintymys ei muodostu vain yhteen emoon. Näin ollen luottamuksen oletusmallien muodostuminen maailmaan ja toisiin lajikumppaneihin ei ole riippuvainen vain yhden hoivaavan ihmissuhteen laadusta. Ihmisen kiintymys on perusluonteeltaan yhteisöllistä. Yllättävää tai ei, olemme ihmisinä kaikki yhteisesti vastuussa siitä, miten lapset onnistuvat muodostamaan sellaisen luottamuksen, että he voivat keskittyä kulloinkin keskeiseen tehtäväänsä, on se sitten leikkiminen, harrastaminen, koulussa oppiminen tai sosiaalisten suhteiden luominen.

Kun lapsen oletus pysyy luottavaisuudelle avoimena, epävarmuus uudessa tilanteessa ei muodostu uhkaavaksi tilaksi, vaan herättää luottavaista tutkimisen halua. Tällöin yksilö uskaltaa olla ikäkaudelleen luonteenomaisella tavalla utelias ja leikkisä. Uteliaisuus ja leikkisyys ovat keskeisiä oppimisen ja luovuuden voimavaroja. Riittävän suuri luottamuspääoma tukee oppimisen lisäksi luovuutta ja elämästä iloitsemista sekä kykyä liittyä ryhmiin. Terveessä kehityksessä ihminen tarvitsee koko elämänsä läpi omien tunteiden ja tarpeiden tunnistamista ja kykyä pyytää apua sitä tarvitessaan. Juuri tätä luottavainen kiintymyskehitys tukee.

Luottavainen oletusmalli

Luottamuspääoman ollessa riittävän suuri lapsen sanotaan olevan luottavaisesti tai turvallisesti kiintynyt. Koska tämä sanamuoto antaa erehdyttävästi ymmärtää, että lapsi olisi turvallisesti kiintynyt vain yhteen kiintymyskohteeseen, parempi olisi sanoa, että hänellä on luottavainen kiintymyksen oletusmalli. Tämä pääoma kertyy lapselle kokemuksista häntä kuuntelevasta ja kuulemaansa vastaavasta aikuisesta, joka huolehtii hänen turvallisuudestaan, iloitsee hänen kanssaan aina uusista ilon aiheista ja lohduttaa häntä tarvittaessa.

Luottavaisen oletusmallin myötä lapsen on helppo huomata ja luotettavasti tunnistaa toisten ilmaisema valmius olla luotettava. Tämä tarkoittaa, että hän pystyy helposti muodostamaan hyviä, vastavuoroisia ihmissuhteita. Hän myös helposti herättää toisissa myönteistä halua kuunnella ja vastata. Luottavaisen kiintymyksen oletusmalli vahvistaa lapsen sietokykyä vaikeille elämänkokemuksille. Tällainen lapsi ei tokikaan

ole niiden vaikuttamattomissa, mutta hän ei myöskään ole niin altis joutumaan niiden myötä kielteisiin reaktiokehiin. Luottavainen kiintymyksen oletusmalli auttaa lasta käyttämään toisten ihmisten apua vaikeasta kokemuksestaan selviytymiseen toisin kuin muut kiintymyksen oletusmallit.

Välittelevä oletusmalli

Toiset lapset kasvavat kodeissa, joissa vanhemmat ovat emotionaalisesti etäisempiä ja vähemmän kiinnostuneita lasten tunteista. Nämä vanhemmat hoitavat lastaan luotettavasti ja sinänsä ennustettavasti, mutta ovat lapsen tarpeisiin nähden usein poissa juuri, kun lapsi tarvitsisi lohdutusta tai ilonsa ja innostuksensa jakamista. Vanhemmat hoitavat lasta pikemminkin sen mukaisesti, minkä ”tietävät” ennalta olevan oikein kuin viirtäytyen ennakkoluulottomasti ja herkästi lapsen kulloiseenkin sisäiseen tilaan. Kun tällainen lapsi ei saa riittävästi kokemuksia erilaisten kiihtymystilojensa säätelämisestä toisen kanssa, hän opettelee latistamaan kiihtymystilojaan. Hänen voi sanoa oppivan tukeutumaan itseensä ja kypsymättömiin hallintakeinoihinsa mutta ei luottamaan toisiin.

Tunnevivahteisuuden kehittyminen edellyttää eriytymättömien tunteiden yhteistä tutkimista sellaisen aikuisen kanssa, joka pystyy eläytymään lapsessa herääviin tunteihioihin, tarkastelemaan niitä ja niiden merkityksiä itsessään ja erittelemään niitä toisistaan sanallisesti lapsen ikätasoon sopivalla tavalla. Ilman riittäviä kokemuksia aikuisen tukemasta kiihtymyksen säätelystä hänelle kehittyy oletusmalli aikuisista, joihin ei voi tukeutua välittömästi ja helposti, kun oma stressitaso nousee. Välittelevän lapsen kyky erotella erilaisia tunteita ei ole päässyt riittävästi kehittymään ja tarkentumaan. Hän oppii paitsi olemaan ilmaiseematta tuen ja avun tarvettaan myös olemaan jakamatta häivähtäviä ilon tunteitaan. Ilman riittäviä kokemuksia aikuisen tukemasta kiihtymyksen säätelystä hänelle kehittyy oletusmalli aikuisista, joihin ei voi tukeutua välittömästi ja helposti, kun oma stressitaso nousee.

Erityisesti pienen lapsen stressivasteet ovat tyystin riippuvaisia aikuisen luotettavasta säätelyavusta. Tämä riippuvuus jatkuu ihmisellä vahvana erityisen pitkään verrattuna kaikkiin muihin nisäkkäisiin. Koulutyön kannalta on tärkeä tietää, että se jatkuu läpi ala-asteiän. Koska välittelevät lapset eivät pyydä aikuista yhtä helposti avukseen kuin luottavaiset, he joutuvat koulussakin selviämään tarpeettoman usein yksin pitkittyvän stressinsä kanssa. Opettaja, joka on ystävällinen ja lempeä ja ilmaisee katseellaan sekä puhetavallaan kiinnostusta ja hyväksyntää voi ratkaisevasti auttaa lasta. Tällainen opettaja muokkaa lapsen oletusmallia osoittamalla, että lapsen tunnetilalla ja kokemuksella on merkitystä.

Koska välittelevät lapset eivät ole saaneet tarpeeksi harjoitusta tunteidensa ja sisäisen maailmansa jakamisesta, he eivät myöskään ole taitavia jakamaan näitä toisten lasten kanssa. Muut kokevat heidät helposti etäisiksi ja jopa vihamielisiksi ja voivat jättää heitä syrjään. Sivuun jättäminen lisää puolestaan sekä valmiutta luulla toisen tahtovan itselle pahaa että valmiutta ajatella toisesta pahaa. Tämä voi osaltaan selittää välittelevien lasten hankalaa aggressiivista käyttäytymistä toisia lapsia kohtaan.

Aiemmin Suomen lastenkasvatusilmapiiri ja -kulttuuri ohjasivat selvästi välttelevyyteen. Lasten pelättiin jäävän riippuvaisiksi ja heidän haluttiin oppivan nopeasti pärjäämään omillaan. Siksi vanhempia kehoitettiin vakavasti olemaan vastaamatta lasten tuen, avun ja lohdun tarpeen ilmauksiin. Nyt lastenkasvatusilmapiiri on muuttunut, ja sen myötä välttelevyys voi olla vähemmän päin. Tutkimusten mukaan vanhemman oma oletusmalli kiintymyksestä ja luottamuksesta ennustaa vahvasti lapsen tulevaa kiintymyksen oletusmallia. Tämän ennusteen voi kuitenkin murtaa. Vielä aikuisenakin voi parantaa kykyään ymmärtää läheisten ihmissuhteidensa merkitystä omassa elämässään. Tämä voi muuttaa toimintaa oman lapsen kanssa paljonkin. Siten esimerkiksi vanhemman lapsuudenaikaiset välttelevät kiintymyssuhteet eivät enää rajoitakaan hänen kykyään vastata oman lapsensa tunnesäätelyn tarpeisiin, ja lapset voivat kasvaa kohti luottavaisen kiintymyksen oletusmallia.

Ristiriitainen oletusmalli

Joissakin perheissä aikuiset ovat olleet tunnereaktioissaan epäjohdonmukaisia, ennustamattomia ja ristiriitaisia: välillä intensiivisesti lapsen kanssa, välillä taas tavoittamattomissa, välillä erityisen lämpimiä, välillä taas äkkipäätä rankaisevia. Lapselle on ristiriitaista, että hänen kiintymystarpeittensa ilmaukset johtavat hänen kannaltaan välillä hyvään ja välillä pahaan. Lapsen kiintymyskäyttäytymisen satunnainen vahvistaminen ja satunnainen torjuminen panee lapsen korostamaan avun tarpeen ilmaisujaan. Lapsi yrittää edes jotenkin hallita epäjohdonmukaista tilannetta. Lapsi voi alkaa vaatia huomiota itselleen, mutta ei luota saavansa sitä eikä sitä saadessaankaan luota sen olevan aitoa. Hän voi olla siksi vaikeasti rauhoitettavissa, kun hän joutuu pois tolaltaan. Hän voi vähitellen oppia taitavaksi kontrolloimaan ja jopa manipuloimaan kiintymyksen kohdettaan tunnekuohuillaan ja arvaamattomalla käytöksellään.

Aikuisen vaikeudet omassa tunnesäätelyssään tekevät hänelle vaikeaksi reagoida lapsensa kiintymyskäyttäytymiseen. Arki on tulvillaan tilanteita, joissa lapsi tarvitsee aikuisen apua oppiakseen säätelämään reaktioitaan stressaaviin tilanteisiin ja ymmärtääkseen omia tunteitaan entistä kypsemmin. Vanhemmat, jotka eivät siedä omiakaan kielteisiä tunteita ovat pulassa kielteisiä tunteita ilmaisevan lapsensa kanssa. He saattavat siksi pyrkiä suojelemaan lapsiaan tavallisiltakin pettymyksiltä ja haasteilta. Neuvotteluissaan lapsen kanssa he saattavat pyrkiä tasavertaisuuteen ikään kuin heillä ei olisi lasta kypsempää kykyä ja tietoa siitä, miten asioiden on hyvä edetä. Esimerkiksi pukeuduttaessa ulos sateeseen vanhemmat saattavat kysäistä lapselta, haluaisiko hän laittaa kumisaappaat jalkaan, ehkä toivoen voivansa näin välttää saappaiden pukemiseen liittyvän konfliktin. Kun lapsi vastustelee vanhemmat saattavat toisinaan jatkaa passiivista vetoamistaan: ”laitettaisiinko ne saappaat nyt kuitenkin...?” Kun tämä ei toimi ja negatiiviset tunteet alkavat voimistua, vanhemmat saattavat joutua tunnekuohuun, äkisti pakottaa lasta tai pukiessaan tätä ilmaista otteillaan kielteisiä tunteitaan, jotka lapsi sitten kokee itseensä kohdistuviksi.

Kun aikuinen väistää lapsen kiukun ja muiden hankalien tunteiden kohtaamista, lapsi ei saa tarvitsemaansa apua niiden käsittelyyn. Aikuisen kanssa tavoitettu laajempi kokemus omista kasvumahdollisuuksista auttaisi lasta käyttämään omaakin tahdonvoimaansa voittaakseen väliaikaisen epämuikavuuden ja saadakseen palkinnon kuten pääsyn nopeammin ulos leikkimään. Turvallisessa kiintymyssuhteessa näin käykin, kun lapsi tuntee tulevansa nähdyksi, kuulluksi ja kannatelluksi vaikeinekin tunteineen, joita ei vielä sietäisi omassa varassaan. Tämä kasvattaa lapsen kykyä tunnistaa oma aggressionsa ja käyttää sitä rakentavasti. Jos lapsi pääsee sabotoimaan arkitilanteita kuten ulos lähtemistä, hän ei saa näitä arvokkaita kokemuksia samastumisesta häneen virittyneen aikuisen säätelytaitoihin. Hän joutuu turvautumaan tilanteiden näennäiseen hallintaan ja voi vaikuttaa vahvatahtoiselta, mutta on tosiasiaassa turvaton ja avuton. Hän kärsii siitä, ettei pääse kypsyttämään kykyjään toimia arkitilanteissa yhteistoinnillisesti ja aikuiseen luottaen.

Ristiriitaisesti kiintynyt lapsi on usein vetoava ja takertuva myös muissa läheisissä aikuissuhteissaan, kuten suhteessaan luokanopettajaan. Opettajan kannalta lapsen käytös voi olla hyvinkin ärsyttävää. Häntä auttaa sen ymmärtäminen, mistä näkökulmasta lapsen käytös on mielekästä ja ymmärrettävää, miten se liittyy lapsen yritykseen hallita epäjohdonmukaisia aikuisia. Aiemmissa suhteissa kertynyt ristiriitainen kokemus saa lapsen helposti olettamaan jälleen tulevansa petetyksi, eikä hän siksi noin vain ota vastaan johdonmukaisenkaan aikuisen apua. Silti, kun opettaja on johdonmukainen ja luotettava, myös lapsen ristiriitainen oletusmalli voi lähteä muuttumaan. Ristiriitaisesti kiintynyt lapsi voi kokea suuresti rauhoittavana, että koulussa on säännöt, joita noudatetaan, että aikuiset näyttävät ymmärtävän, miten maailma toimii ja että he hallitsevat itseään ja tunteitaan.

Jäsentymätön oletusmalli

Edellä kuvattujen melko jäsenyneiden kiintymyksen oletusmallien rinnalla on tilanteita, jossa lapselle muodostuu poikkeuksellisen vaikeaksi asettua ihmissuhteisiin ja luottaa niihin. Jos lapsen kotona käytetään väkivaltaa, hylkäämistä tai niiden uhkaa lapsen käytöksen hallinnan keinona, lapsen kiintymyksen oletusmalli jää jäsentymättömäksi. Lapsen myötäsyntyinen tarve tukeutua huoltajiin (vanhempiin tai muihin läheisiin) on ohittamaton. Jos juuri huolta pitävä henkilö on toistuvasti lapselle uhkaava tai vaarallinen, lapsi jää mahdottomaan tilanteeseen, kun ei voi hakea juuri kauhun hetkellä turvaa hänestä huolta pitävältä aikuiselta. Lapsen kokema tarveristiriita turvaan hakeutumisen ja vaaran välttämisen välillä on muodostunut ylivoimaiseksi: ongelmaan ei ole ratkaisua eikä lapsi voi päästä uhkaavasta tilanteesta turvaan.

Ylivoimaisten kokemusten toistuessa hän voi ”ratkaista” tilanteensa jakamalla mielessään erilleen toisaalta uhkaavat, toisaalta turvalliset kokemuksensa yhdestä ja samasta ihmissuhteesta ikään kuin kyseessä olisi kaksi eri ihmissuhdetta. Näissä hyvin erilaisissa suhteissa myös lapsi itse voi olla kuin kaksi eri ihmistä. Uhkatilanteissa, joista ei ole ulospääsyä, hänen hermostonsa panee hänet kokemaan samaa irtaantumis-

ta todellisuudesta kuin saaliseläin pedon hampaissa. Turvallisissa arkisissa tilanteissa tästä ei näy jälkeäkään, vaan lapsi saattaa elää tavallisen näköistä suhdetta tähän huoltajaansa kuin mitään kauhukokemuksia ei olisi ollut. Tämä hajottaa lapsen kokemusta itsestään ja maailmasta erillisiin osiin, mikä kapeuttaa hänen kehitystään. Kuitenkin hän voi sen avulla selviytyä sovitamattomasta ristiriidasta suhteessaan huolta pitävään toiseen. Tämä turvaa hänen hengissä säilymiselle välttämätöntä pysymistään oman kulttuurisen yhteisönsä jäsenenä.

Lapselle ei pääse kertymään sellaista luottamuspääomaa, jonka varassa asettua joustavasti uusiin ihmissuhteisiin perheen ulkopuolella kuten koulussa. Hänen koko olemuksensa ja käyttäytymisensä vaihtelee usein yllättäen. Vaihtelua synnyttää lapsen havainto jostakin uhkaa ja vaaraa ennustavasta, mikä käynnistää lapsessa autonomisen hermoston ohjaaman jäähmyä, taistelee tai pakene -käyttäytymisen. Tämän laukaiseva tekijä voi olla toisille sisällöltään täysin neutraali seikka, joka muistuttaa vain kyseistä lasta hänen kokemistaan vaaratilanteista. Siksi koulussa muiden lasten tai opettajien on mahdotonta käsittää, mikä sai lapsen käyttäytymään äkisti mielettömältä näyttävällä tavalla. Lapsi voi olla levoton, heittelehtiä arvaamattomasti, hyökkäillä tai poistua paikalta. Lapsi voi myös lamaantua, jolloin hän ei kuule, näe eikä tunne, ja vaikuttaa täysin poissaolevalta.

Jäsentymättömästi kiintyneen lapsen tai nuoren epäluottamus saa hänet usein kemaan toisten luottamukseen perustuvat ja luottamusta herättämään pyrkivät lähestymiset epäuskottavina, hyökkäävinä tai nolaavina. Silloin aikuinen saattaa kokea, että lapsi tuhoaa suhteessa olon kaiken myönteisen merkityksen. Tämä on aikuisellekin vaikea ja turhauttavakin kokemus: lapsi vaikuttaa häpeämättömältä, piittaamattomalta sekä kyyniseltä, ja syntynyt vuorovaikutustilanne suorastaan epäinhimilliseltä. Jäsentymätön kiintymys voi myös näkyä näennäisenä yhteistyönä ja yhteytenä. Tätä näennäistä yhteistyösuhdetta lapsi käyttää strategianaan saadakseen sisäisesti arvaamattomaksi kokemansa tilanteen pysymään hallinnassaan. Lapsi pyrkii sillä poistamaan sen kokemansa uhan, jota hänelle tärkeän aikuisen liittyminen hänen tilanteeseensa herättää hänessä.

Lopuksi

Kyky kiintyä on suuri inhimillinen voimavara. Sen avulla lapset saavat ratkaisevaa kehityksen, toiminnan ja oppimisen tukea heistä kiinnostuneilta ja luotettavilta aikuisilta. Keskeistä on, että aikuiset iloitsevat lapsista ja heidän kanssaan olemisesta, ovat heille läsnä, näkevät ja kuulevat heitä, tarvittaessa tyyntyttävät, tarvittaessa rohkaisevat. Parhaassa tilanteessa näitä aikuisia on kaikissa lapsen kasvun ja kehityksen ympäristöissä, joista koulu on kodin lisäksi tärkein.

LISÄTIETOA:

- Ahnert L, Harwardt-Heinecke E, Kappler G, Eckstein-Madry T, Milatz A (2012), Student–teacher relationships and classroom climate in first grade: how do they relate to students' stress regulation? *Attachment & human development*, 14(3), 249-263.
- Ahnert L, Pinquart M, Lamb M E (2006), Security of Children's Relationships With Nonparental Care Providers: A Meta-Analysis. *Child Development*, 74(3), 664–679
- Burkart J M, Hrdy S B, Van Schaik C P (2009), Cooperative breeding and human cognitive evolution. *Evolutionary Anthropology: Issues, News, and Reviews: Issues, News, and Reviews*, 18(5), 175-186.
- Grossmann K E, Grossmann K (2008), Universality of Human Social Attachment as an Adaptive Process. Kirjassa: Carter C S, Ahnert L, Grossmann K E, Hrdy S B, Lamb M E, Porges S W, Sachser N (toim.), *Attachement and Bonding. A new Synthesis.* (s. 199–228). London: The MIT Press 2008.
- Hrdy S B (2009), *Mothers and others: the evolutionary origins of mutual understanding.* Harvard University Press 2009.
- Lamb M E (2005), Attachments, social networks, and developmental contexts. *Human Development*, 48(1-2), 108-112.
- Mäkelä J, Sajaniemi N (2013), Vertaisuhteet muovaavat lapsen aivoja. Kirjassa: Reivinen J, Vähäkylä L, ”Ketä kiinnostaa.” Lasten ja nuorten hyvinvointi ja syrjäytyminen. Suomen Akatemia, Gaudeamus 2013.
- Mäkelä J (2002), Aivojen varhainen kehitys vuorovaikutussuhteissa. Teoksessa Sinkkonen J. (toim.) *Pesästä lentoon.* WSOY 2002.
- Rotkirch A (2014), *Yhdessä: lapsen kasvatus ei ole yksilölaji.* WSOY 2014.
- Sabol T J, Pianta R C (2011), Recent trends in research on teacher–child relationships. *Attachment & Human Development*, 14(3), 213–231.
- Sajaniemi N, Suhonen E, Nislin M, Mäkelä J E (2015), *Stressin säätely. Kehityksen, vuorovaikutuksen ja oppimisen ydin.* PS-kustannus 2015.
- Siegel D: *Mielitaju. Muutoksen tiede,* II painos Basam Books 2015.
- Siegel D: *Brainstorm. Nuoruuden aivomyrskyn voima ja merkitys* Basam Books 2014.
- Sinkkonen J (2018), *Kiintymyssuhteet elämänkaareissa.* Duodecim 2018.

3 Luottamus koulussa ja opiskeluhuollossa

Jukka Mäkelä

Opetussuunnitelman perusteissa (OPH 2014) kuvataan opetustoimen arvopohjaa tavalla, joka kuvaa hienosti lapsen luottamuspääoman yhteisöllistä perustaa:

”Jokainen oppilas on ainutlaatuinen ja arvokas juuri sellaisena kuin hän on. Jokaisella on oikeus kasvaa täyteen mittaansa ihmisenä ja yhteiskunnan jäsenenä. Tässä oppilas tarvitsee kannustusta ja yksilöllistä tukea sekä kokemusta siitä, että kouluyhteisössä häntä kuunnellaan ja arvostetaan ja että hänen oppimisestaan ja hyvinvoinnistaan välitetään. Yhtä tärkeä on kokemus osallisuudesta ja siitä, että voi yhdessä toisten kanssa rakentaa yhteisönsä toimintaa ja hyvinvointia.”

Luottamuspääoman vahvistaminen koulun arjessa

Perinteinen kehityspsykologia on korostanut vanhempien ja erityisesti äidin merkitystä lapsen kehitykselle, jolloin yhteisön merkitys luottamuksen muodostumisessa on jäänyt vähemmälle huomiolle. Ylivertaisesti suurimmassa osuudessa kiintymyssuhdetutkimusta on keskitytty äidin ja lapsen kehittyvään kiintymyssuhteeseen ja sen vaikutukseen lapsen myöhempään kehitykseen. Lukuisat tieteelliset pitkittäistutkimukset ovat vahvistaneet kiistattomasti havainnot, että luottavaisuus peruskiintymyssuhteissa todellakin ennustaa lapsen kykyä luottaa ja osata arvioida luotettavuutta myöhemmissä ihmissuhteissaan, kuten kykyä muodostaa koulussa helposti hyviä kaverisuhteita ja luottaa opettajaan oppimista tukevalla tavalla. Toisaalta tutkittaessa kiintymyssuhteita laajemmin on havaittu myös, että useammat lapsen luottamusta vahvistavat aikuisuhteet tukevat lasta ja hänen kehitystään vielä paremmin kuin vain yksi keskeinen aikuissuhde koskaan voi tukea. Erityisesti esiopetuksessa ja alakoulussa opettajan kyky ylläpitää lämmintä, kiinnostunutta suhdetta lapsiryhmään tukee ryhmän jokaisen yksittäisen lapsen luottavaisuutta.

Kiintymystarpeiden ja kiintymyksen oletusmallien tunteminen voi auttaa opettajia ymmärtämään, mistä kulloinkin saattaisi olla kysymys siinä, mitä tunteita ja ajatuksia hänessä herää suhteessa lapseen. Opettaja voi kuormittua runsaasta tunnetilojen lastista, joka häneen ladataan opetustyön aikana. Yritys olla välittämättä tästä ja ”keskittyä vain opetukseen” voi pahimmillaan voimistaa opettajan ja oppilaan välille tiedostamattomasti virittyviä kielteisiä tunteita, jotka puolestaan vaikuttavat kielteisesti opettajan suhtautumistapaan oppilasta kohtaan. Tunteiden tunnistaminen, vaikka vasta opetustilanteiden jälkeenkin, voi auttaa ymmärtämään muutoin vain kuormittavaksi jäävien tunteiden tärkeitä merkityksiä. Esimerkiksi:

”Tuo oppilas ärsyttää minua, vaikka yleensä en tapaa ärtyä kovinkaan herkästi. En pidä siitä, mitä hän minussa herättää. Mitähän tämä oikein on? Käyköhän muille näin hänen kanssaan? Miltähän hänestä itsestään tuntuu, kun minusta tuntuu tältä? Toistuukohan tästä jotakin hänen muissa aikuissuhteissaan? Estääköhän jokin pelko tai huoli häntä olemasta parhaimmillaan täällä luokassa?”

Jo pelkästään tällainen avoin, mihinkään johtopäätöksiin pyrkimätön ihmettelevä tutkiskelu voi riittää muuttamaan opettajan asennetta lapsen kireästä ja arvostelevasta kiinnostuneeseen ja ennakkoluulottoman avoimeen.

Kiintymys ei ole vain kahdenvälistä ja siten henkilökohtaista, vaan se yleistyy. Lapsi hyötyy kaikista aikuisista, jotka ovat kiinnostuneita hänestä ja valmiita häntä kuulemalla vähentämään hänen kokemaansa painetta ja stressiä. Tutkimusten mukaan sekä koulussa että varhaiskasvatuksessa opettajan lämpö koko ryhmää kohtaan tukee lasten kiintymyskäyttäytymisen luottavaisuutta. Lämmin, kiinnostunut asenne lapsia kohtaan tarjoaa siis mahdollisuuden olla koko lapsiryhmälle luottavaisuutta parantava aikuinen. Tällainen opettaja on kyllin salliva ja samalla riittävän ohjaava. Oleellista on, että hän harjaantuu tarkkanäköisyydessä sen suhteen, kuka lapsi mahdollisesti tarvitsee aikuisen henkistä tukea juuri sillä hetkellä voidakseen jatkaa rakentavaa toimintaa osana lapsiryhmää.

Kuka tahansa lapsi voi myös tarvita yksittäisissä tilanteissa opettajan täyden huomion oman senhetkisen stressireaktionsa säätelyn tueksi. On selvästi helpompaa huomata levottomasti ja hyökkäävästi käyttäytyvän lapsen tuen tarve kuin jähmettyneen ja lamaantuneen. Aggressiivinen lapsi herättää usein ärtymystä, ja hänen säätelyavun tarpeensa voi siksi jäädä vaille vastausta potut pottuina -tyyliin. Lamaantunut lapsi, joka ei tunnu kuulevan eikä näkevän mitään ja joka näin pyrkii määritelmällisesti pysymään näkymättömänä, voi myös herättää opettajassa niin paljon hämmennystä, ettei hän tiedä, miten toimia ja jättää sikseen yrityksen muuttaa tilannetta.

On hyvä muistaa, että vaikka luottavaisen kiintymyksen oletusmallin omaavat lapset tarvitsevat tukea muita harvemmin, kuka vain voi tarvita opettajan tukea jossakin hetkessä ja tilanteessa.

Kuuntelemisen ja vastuunkantamisen taito

Opiskeluhuollon palvelut ovat lähellä oppilasta, jotta vaikeassa tilanteessa olevat lapset löytäisivät turvallisen ammatillisen aikuiskontaktin heitä askarruttavien asioiden käsittelemiseen. Erityisen tärkeätä lähellä ja tavallisena aikuisena oleminen on lapsille, jotka eivät ole tottuneet pyytämään apua sitä tarvitessaan tai luottamaan aikuisten apuun ylipäätään. Terveystieteiden, lääkärin, psykologin ja kuraattorin ammattirooliin kuuluu kiinnostus lasten hyvinvoinnin ja terveyden edistämiseen ja vaalimiseen (päinvastoin kuin monen lapsen mielessä opettajan rooliin). Kaikkia sitoo vaitiolovelvollisuus, jonka tarkoitus on tukea oppilaan (potilaan tai asiakkaan) luottamusta. Salassapitovaatimus pyrkii turvaamaan lapsen ja nuoren mahdollisuuden puhua sel-

laisista oman elämänsä kysymyksistä ja huolista, joiden hän ei voi vielä ajatellakaan tulevan läheistensä, sen enempää vanhempiensa, muiden oppilaiden kuin opettajienkaan tietoon. Monet lapset ja nuoret eivät kuitenkaan tiedä salassapitovelvollisuudesta tai sen merkitys on heille epäselvä. Tapaamisissa on aina varmistettava, että lapset ja nuoret tietävät ja ymmärtävät opiskeluhuollon palvelujen henkilökunnan salassapitovelvollisuuden koskevan tiedon välittämistä niin vanhemmille kuin myös opetushenkilöstölle.

Lapsi, jonka luottamus pääoma on koeteltu, voi olla epäluuloinen tiedon salassa pysymisen suhteen, vaikka hänelle olisi salassapitovelvollisuudesta kerrottukin. Etenkin epä johdonmukaisesta aikuisten toiminnasta kärsineen lapsen tai nuoren pelko yksityisasioidensa leviämisestä työntekijöiltä opettajille ja vanhemmille on ymmärrettävää. Joskus syntyneen epäilyn pontimeksi voi riittää se, että oppilas on nähnyt työntekijän joskus rupattelevan jonkun opettajan kanssa. Lapsi, joka on muissa ihmissuhteissaan nähnyt yksityisyyden rajojen pettämistä ja joutunut selviytymään ympäristössä, jossa rajat ovat epäselviä tai vaihtelevia, on hyvästä syystä epäluuloinen ja virittynyt siihen, ettei aikuisten sana pidä, eikä luottaminen olisi viisasta. Juuri näille oppilaille opiskeluhuollon palvelut voivat olla erityisen hyödyllisiä ja siksi heihin suhtautumisen tulisi lähteä tämän epäluuloisuuden ymmärtämisestä. Juuri ne lapset, joiden luottamus pääoma on heikoin, ja joiden sisäinen kynnyks näiden palvelujen käyttöön on korkein, ovat niitä, joiden palveleminen tuottaa koko yhteisölle suurimman hyödyn. Tapa, jolla heidän vastaanottamistaan on valmisteltu, on tästä syystä erityisen tärkeä.

Salassapitovelvollisuudesta tulee kertoa selkeästi ja avoimesti. Ei kuitenkaan riitä, että asia on kertaalleen kerrottu, vaan aikuisen on hyvä olla oppilaan kohdatessaan hienovaraisesti virittynyt siihen, millä tavoin juuri tämä lapsi tai nuori on asian ymmärtänyt. Oppilaan asenne voi kuulua hänen sanoissaan: ”joo joo, nää jutut on kyllä kuultu”. Tähän kannattaisi pysähtyä. On hyvä kysyä, mitä oppilas on kuullut, nähnyt, ajatellut? ”Voitko kertoa lisää?” Näin voi päästä jo tässä kohden ymmärtämään, miten oppilas on ylimalkaan oppinut suhtautumaan luottamukseen ja luottamusta edellyttäviin kontakteihin. On erinomaista, jos oppilas pääsee kerrankin puhumaan epäilyistään ihmisten luotettavuudesta aikuiselle, joka on niistä kiinnostunut ja kuuntelee sen sijaan, että kiistäisi suurin tein kaikki epäilyt väärinä. Liian nopeasti reagoiva työntekijä voi voimistaa pelkoja (”se tiesi, että epäilen sitä ja oli päättänyt olla kuuntelematta, koska yrittää houkuttaa minua puhumaan.”) Epäilyjään varjeleva oppilas voi joutua kohteliaasti salaamaan kokemuksiaan aikuisten epäluotettavuudesta ja teeskentelemään luottavaisuutta työntekijää kohtaan. Tämä ei edistä tapaamisen tarkoitusta ja työntekijä voi virheellisesti luulla tapaamisen sujuneen hyvin.

On tärkeää myös kertoa, että jos työntekijänä kuulee sellaista, joka viittaa lapsen olevan vaarassa tai joutuneen pahoinpidellyksi, on velvollinen auttamaan lasta saamaan juuri tähän tarkoitettua apua tekemällä lastensuojeluilmoitus ja ilmoitus poliisille epäilystä rikoksesta. On korostettava, että lapsen ei pidä joutua pitämään salassa tällaisia asioita siitä pelossa, että vanhemmille tulisi hankaluuksia. Lasta autetaan näin ymmärtämään niin salassapitovelvollisuuden ehdottomuus kuin myös lapsen suo-

jelun välttämättömyys saattamalla salassa pidettävää tietoa niiden viranomaisten tietoon, jotka voivat auttaa koko perhettä ja saada uhkatilanteet loppumaan. Keskustelussa seurataan lapsen tai nuoren reaktioita, jotka voivat antaa viitteen lapsen olemisesta vaarassa. Häntä rohkaistaan puhumaan asiastaan joka tapauksessa kertoen, että hän tulee saamaan tukea asian selvittäessä.

Voidakseen kohdata oppilaat myötätuntoisesti ja avoimesti työntekijän on tärkeää säilyttää elävä kosketus omiin tunteisiinsa. Siten hän voi hyväksyä osaksi työtään ne tuntemukset ja olotilat, joita herää kohtaamisessa luottamuspulasta kärsivän oppilaan kanssa. Nämä olotilat ja tunteet voivat olla hämmentäviä ja voivat jopa tuntua häiriötekijöiltä työssä, jossa pyrkii aidosti yhteyteen ja tarjoaa vilpittömästi apuaan. Työntekijän kielteiset tunteet voivat olla torjuvia tai jopa vihamielisiä. Ne voivat kuitenkin olla tärkeä vihje siitä, mitä lapsi käy muissa ihmissuhteissaan jatkuvasti läpi. Niiden huomaaminen ja niistä kiinnostuminen voivat olla ratkaisevaa sille, tuleeko oppilas kohdatuksi ja oivaltaako aikuinen rankassa elämäntilanteessa olevan lapsen tai nuoren hädän ja avuntarpeen luonteen ja vakavuuden oikein.

Opiskeluholllon keskeinen tehtävä on kaiken arkisen rutiinin keskelläkin varmistaa, että juuri kipeimmin avun tarpeessa oleva oppilas tunnustetaan. Jos työntekijä pystyy kiinnittämään huomionsa siihen, millaista hänen on olla suhteessa oppilaaseen eikä turvaudu vain ulkoiseen tietoon kuten siihen, mitä oppilas puhuu, toinen työntekijä on kertonut tai asiakirjoissa lukee, hän voi olla ensimmäinen ammattilainen, joka kuulee ja oivaltaa lapsen tai nuoren toivottomuuden ja merkityksettömyyden tunnun. Itsessä heräviä kummallisia ja siten arvokkaita tunteita on helpompi tunnustaa, jos tapaa oppilasta useamman kerran. Kynnys pyytää oppilasta uudelle käynnille on hyvä pitää matalana, ja avoimeen ihmettelevään kiinnostukseen on erityistä aihetta, jos lapsi torjuu tai ei käytä hänelle tarjottua aikaa.

On syytä huomata oma reaktio itsessä heräviin tunteisiin, varsinkin niihin, jotka sotivat omaa arvomaailmaa kohtaan. Tällaisia voivat olla vaikkapa piittaamattomuus, kiukku tai halu päästä oppilaasta eroon. Nämä metatunteet voivat herättää vastareaktion tarpeen toimia moitteettomasti, jolloin saattaa tulla turvautuneeksi turhiin sanoihin tai jäykkään ammattirooliin sen sijaan, että pysyisi kohtaamisessa avoimena. Tällöin voi tulla tehneeksi näennäistyötä, jossa oma työihanne onkin tärkeämpi kuin lapsen hädän kohtaaminen. Ymmärrys oppilaiden käytöksen takana olevan luottamuspulan sisäisestä mielekkyydestä auttaa työntekijää sietämään epäluottamuksen kohteena olemista ja kiinnostumaan siitä oleellisena oppilaan ymmärtämisen lähteenä. Oppilas voi esimerkiksi aktiivisesti vähätellä työntekijän mahdollisuuksia ja taitoja auttaa häntä tai olla vetäytynyt ja pantata asioitaan. Mitä oppilaan kanssa sitten tapahtuikin sanallisen vuorovaikutuksen rinnalla, kertoo jotakin oppilaan oletuksista siitä, miten ihmissuhteet toimivat. Joskus on raskasta ja työlästä saada tästä otetta. Aina on kuitenkin vielä raskaampaa, työläämpää ja turhauttavampaa olla yrittämättä ja toivoa hankalien tunteiden vain menevän ohi. Työntekijä voi tarvita työnhajausta jaksakseen pysyä luovana ja ammatillisesti kehittyvänä työssään ja estääkseen uupumuksen tai kynnistymisen.

Luottamuksen vahvistaminen eri tilanteissa

Opiskeluhuollon palvelut ovat moninaiset, vaikka rajoituttaisiinkin yksilökohtaiseen opiskeluhooltoon. Terveystarkastuksessa tavataan oppilaita usein harvakseltaan, joko määräaikaissä terveystarkastuksissa tai tarpeen mukaan. Tapaamisen tarve voi myös jatkua pitkään ja säännöllisesti. Kuraattorit ja psykologit voivat tavata oppilaita muutamana kerran arviointi- tai selvittelymielessä, tai tarjota säännöllisiä tukitapaamisia jopa vuosien ajan. Muutamillakin tapaamisilla voi olla erittäin suuri merkitys lapsen tai nuoren luottamuksen lisääntymisen ja korjaantumisen kannalta. Yksi yksittäinenkin onnistunut kohtaaminen, joka osuu lapsen kannalta oleelliseen kohtaan, voi merkittävästi lisätä hänen kykyään luottaa. Yksittäinen myönteinen lausekin voi jäädä soimaan aikuisikään asti – niin kuin toki kielteinenkin. Aikuisen asenne ja hänen antamansa huomion laatu voivat niin ikään jäädä lähtemättömästi mieleen. Aikuisella on suuri valta antaa tai olla antamatta lapselle tällaisia mielen sisäisiä kiinnekohtia, joihin voi elämän varrella palata tankkaamaan ja vahvistamaan luottamustaan itseensä ja ihmisiin.

Kouluterveydenhuollon määräaikaissä terveystarkastukset voivat olla erinomainen tilaisuus lapsen tai nuoren tuoda esille itselleen tärkeitä asioita, koska niissä hän ei leimaudu erityiseksi vaan käynti terveydenhoitajan ja lääkärin luona on osa koululuokan normaalia arkea. Varsinkin laajoissa terveystarkastuksissa on tarkoitus ottaa aktiivisesti puheeksi monia oppilaan kannalta tärkeitä teemoja. Osa niistä voi olla vaativia, kuten vanhempien mielenterveysongelmien, alkoholinkäytön ja perheväkivallan kysymykset. Ilman aktiivista puheeksi ottamista nämä jäävät usein pimentoon, sillä lapsen on jo perheen sisäisistä solidaarisuussyistä lähtökohtaisesti vaikea ottaa niitä puheeksi. Lapsen perherooli saattaa liittyä perheen sisäisten tunteiden säätelyyn ja vanhempien suojelemiseen. Tällainen rooli on tietysti kehitystä haittaava, mutta tätä lapsi tai nuori ei itse kykene arvioimaan. Samoja kysymyksiä voi nousta esiin muissakin opiskeluhuollon palvelujen vastaanottotyössä. Terveystarkastajalle voi esim. nousta epäily väkivallasta toistuvien mustelmien tai pienten kaljujen alueiden takia. Samoin koulupsykologille tai kuraattorille voi nousta epäily kodin ongelmista nuoren kiertelevästä ja välttelevästä tavasta keskustella kotiasioistaan. Vanhemmat ovat saattaneet kieltää lasta puhumasta koulussa perheen asioista ja ovat jopa antaneet valmiit valheet lapselle kerrottavaksi mustelmien syistä. Keskustelu oppilaan kanssa on tärkeää, ja korvien auki pitäminen sen suhteen, mitä jää puhumatta on vähintään yhtä tärkeää. Keskustelussa voi tuoda empaattisella tavalla esille, että usein kun puhutaan tärkeistä asioista, jokin askarruttava asia saattaa jäädä kokonaan puhumatta, ja että joskus ne ovat niitä epävarmuuden tunnetta herättäviä asioita, joiden kertominen voi vaatia enemmän rohkeutta. Kiireestä huolimatta voi olla kullannarvoista pyytää oppilasta hetken kuulos-telemaan omaa mieltään, josko tässä olisi jokin asia vielä, joka olisi hyvä ottaa esille, kenties ensimmäistä kertaa perheen ulkopuolella.

Puheeksi ottamisen taito

Vaikeiden asioiden puheeksi ottaminen on taitolaji. Luottamus asiakkaan ja työntekijän välillä lähtee muovautumaan heti ensikohtaamisessa. Siihen vaikuttaa myös tilanne ja paikka. Asetelman on oltava korostetun turvallinen. Suljettava tila varmistaa, ettei lapsen tai nuoren tarvitse huolehtia siitä, kuka kulman takana kuuntelee. Neutraali tai kodikas huone luo tilaa lapselle tuoda omia asioitaan esille, ja riittävä valaistus varmistaa, ettei pelottaviakaan asioita läpikäyneen lapsen tai nuoren huomio pitäydy sen tarkkailemisessa, mitä nurkissa lymyää. Puhelin on hyvä laittaa äänettömälle. Tämä antaa oppilaalle selkeän viestin siitä, että hetki on tärkeä ja kaikki aikuisen huomio on juuri häntä varten. Se antaa myös tilaisuuden pyytää oppilasta tekemään samoin. Keskustelun voi avata korostamalla sen tavanomaisuutta:

”Tämä voi kuulostaa hassulta kysymykseltä, mutta kysyn tätä kaikilta.”

”Kun näin, miten siellä jonossa ... tulin yks kaks ajatelleeksi, että sinulla ei ehkä ollut hyvä olo siinä tilanteessa. Jäin vähän miettimään, että millainen olo sinulle jäi siitä, kun siellä ...”

”En ollut huomannut aiemmin, että ... , minusta jopa näytti vähän siltä, että siinä olisi ollut kiusaamistakin. Minua kiinnostaa, onko sinulle koskaan aikaisemmin sattunut tällaista .”

”Opettaja on kertonut, että koululuokassanne sattuu joskus, että ... Tästä keskustelustamme en tule puhumaan hänelle, mutta tässä haluaisin kuulla sinulta tuosta asiasta. Auttaisitko minua ymmärtämään paremmin, mitä siellä on oikein tapahtunut sinun kannaltasi?”

Aloitteen tekemisen jälkeen on hyvä kiinnittää huomio oppilaan välittömiin reaktioihin. Juuri tässä voi nähdä ne erilaiset autonomisen hermoston reaktiot koettuun uhkaan, joista aiemmin on ollut puhe: kehon lihaksiston ja siis myös kasvojen jännittyminen, äänen laadun muutos, silmäily yltympäri, puheen johdonmukaisuuden pettäminen ja katkeilu, äkillinen levottomuus ja pyrkiminen pois tilanteesta vaikkapa vilkuilemalla ovea kohti tai hetkellinen lamaantuminen, jolloin katse pysähtyy, keho valahtaa lypsyyn ja tunnelmassa voi tuntua putoamisen tunne. Tässä oppilaan levottomassa, hätääntyneessä, jähmettyneessä tai lamaantuneessa tilassa puhuttu ei jää hänen mieleensä, joten keskustelua on hyvä lykätä hetkinen ja keskittyä jaettuun sisäiseen säätelyyn ja pysymiseen yhteydessä toiseen.

”Hetkinen, hetkinen, mitähän tässä nyt juuri alkoi tapahtua? Kun äsken sanoit / sanoin, että ... , näin pienen muutoksen sinussa.”

”Tämä tuntuu nyt minusta tärkeältä.”

”Kerrotko näin, että tässä on nyt lähellä jokin vähän tavallistakin vaikeampi asia, josta voi tuntua melkein mahdotonta puhua suoraan?”

”Katsotaanpa yhdessä, mikä tärkeä asia oli vähällä jäädä ihan sivuun tästä keskustelustamme.”

Helppo tapa pysyä kontaktissa oppilaaseen on tällöin eläytyä hänen hengitykseensä, tiedostaa sen vaikutus itseen ja sitten alkaa hissuksiin itse hengittellä tavallista pidempään ulos, mahdollisesti huokaisten ääneen tai ilmaisten sanoilla, että ”huh, tämähän vaatii hengittämistä tällaisen kokeminen”. Pidennetty uloshengitys antaa autonomiselle hermostolle selkeän vihjeen rauhoittua. Hengityksellä on taipumus asettua yhteiseen rytmiin, ja siten oma rauhoittava hengitys saattaa helpottaa myös vastapäätä istuvan oppilaan hermoston rauhoittumista. Samaa tukee kasvolihasten ja hartioiden tietoinen rentouttaminen sekä pään vetäminen etukenosta paikoilleen taakse hyvän ryhdin ja pitkän rennosti taakse nojailevan niskan jatkeeksi. Katsekontaktia ei pidä vaatia, mutta jos oppilas tähyää vain ympärilleen, hänelle voi lempeästi todeta:

”Huomaan, että sinun ei ole nyt helppoa katsoa minuun päin. Voisiko olla, että kerrot nyt, että tässä on jotakin ilmassa, jotakin mielessäsi, jonka kanssa olet vähän ymmälläsi? Katsotaanpa, missä me nyt menemme tässä. Näen sinun tekevän työtä ratkaistakseni, voisiko jotakin pulmallista asiaa tässä käsitellä ja jos, niin miten..”

Varsinainen vuorotteleva keskustelu on hyödyksi aloittaa vasta, kun ollaan yhteyden tilassa. Alla on keinoja tukea lapsen tai nuoren kanssa keskustelua ja hänen kykyään mieltää ja ajatella omaa elämäänsä.

”Kuten sinä hetki sitten / viime kerralla / vuosi sitten sanoit ...”

”Ahaa, onpa hyvä että kerroit.”

”Niinkö, no mutta nyt vasta alan vähän tajuta miltä se näyttää / tuntuu sinusta. Onpas hyvä, että tulit sanoneeksi tuon. Onko tämä muuten sinulle ihan uutta vai onko tässä jotakin tuttua jostakin, mitä olet aiemmin kokenut? Mietitäänpä rauhassa.”

”Ymmärrän nyt jotakin, mutta tarvitsen sinun näkökulmaasi ja kokemustasi avukseni. Uskon, että voisimme yhdessä ymmärtää paremmin, mistä kaikesta tässä, mitä huomasit äsken, on kysymys.”

”Tuli mieleeni, että voisikohan tuo, mitä juuri kerroit, auttaa ymmärtämään sitä hankalaa asiaa, josta kerroit aiemmin.”

Puheeksi ottamista voi opetella lisää sekä itse että työtoverien kanssa THL:n verkkokoulutuksessa ”Luo luottamusta, suojele lasta”: <https://verkkokoulut.thl.fi/web/suojele-lasta>. Se on tarkoitettu kaikille lasten ja nuorten kanssa työskenteleville aikuisille. Ihanteellista on käydä verkkokoulutus läpi yhdessä työyhteisössä tai pienemmällä työporukalla. Se antaa mahdollisuuden keskustella ja harjoitella keskenään.

Lasten ja nuorten kanssa voi oppia päivittäin uutta: uusia näkökulmia ja ajatuksia, uudenlaisia oivalluksia ja pohdintoja. Juuri lasten ja nuorten tuore tapa ymmärtää ja kokea maailma voi pitää hänen kanssaan vuorovaikutuksessa olevien aikuistenkin mielen nuorena. Työ lasten ja nuorten kanssa koulumaailmassa on paitsi tärkeintä mahdollista työtä yhteiskuntamme tulevaisuuden hyväksi, myös aikuiselle tervehdyttävää.

LISÄTIETOA:

- Arnkil T E, Seikkula J (2015), Nehän kuunteli meitä! - Dialogeja monissa suhteissa. Terveyden ja hyvinvoinnin laitos, 2015. <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-302-402-1>
- Kampman M, Solantausta T, Anttila N, Ojala T & Santalahti P (2015), Yhteispeli koulussa -opas hyvinvoinnin ja vuorovaikutuksen vahvistamiseen. Terveyden ja hyvinvoinnin laitos, <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-302-586-8>
- Mäkelä J, Mäkelä A-M (2013), Lasten ja nuorten kuuleminen. Kirjassa: Lapsuuden ja nuoruuden etiikka sosiaali- ja terveysalalla. Etene (Sosiaali- ja terveysministeriö), 2013. <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-00-3455-9>
- Sajaniemi N, Suhonen E, Nislin M, Mäkelä J E (2015), Stressin säätely. Kehityksen, vuorovaikutuksen ja oppimisen ydin. PS-kustannus, 2015.

4 Työskentely vanhempien kanssa

Jukka Mäkelä

Kunnioittava kohtaaminen

Vanhempia tavattaessa on tärkeätä paneutua luomaan omassa mielessä tilaa heidän välittömään ja kunnioittavaan kohtaamiseensa. Kohtaamisessa keskitytään ensin turvallisen kehyksen luomiseen puheeksi nostettavien ilmiöiden jakamiselle. Oleellista on antaa alussa tuokiokuva lapsen vahvuuksista: esim. hyvistä työtavoista, suhtautumisesta ryhmään, yrittämisestä vaikka epäonnistuisikin tai joistakin pienistä merkeistä, joiden voi nähdä edes ajoittain viittaavan myönteiseen suhtautumiseen koulutyöhön. On hyvä viivähtää myönteisen palautteen äärellä vaikka vaieten ja seurata vanhempien rektiota siihen. Näin se voi saada ansaitsemansa itseisarvon eikä vaikuta vain tekniseltä aasinsillalta opettajan tai opiskeluhuollon palvelujen työntekijän mielessä heränneistä ongelmista puhumiseen. Myös vanhempien reaktiosta voi oppia mahdollisesti jotakin tärkeää heidän suhtautumisestaan lapseensa ja tämän koulunkäyntiin.

Tärkeintä on kuitenkin vanhempien kuunteleminen. Avoin suora kysymys, mil-laisista asioista he haluaisivat keskustella, tekee heille tilaa ja kuuluu tapaamisen alkuun. Heiltä voi myös ensitapaamisella ja myöhemminkin kysyä heidän toiveistaan tapaamisen suhteen, ja vastauksesta riippuen jopa peloistaan sen suhteen. Tällöin voi olla syytä auttaa alkuun kertomalla kysyvänsä tätä rutiinisti. Voi kertoa oppineensa työssään vanhempien joskus tarpeettomasti pelkäävän puhua lapsensa tai perheensä vaikeuksista, koska ovat luulleet siitä voivan seurata heille jotakin vahinkoa. Heiltä voi kysyä, ovatko he joskus kokeneet, että puhuminen olisi voinut aiheuttaa ongelmia. Pelko saattaa olla kokemuksellisesti ymmärrettävä.

Pienenkin epävarmuuden herätessä koskien sitä, mitä vanhemmat kertovat tai mikä merkitys sillä on, että vanhemmat juuri nyt valitsevat puhua juuri tästä asiasta, työntekijän on hyvä tarkistaa heiltä omaa kuullun ymmärtämistään. Kysyessä vanhemmalta asiasta lisää on hyvä pysyä mahdollisimman konkreettisissa ja tavallisissa kysymyksissä ja käyttää asiakkaan omia sanoja. Tämä auttaa vanhempaa tuntemaan, ettei hän ole tekemisissä itseään kaikkietävänä pitävän ihmisen kanssa, jolla on valmiit käsitykset asioista. Vanhempi tarvitsee oman sisäisesti uskottavan kokemuksen siitä, että työntekijä on tavallinen ihminen, joka on hänen lapsestaan myönteisesti kiinnostunut ja haluaa ymmärtää paremmin, mistä on kysymys. Näin työntekijä omaa epävarmuuttaan sietämällä ja sitä työkalunaan käyttäen antaa vanhemmillekin mahdollisuuden varmistaa, että on alkajaisiksi alettu ymmärtää toinen toistaan oikein. Tästä on hyvä edetä pitäen huolta siitä, että jonkinlainen minimi yhteistä halua ymmärtää ja yhteistä käsitystä keskustelluista aiheista on pohjana keskustelun jatkolle. Joskus tämä välttämätön vaihe voi tuntua liian hitaasti etenevältä. Työntekijän on hyvä panna merkille omia tunteitaan keskustelun etenemisvauhtiin liittyen panematta vain toimeksi niiden tuottamassa paineessa. Stressittömältä tuntuva keskustelutila on asioiden

eteenpäin viemiseksi välttämätön, jotta vanhemmat edes kuulevat omat ajatuksensa ja voivat alkaa hyötyä lapsensa hyväksi järjestetystä keskustelusta.

Havainnot omista ennakkoluuloista vanhempien suhteen tai mielikuvat yhteistyön vaikeuksista voivat auttaa huomaamaan, että juuri näiden vanhempien tapaamiseen on erityisen tärkeätä ottaa tietoisien hienovarainen asenne. Vanhemmuus ja siinä epäonnistuminen ovat erityisen herkkiä alueita. Siksi on luonnollista, että vanhemmat kuuntelevat ammattilaisten näkemyksiä ja puheenvuoroja tarkkana sen suhteen, arvostellaanko heitä. Varautuneisuus ja pidättyväisyys eivät siis ole työskentelyn esteitä vaan arvokkaita vihjeitä siitä, mitä hyvän yhteistyön edellytykset ovat juuri näiden vanhempien kanssa. Mitä enemmän vanhemmat ovat asenteillaan ja toimintatavoillaan tuottamassa tai vaikeuttamassa lapsensa vaikeuksia, sitä tärkeämpää opiskeluhuollon toimijoiden on suhtautua vanhempiin kunnioittavasti korvaamattomina yhteistyökumppaneina, joiden apu on kallis ja välttämätön lapsen auttamiseksi.

Vanhempien huolien ensisijaisuus

On hyvä kysyä, onko vanhemmilla sellaisia huolia lapsensa suhteen, jossa he näkevät koulun tuottavan tai ylläpitävän jotakin ongelmaa? Niin kauan, kuin tätä heidän huoltaan ei ole kuultu, vanhempien voi olla vaikeaa kiinnostua kuuntelemaan koulussa heränneitä huolia. Koulun näkökulmilla aloitetussa keskustelussa vanhemmat joutuisivat ammattilaisten kanssa altavastajan asemaan. Siksi heidän huolelleen ja kysymyksilleen olisi annettava tilaa ensin ja maltettava odottaa koulussa heränneen huolen esiin ottamista siihen asti, kun sen esittämisen sanasto ja sopiva tyyli ovat hahmottuneet vanhempia kuunnellessa. Ei liene tapaa onnistua yhteisymmärryksen löytämisessä ilman sen kuulemista, millaiset sanat ovat vanhemmille luontaisia lapsestaan puhuessaan, millaisesta perhekulttuurista ja kasvatuserinteestä on kyse, mitä sopii puhua, missä järjestyksessä ja missä on oltava erityisen hienovarainen. Tämä järjestyksensä vahvistaa vanhempien luottamusta siihen, että lapsen asian ympärille koottu asiantuntijajoukko yrittää aidosti auttaa heidän lastaan tutustumalla tilanteeseen valmiina oppimaan uutta ja näkemään myös koulun mahdolliset puutteet ja ongelmat. Luottamuksen kasvaessa vanhemmat saattavat alkaa tuntea olevansa riittävästi turvassa. Tällöin he voivat parhaimmillaan avata omia mahdollisia epäonnistumisen kokemuksiin ja avun tarvettaan, joiden paljastumista he ovat saattaneet erityisesti pelätä.

Vanhemmilla voi olla omakohtaista kokemusta niistä kysymyksistä, joita tapauksissa käsitellään. Sekä oppimishäiriöt että monet kehitykselliset pulmat ovat osittain perinnöllisiä, ja siten on mahdollista, että jompikumpi tai molemmat vanhemmat ovat itse kokeneet samanlaisia vaikeuksia kouluaikana. Aiemmin on osattu huonommin auttaa oppilaita näissä kysymyksissä, joten vanhempien muistot koulusta voivat olla ikäviä. Siten voi olla vaikea luottaa koulun valmiuteen ja kykyyn auttaa lasta ja vaikkapa suojella häntä kiusaamiselta. Vanhemmat ovat myös voineet itse kasvaa esimerkiksi ankarassa ja lapsia fyysisesti kurittavassa perheessä. Heidän kiintymyskokemuksensa ovat voineet siten olla niin jäsentymättömiä, että heille on muodostu-

nut lähtökohtainen epäluottamus ihmisiin ja ihmissuhteisiin. Se voi selittää monet tilanteet, joissa yhteistyö vanhempien kanssa ajautuu suuriin vaikeuksiin. Keskeistä on muistaa, että lasten ja nuorten tavoin myös vanhemmilla on aiemmissa kokemuksissa perusteensa epäluottamukselleen ja että heidän luottamuspulansa sisäisen mielekkyyden hyväksyminen on ensimmäinen edellytys yhteistyön rakentamiselle.

Vanhempien luottamuksen vahvistaminen

Epäluottamus herättää luonnostaan jännitettä suhteeseen kuin suhteeseen. Vaikka keskustelu pysyisi täysin asiallisena, työntekijä voi tulla imaistuksi emotionaaliseen vastakkainasetteluun ja kiristyä tästä. Vanhempien aistima työntekijän kiristyminen voi puolestaan vahvistaa heidän pelkojaan siitä, että heitä tullaan syyttämään tai moittimaan. Työntekijä on aina auktoriteettiasemassa ja hänet voidaan helposti nähdä uhkatekijänä omalle minäkuvulle. Työntekijä saattaa puolestaan ajatella:

”Olen kokenut ammattilainen ja kuitenkin tuntuu siltä, ettei minulla ole tässä lainkaan liikkumatilaa. Tämä keskustelu ei etene rakentavasti enkä löydä millään tapaa päästä yhteistyöhön näiden vanhempien kanssa.”

Tässä auttaa, jos työntekijä tunnistaa oman provosoitumisensa ja sitä mahdollisesti nostattaneen avuttomuuden ja ymmällään olon tunteensa. Oman avuttomuuden tunteen tunnistamista ja hyväksymistä voi myös käyttää uuden linjauksen avaamiseen keskustelussa:

”Luulen, että tässä meidän keskustelussamme tapahtuu nyt jotakin tärkeää. Tässä on jotakin, jota en suoraan ymmärrä, ja jota haluaisin ymmärtää nyt yhdessä teidän kanssanne paljon paremmin. Toivon, että kerrotte lisää, niin voimme ehkä yhdessä päästä tästä eteenpäin. Jospa voisimme löytää teidän kokemukseenne sopivaa suunnitelmaa, miten me täällä koulussa voisimme auttaa paremmin Villeä, että hänellä olisi helpompaa olla koulussa, nauttia siitä ja oppia.”

Vaikka työntekijä olisi provosoitunut ja antanut vanhempien kuulla vaikkapa heidän kieltäytyvän näkemästä lapsensa ongelmaa tai heidän mahdollista osuuttaan siihen, tilanteen sortumiseenkin on mahdollista puuttua rakentavasti. Voi näyttää olemuksellaan menevänsä itseensä, sanoa puhuneensa eri tavoin kuin yleensä, olevansa siitä pahoillaan ja miettivänsä vakavasti, mistä se tuli tähän. Vanhemmille tekee hyvää nähdä, että ammattilainen tunnistaa ja tunnustaa virheensä. Saattaa olla, että heidän elämäkokemuksessaan ja kulttuurissaan ongelmien kieltäminen ja virheiden vähätteleminen ovat tavanomaisia tapoja säilyttää kunnia. Työntekijän nöyrä oman virheensä vakavasti ottaminen voi mallintaa heille arvostavaa kasvattajana olemista. Erityisen arvokasta on, ettei auktoriteettiasemassa oleva henkilö yritä puolustella vaan jää tutkimaan itseään, ei syytä eikä myöskään syyllisty kohtuuttomasti niin, että menettäisi reflektio-

ja toimintakykynsä. Jos se tilanteeseen sopii, hän voi pohtia ääneen sitä, miten yleisinhimillistä on, että arvosteltuna ja syytettynä olemisen tunne saa oman ajattelun horjumaan ja nostaa huolta, että joutuu tärkeän ryhmän ulkopuolelle. Voi pohtia ääneen kuin ilmaan, miten kovassa stressissä kuka vain voi puhua tai käyttäytyä tavalla, jota ei itsekään arvosta. Jos ollaan oltu vaikkapa sen äärellä, että Ville jumittaa luokkatilanteissa ja kieltäytyy tekemästä koulutöitä, voidaan päästä toteamaan:

”Ville on ilmeisesti herkkä poika, ja saattaa kokea joissakin tilanteissa aikuisten sanat erityisen ankarina ja itsetuntoaan horjuttavina. Tässä ehkä ollaan nyt yhdessä sen äärellä, miten voisimme valita sanamme niin, että Ville rohkaistuisi niistä sen sijaan, että alkaisikin kokea itsensä perin epäonnistuneeksi tai kelpaamattomaksi.”

Villen esimerkissä kevennettiin vanhempien syyllisyyden tunnetta liian ankarasta kohtelusta ottamalla se hetkellisesti koulun ongelmaksi. Työntekijä suhtautui esiin nousseeseen ilmiöön ketään tuomitsematta, vanhempia mistään osoittelematta, yhtenä elämän kulkuun kuuluvana pienenä ylilyöntinä, joka voidaan korjata ja josta voidaan yhdessä oppia lapsen kannalta toimivampaa kasvatustapaa. Näin se tulee mallinnettuakin vanhemmille eikä jää pelkäksi saarnapuheeksi. Tämä kaikki voi tapahtua ilman, että tapaamisessa tarvitsisi tulla esille, onko perheessä liiallista ankaruutta tai epäsensitiivisyyttä toisiaan kohtaan vai ei. Kukaan ei sellaista perheeseensä halua, mutta ankarassa, väkivaltaakin käyttäneessä perinteessä kasvaneiden voi olla vaikea löytää tietään siitä ulos ilman riittävää konkreettista mallinnusta.

Luottamusta kasvattaa se, että löytää ”pienimmän yhteisen nimittäjän” ymmärrykselle lapsen tilanteesta ja tarpeista koulussa. Kun oivaltaa pienestä kuvatussa tilanteesta, millainen lasta seuraava epäluottamuksen kuvio mahdollisesti on, ja löytää vähäisenkin yhtymäkohdan johonkin, mitä vanhemmat kuvaavat, ollaan jo pääsemässä samalle aallonpituudelle. Liian kunnianhimoinen yritys ymmärtää lapsen moninaiset ongelmat nopeasti voivat olla perheelle liian suurisuuntaisia. Jos vanhemmille esitetään liian varhain selityksiä tai yleistyksiä, aiheutetaan heissä luonnollista vastarintaa. Tällöin hyvätkin havainnot, jotka voisivat edistää yhteisymmärryksen saavuttamista, jäävät epätarkkojen havaintojen ja vastustusta herättävien ehdotusten jalkoihin. Mitä pienempi esimerkki lapsen huolta aiheuttavasta käyttäytymisestä saadaan kiteytettyä mallikuvaksi ja mitä vähemmän vedetään keskustelun myötä esille yhä uusia kouluksa ilmenneitä ongelmatilanteita vanhempien vakuuttamiseksi ongelman vakavuudesta, sen vähemmän häpeää vanhemmille koituu. Näin heidän on helpompi pysyä sosiaalisen yhteyden tilassa ja tuntea saavansa juuri sitä tukea vanhemmuudelleen, jota itse ovat tunteneet kaipaavansa.

On tärkeää edetä pienin askelin ja varmistaa, että yhteisymmärrys säilyy, kun kuva lapsen tilanteesta keskustelussa tarkentuu ja mahdollisesti laajenee. Pienistä konkreettisista esimerkeistä puhuttaessa vanhempien on mahdollista rentoutua ja tuntea, ettei kyse ole elämää suuremmista ongelmista. Pienten arkisten yhteydenottojen myötä luottamussuhde voi alkaa rakentua neuvottelun jälkeen niin, että yhteistyö onnistuu, vaikka osoittautuisi, että huolet ovatkin luultua suurempia.

Ongelmista huolten jakamiseen

Sanojen valinnoilla on merkitystä. Jos puhutaan ongelmista, herätetään jo pelkoja jostakin peruuttamattomasta ja opettajien mieleen lasta leimaamaan jäävästä vaikeudesta. Sana pulma on sanaa ongelma lievempi, mutta on jo määritellyt lapsessa olevan jotakin huomiota herättänyttä. Sana huoli vähentää toisilla tätä latausta, siirtää huomiota pois lapsesta työntekijöihin kuvatessaan, että työntekijät ovat antaneet huomiotaan lapselle, ajatelleet häntä ja tulleet ajatelleeksi varmistaa, onko lapsella juuri nyt jotakin sellaista avun tai tuen tarvetta, joka koulussa olisi hyvä ymmärtää. Huolesta puhuminen on sen varmistamista vanhemmilta, voitaisiinko yhdessä varmistaa lapsen hyvä valmius oppia ja nauttia oppimisestaan. Tällöin vanhemmille tulee helpommasi mieltä, että työntekijät ovat asennoituneet työhönsä ehkäistäkseen ongelmia sen sijaan, että antaisivat tilanteen kehittyä vaikeammaksi ja ottaisivat yhteyttä vasta, kun ollaan vaikeissa ongelmissa. Tätä asennetta voi kuvata sanomalla:

”Meillä täällä koululla on huomattu hyväksi sellainen tapa, että otamme herkästi yhteyttä varmistaksemme, että kaikki on hyvin tai kuullaksemme onko jotakin, jota voisimme paremmin ottaa huomioon juuri teidän lapsenne kohdalla.”

Vanhemmille voi kertoa:

”Koululla on yleisesti huomattu, että lapset voivat reagoida herkästi kavereiden tai perheen elämässä tapahtuviin asioihin. Riippumatta ongelman syystä he voivat saada apua ja löytää takaisin hyvän oppimisympäristön, kunhan pieniinkin lapsen kokemiin vaikeuksiin puututaan ajoissa.”

Näin ehkäistään liiallisten syyllisyyden tunteiden heräämistä vanhempien mielessä ja heidän lamaantumistaan syyllisyyden tunteidensa varoitellessa heitä sosiaalisesta epäonnistumisesta koulun silmissä. Tällainen ongelmien ”tavallistaminen” vähentää vanhempien syyllisyydentunteita ja tekee heille helpommasi sietää yhteistyöhön liittyvää arkivaikeuksien paljastumisen pelkoa. Työntekijää voi auttaa THL:n Huolen puheeksi oton lomake ja siihen liittyvä taustamateriaali, jotka ovat ilmaiseksi ladattavissa THL.fi -sivuilta: Huolen puheeksi ottaminen, Huolen puheeksi oton ennakointilomake

Erityisen paljon huolta herättävien lasten kohdalla voi olla työlästä päästä yhdessä jyvälle siitä, mistä on kysymys ja esille voi nousta ristiriitaisia näkemyksiä, joista ei ehkä päästä yli. Tätä voi purkaa valitsemalla keskustelun perustaksi sellaisia lapsen hyvinvoinnin näkökulmia, joista on vaikea olla eri mieltä. On hyvä osoittaa kiinnostusta juuri siihen, mitä ei itse vielä ymmärrä. Vanhemmat huomaavat herkästi, jos työntekijä katsoo tietävänsä asiat paremmin ja vain esittää tietämätöntä houkutelakseen vanhemmat luottamaan ja avautumaan asioistaan. Vanhemmat huomaavat herkästi, jos heitä ei halutakaan kuunnella avoimesti ja ymmärtää ilman ennakkoluuloja. Työntekijä voi tehdä tilaa sille, ettei puske asioita eteenpäin. Hän voi palata siihen, että toivoisi Villen asioiden olevan pääsääntöisesti juuri niin hyvin kuin parhaimmillaan näyttää

olevan. Hän voi todeta avoimesti ihmettelevänsä, mikä saa hänet vieläkin tuntemaan, että haluaisi olla enemmän Villen avuksi. Hän voi jättää asian auki sanoen, että ehkä tässäkin vielä päästään yhdessä eteenpäin. Jättämällä asian auki kiirehtimättä ratkaisuihin hän voi hedelmöittää myös vanhempien avoimen ihmettelyn maaperää. Oleellista on tunnistaa ne perheet ja lapset, joiden kohdalla edistymisen on erityisen takkuista. Työntekijän on tärkeää ottaa ajoissa yhteyttä toisiin ammattilaisiin ja miettiä, millainen verkosto tarvitaan, että vaativaksi osoittautuvassa tapauksessa voidaan työkennellä turvallisesti ja edetä lapsen kannalta riittävän nopeasti. Siihen opiskeluhuollon monialainen asiantuntijaryhmä on juuri oikea vastaus.

Kulttuurinen sensitiivisyys

Kulttuuri määrittää yhteisöllisiä tapoja rakentaa ihmissuhteita, elää hyvää elämää ja ylipäänsä ymmärtää maailmaa. Ihminen kehittyy yhtälailla kulttuuristen vaikutusten kuin välittömien vuorovaikutuskokemusten ja omien perinnöllisten valmiuksien kautta. Kaikki nämä vaikuttavat toisiinsa: esimerkiksi vanhemman perinnöllinen omanlaisuus ja hänen kasvukulttuurinsa tavat vaikuttavat vanhempien tapaan olla vuorovaikutuksessa niin lapsensa kuin myös toisten aikuisten kanssa. Näitä erilaisia risteäviä ja toisiinsa vaikuttavia erilaisuuksia ei voi äkkiseltään tuntea. Siten ei ole oleellista tuosta vain tietää esimerkiksi vanhemman lapsuuden kulttuurin tapoja. Päinvastoin, jos arvelee tuntevansa itselleen vieraan kulttuurin tapoja tai merkityksenantoja, voi tulkita vanhemman tavoitteita täysin väärin. Oleellista on olla kiinnostunut jokaisesta vanhemmasta ainutkertaisena ja erilaisena kuin itse on – ja olla utelias sille, mitä oppii jokaisesta kohtaamastaan erilaisesta aikuisesta.

Kun työskennellään tulkin tukemana, vuorovaikutuksen luomisen tärkeys korostuu. Suurin osa luottamuksen vahvistumisesta tukevasta viestinnästä tapahtuu sanojen alapuolella: ilmeillä, eleillä, äänenpainoilla, omalla rytmillä ja fyysisellä rentoudella. Siksi on oleellista puhua tavoitellen vanhemman tai vanhempien kanssa katseyhteyttä ja puhua suoraan heille antaen tulkin puhua käännöksensä sivusta tai oman selän takaa. Tällöin voi myös nähdä vanhemman keholliset reaktiot ja havainnoida, mitä ne itässä herättävät. Alla on joitakin esimerkkejä tilanteista, joita on noussut esiin koulussa, joissa on maahanmuuttajia, erityisesti pakolaisena tulleita lapsia.

On kulttuureita, jossa ei tunneta käsitettä huoli ja joissa sille ole sanaa. Tulkit käyttävät tällöin toisinaan sanaa sairaus. Tällöin vanhemmilla ei ole keinoa kuulla opiskeluhuollon tarjoavan heille yhteistä empaattista tutkivaa tilaa selvittää, miten voitaisiin yhdessä ymmärtää lapsen reaktioita ja kokemusta koulutilanteestaan ja miten voitaisiin sitä yhdessä helpottaa. Sen sijaan he kuulevat työntekijöiden osoittelevan heitä ja väittävän, että heidän lapsessaan on jokin sairaus. Tästä loukkaannutaan, jolloin syntyy luottamuspula ja suojautuminen opiskeluhuollon palveluita ja tukea vastaan. Tällainen pahanpäiväinen väärinkäsitys on opiskeluhuollon toimijoillekin turhauttavaa. Sehän tavoittelee mahdollisuutta herkistyä huomaamaan jokin koulutyön arkeen liittyvä lapsen reaktio- tai toimintatapa ja sen taustalla oleva lapsen oma huoli tai pelko,

jossa olisi tärkeää voida häntä auttaa. On myös kulttuureita, joissa katsotaan, ettei henkisiin häiriöihin ole mitään asiallista hoitoa. Siksi kaikki henkisiin vaikeuksiin viittaava puhe pelottaa vanhempia.

Turvapaikanhakijoina tai pakolaisina maahan tulleille vanhemmille on voinut lähtömaassaan muodostua pelkoa viranomaisia kohtaan. He voivat myös luulla, että Suomessa otetaan lapsia helposti huostaan (tämä huostaanoton pelko toisaalta varjostaa myös monen kantasuomalaisen vanhemman ajattelua). Tämä saattaa heidät puolustusasetelmiin suhteessa kaikkiin viranomaisiin, jolloin heidän ei tunnu turvalliselta keskustella lapsensa asioista myöskään opiskeluhuollon henkilöstön kanssa. Työntekijä saattaa huomata tämän asiakkaan kanssa heräävästä sisäisestä kokemuksestaan, että hänen aivan tavanomaisetkin sanansa kuullaan syyttävinä tai häneen suhtaudutaan alusta asti torjuvasti. Tällöin on ensisijaisen tärkeää kertoa avoimesti vanhemmille suomalaisista käytännöistä ja auttaa heitä oivaltamaan, että kyseessä olevat aiheet ovat koulun arkea, eivätkä mitään erityisen poikkeuksellista.

Lapsen koulunkäyntiin liittyvät pulmat on hyvä esittää paitsi tärkeänä tunnistaa ja hoitaa, myös tavallisena pitkään lapsuuteen kuuluvana vaihteluna, jota on helppoa auttaa kunhan sen huomaa. Parhaimmillaan vanhemmat oivaltavat tästä, että näitä ongelmia on osattu auttaa jo monien muiden kohdalla, ja heitä halutaan ja osataan helpostikin auttaa niin, että oppiminen olisi lapselle entistäkin innostavampaa ja kiinnostavampaa.

On tärkeä, ettei vanhempia houkutella ja maanitella yhteistyöhön, kun he vielä eivät ole siihen sisäisesti valmiita. Heidän on tärkeää saada kuulostella mielessään tällaisen yhteistyön mahdollisuutta omia aiempia kokemuksiaan ja pelkojaan vasten tunteiden olevansa vapaita päättämään lapsensa asioista. Muuten hyvää tarkoittava työ voi kääntyä itseään vastaan, jos vanhemmat näennäisesti suostuvat yhteistyöhön, mutta kokevat tekevänsä sen pelosta, että heiltä muuten vietäisiin valta päättää lapsensa asioista. Vanhempien kohtaamisen ja siinä annettavan tiedon tärkein tehtävä on rentouttaa heitä niin, että yhteistyön todelliset edellytykset pääsevät syntymään.

Jokaisen vanhemman kanssa on mahdollista luoda luottamusta ja vahvistaa toimivaa yhteistyötä, vaikka he kantaisivat epäluuloja lapsuudestaan, kulttuurisesta kasvuympäristöstään tai aiemmista kokemuksistaan. Eri kulttuuriset taustat rikastuttavat yhteisöämme ja yhteiskuntaamme kunhan autamme kaikki osaltamme heitä kotoutumaan suomalaiseen yhteiskuntaan. Koululla on tässä erinomainen mahdollisuus ja myös merkittävä tehtävä, koska koulun kautta lapset liittyvät luonnostaan suomalaisuuteen ja koulussa tavataan vanhempia säännöllisesti. Yhtenä uutena tapana tukea eri kulttuurista tulevia, ehkä suomen kieltä taitamattomia vanhempia, tukemaan lastaan koulunkäynnissä on niin sanottu Perheluokka. Sitä on käytetty Kalevan koulussa Kuopiossa kotouttamisen tukena jo vuosia ja nyt se on leviämässä laajemmalle maassamme. Tästä lisää THL:n julkaisussa: Vanhemmuuden ja parisuhteen tuen vahvistaminen -teoriasta käytäntöön.

LISÄTIETOA:

- Arnkil T E & Seikkula J (2015), Nehän kuunteli meitä! - Dialogeja monissa suhteissa. Terveyden ja hyvinvoinnin laitos, 2015. <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-302-402-1>
- Eriksson E & Arnkil TE (2012), Huoli puheeksi: opas varhaisista dialogeista. Terveyden ja hyvinvoinnin laitos, 2012. <http://urn.fi/URN:ISBN:978-951-33-1792-8>
- Mäkelä J & Mäkelä A-M (2013), Lasten ja nuorten kuuleminen. Kirjassa: Lapsuuden ja nuoruuden etiikka sosiaali- ja terveysalalla. Etene (Sosiaali- ja terveysministeriö), 2013. <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-00-3455-9>
- Sajaniemi N, Suhonen E, Nislin M & Mäkelä J E (2015), Stressin säätely. Kehityksen, vuorovaikutuksen ja oppimisen ydin. PS-kustannus, 2015
- Välimaa S (2019), Kodin ja koulun yhteistyö vanhemmuuden tukena – yhdessä aikaansaamisen taitoa, Kirjassa: Hakulinen T, Laajasalo T & Mäkelä J (toim.) 2019. Vanhemmuuden ja parisuhteen tuen vahvistaminen - teoriasta käytäntöön. THL, Tietokirja/Opas, painossa.
- www.thl.fi -sivulta Huolen puheeksi ottaminen, https://thl.fi/fi/web/lapset-nuoret-ja-perheet/tyon_tueksi/varhainen-avoin-yhteistoiminta/huolen-puheeksi-ottaminen
- www.thl.fi -sivulta Huolen puheeksi otton ennakointilomake, <https://thl.fi/documents/647345/3563821/Huolen+puheeksioton+ennakointilomake+%281%29.pdf/e84894c4-c590-461e-b4a3-2a7a18517785>

5 Onnistumisen kokemuksia arjessa

Marke Hietanen-Peltola

Kouluterveydenhoitaja, lääkäri, kuraattori ja psykologi tapaavat päivittäin lapsia ja nuoria kahdenkeskisissä tapaamisissa. Tuttuutta ja luottamusta voidaan rakentaa monin erilaisin keinoin, kuten tämän oppaan artikkeleissa on kuvattu. Kerran saavutettu luottamus helpottaa työskentelyä jatkossa, mutta jokaisessa yksittäisessä tapaamisessa täytyy kohtaamisen luottamuksellinen ilmapiiri rakentaa uudelleen.

Aina kohtaaminen ei onnistu, mikä tulee esiin MLL:n Lasten ja nuorten puhelimen ja netin keskusteluissa (ks. luku 1). Sekä olosuhteissa, työn tekemisen edellytyksissä että työntekijässä mutta myös lapsessa ja nuoressa voi olla tekijöitä, jotka vaikeuttavat tai kokonaan estävät aidon kohtaamisen. Paljon on kiinni työntekijän kyvystä asettua hetkeen ja kuulolle. Kokemus, käytännössä siis harjoittelu, auttaa tässäkin tilanteessa.

Tässä luvussa neljä opiskeluhuollon konkaria kertoo ajatuksiaan ja kokemuksiaan kohtaamisista lasten ja nuorten kanssa.

Mutta ennen sitä esitellään joitakin tietoja opiskeluhuollon kohtaamisista tilastojen valossa. Kuka opiskeluhuollossa kohtaa ketä ja mitkä ovat kokemukset avunsaannista?

Tilastotietoja opiskeluhuollon kohtaamisista

Lasten ja nuorten itse antamaa tietoa opiskeluhuollon palveluista saadaan kouluterveyskyselystä, nykyisin sekä alaluokilta (4 ja 5 lk.) että yläluokilta (8 ja 9 lk.). Tässä raportoidut tulokset on kerätty koululaisilta keväällä 2017.

Kaikien kaikkiaan noin puolet lapsista (53 % tytöistä ja 45 % pojista 4.-5. lk.) koki, että heillä on mahdollisuus keskustella mieltä painavista asioista jonkun koulun aikuisen kanssa. Yläluokkien tytöistä 21 % ja pojista 18 % koki, että hänellä on mahdollisuus keskustella koulun aikuisen tai muun ammattihenkilön kanssa mieltä painavista asioista. Suurin osa palveluja käyttäneistä nuorista kokee opiskeluhuollon palveluista saamansa tuen ja avun riittäväksi. Eniten tukea ja apua on saatu kouluterveydenhoitajalta.

Kouluterveydenhuolto

Kouluterveydenhuollossa tavataan kaikki oppilaat vuosittain terveystarkastuksissa. Itse asiassa kouluterveydenhoitaja on koulun ainoa henkilö, joka keskustelee jokaisen oppilaan kanssa kuulumisista ja hyvinvoinnista kouluvuoden aikana. Koululääkäri tapaa kaikki luokkien 1, 5 ja 8 oppilaat terveystarkastuksissa. Näihin laajoihin terveystarkastuksiin kutsutaan myös vanhemmat mukaan.

Kouluterveyskyselyn mukaan alaluokkien oppilaista (4-5 lk.) 49 % koki viimeisimmän terveystarkastuksen toteutuneen laadukkaasti. Yläluokkalaisista (8-9 lk.) vastaava osuus oli 63 %. Yksi laatutekijöistä oli kokemus siitä, että uskalsi kertoa asioistaan rehellisesti. Näin turvalliseksi oli tarkastustilanteen kokenut 78 % alaluokkalaisista ja 74 % yläluokkalaisista. Myös 4.-5. luokkalaisten vanhempien kyselyssä 90 % vanhemmista ilmoitti uskaltavansa kertoa asioista rehellisesti lapsen terveystarkastuksessa.

Terveydenhoitajalla oli terveystarkastuksen lisäksi kouluvuoden aikana asioinut 46 % alaluokkalaisista ja 38 % yläluokkalaisista. Alaluokkalaisista 37 %:lla käyntejä oli ollut 1-2 ja 9 %:lla 3 tai enemmän. Yläluokkalaisista 28 % oli asioinut terveydenhoitajalla kerran tai kaksi, 6 % 3-5 kertaa ja 4 % yli 5 kertaa. Myös lääkäriä asioitiin runsaasti terveystarkastusten lisäksi: yläluokkalaisista 22 % oli asioinut koululääkärillä, 17 % 1-2 kertaa, 3 % 3-5 kertaa ja 2 % yli 5 kertaa kuluvan kouluvuoden aikana.

Yläluokkalaisista 9 % ilmoitti saaneensa kuluvan lukuvuoden aikana terveydenhoitajalta paljon tukea ja apua hyvinvointiinsa, 23 % sai apua jonkin verran ja 4 % ei ollut apua saanut, vaikka olisi sitä mielestään tarvinnut. Terveydenhoitajan apua tarvinneista 11 % ei siis sitä saanut. Koululääkäriltä oli apua ja tukea saanut paljon 6 %, jonkin verran 14 % ja ei lainkaan, vaikka olisi tarvinnut, 4 % 8-9 luokan oppilaista. Koululääkärin apua tarvinneista 16 % oli siten jäänyt ilman apua. Oppilaista 64 % ilmoitti, ettei ollut tarvinnut terveydenhoitajan apua hyvinvointiinsa ja 76 % ei ollut tarvinnut lääkärin apua.

Kuraattori

Koulukuraattorin työ painottuu yksilökohtaiseen asiakastyöhön. Tuoreen kyselyn mukaan kuraattorit käyttävät oppilaskohtaiseen asiakastyöhön tavallisimmin 60 % työajastaan. Lukuvuoden aikana koulukuraattorilla oli asioinut 12 % alaluokkalaisista (4-5 lk.) ja 11 % yläluokkalaisista (8-9 lk.). Kuraattorilla käyntikertoja yläluokkaisilla oli 6 %:lla 1-2, 2 %:lla 3-5 ja 3 %:lla yli viisi.

Viimeisen kouluvuoden aikana 5 % yläluokkalaisista oli saanut koulukuraattorilta paljon apua ja tukea hyvinvointiinsa. Jonkin verran apua oli saanut 7 % ja 4 % ilmoitti, että olisi apua tarvinnut, mutta ei ollut sitä saanut. Kuraattorin apua vaille oli siten jäänyt neljännes (25 %) niistä, jotka kokivat sitä tarvitsevansa. Oppilaista 84 % ilmoitti, ettei ollut tarvinnut kuraattorin apua.

Psykologi

Alaluokkalaisista (4-5 lk.) 4 % ja yläluokkalaisista (8-9 lk.) 8 % ilmoitti asioineensa koulupsykologilla lukuvuoden aikana. Psykologilla käyntikertoja yläluokkalaisista 3 %:lla oli 1-2, 2 %:lla 3-5 ja 3 %:lla yli viisi. Myös koulupsykologin työ painottuu yksittäisen oppilaan asioiden äärellä työskentelyyn; tähän kuluu noin 60 % työajasta.

Yläluokkien oppilaista 5 % koki kuluneen kouluvuoden aikana saaneensa psykologilta paljon apua ja tukea hyvinvointiinsa, 7 % oli saanut apua jonkin verran ja 5 %

ei ollut apua saanut, vaikka olisi sitä tarvinnut. Siten kaikista psykologin avun tarvetta kokeneista lähes kolmannes (31 %) ei ollut sitä saanut. Vastanneista 83 % koki, ettei ollut tarvinnut psykologin apua hyvinvointiinsa.

LISÄTIETOA:

- Kouluterveyskysely, tulospalvelu. <https://thl.fi/fi/web/lapset-nuoret-ja-perheet/tutkimustuloksia/kaikki-kouluterveyskyselyn-tulokset>
- Halme N, Hedman L, Ikonen R, Rajala R (2018), Lasten ja nuorten hyvinvointi 2017: Kouluterveyskyselyn tuloksia. Terveyden ja hyvinvoinnin laitos, Työpaperi: 2018_015. <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-343-115-7>
- Hietanen-Peltola M, Vaara S, Laitinen K (2019), Koulukuraattoripalvelujen yhdenvertaisuudessa on kehittämistarpeita – tuloksia perusopetuksen opiskeluhoollon seurannasta 2018. Tutkimuksesta tiiviisti 4 helmikuu 2019. Terveyden ja hyvinvoinnin laitos, Helsinki. <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-343-271-0>
- Hietanen-Peltola M, Vaara S, Laitinen K (2019), Koulupsykologipalvelujen yhdenvertaisuudessa on kehittämistarpeita – tuloksia perusopetuksen opiskeluhoollon seurannasta 2018. Tutkimuksesta tiiviisti 5, helmikuu 2019. Terveyden ja hyvinvoinnin laitos, Helsinki. <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-343-273-4>

5.1 Kohtaamisia terveystarkastuksissa ja vastaanotolla

Eva Autio

Onnistunut kohtaaminen edellyttää tuttuutta eli kouluterveydenhoitajan läsnäoloa ja näkyvyyttä koulun arjessa – pelkkä nimi lukuvuositedotteessa ei riitä.

Kohtaamisia terveystarkastuksissa

Terveystarkastukset tarjoavat ainutlaatuisen mahdollisuuden lapsen tai nuoren ja hänen vanhempiansa säännölliseen tapaamiseen. Vanhempien mukanaolo lapsen tai nuoren terveydentilaa, hyvinvointia ja koulutyön sujumista koskevassa laajassa terveystarkastuksessa on mielestäni välttämätöntä. Kokemus onnistuneesta kohtaamisesta alkaa siitä, kun yhdessä vanhempien kanssa järjestetään heille sopiva vastaanottoaika. Koen, että sopivia vastaanottoaikoja tarjotessaan kouluterveydenhuolto viestittää koteihin aidosta huolenpidosta ja välittämisestä.

Vuosia sitten kutsuin oppilaan isän mukaan laajaan terveystarkastukseen kuuluvaan lääkärintarkastukseen. Lääkärintarkastus oli koulupäivän aikana ja oppilaan toiveen mukaan hänelle varattiin päivän viimeinen aika. Kutsu oli mennyt jo aiemmin oppilaan äidille, jonka luona lapsi asui. Äiti ilmoitti esteestä ja uutta sopivaa aikaa ei löytynyt. Sovimme äidin kanssa, että kutsun lapsen isän tarkastukseen. Soitettuani isälle, hän huolestui: ”Mitä on tapahtunut? Miksi pitää tulla?” ja vähitellen tilalle tuli hämmennys: ”Kiitos, tulen mielelläni, minua ei ole koskaan kutsuttu yhteenkään lastani koskevaan palaveriin tai tapaamiseen, siksi olen niin hämmentynyt.” Isä ja lapsi tulivat vastaanotolle, isä toimintarajoitteisena apuvälinettä käyttäen. Isä oli myös etukäteen kirjoittanut ylös asioita, joista halusi terveystarkastuksessa keskustella. Monet isän kertomat asiat selittivät lapsen tilannetta aivan uudella tavalla ja koulunkäyntiin liittyvien vaikeuksien syyt selvisivät. Isän ja lapsen lämmin vuorovaikutus ja avoin luottamus kouluterveydenhuoltoon kohtaan syveni vielä myöhemmällä lisäkäynnillä. Oppilas tuli tapaamisen jälkeen yksin vastaanotolleni ja kertoi olevansa helpottunut, koska olin kohdellut häntä samanlaisena oppilaana kuin muita, enkä vammaisen isän lapsena. Lisäksi isän antama kiitos hänen huomaamisestaan ja kutsumisesta mukaan näkyi lapsessa vielä pitkään. Seuraavilla tapaamisilla yhdessä oppilaan kanssa muistelimme isän läsnäoloa lääkärintarkastuksessa ja oppilas kertoi avoimesti isän kuulumisia. Isän toimintarajoite ei ollut koululla eikä kouluterveydenhuollolla aiemmin tiedossa. Pohdittavakseni jäi miksi isää ei aiemmin kutsuttu mukaan ja miksi pyysin isän vasta kun äidille tuli este?

Nuoren kohtaaminen yhdessä hänen vanhempansa kanssa edellyttää luottamusta, joka syntyy useimmiten vähitellen esimerkiksi määräaikaistarkastuksissa tai satunnaisissa tapaamisissa. Lapsi- ja nuorilähtöisessä tapaamisessa otetaan huomioon oppilaan omat toiveet tapaamisen ajankohdasta, vastaanottoajan sijoittumisesta koulupäivään ja nuoren toiveet kumman vanhemman ensisijaisesti haluaa mukaan vai haluaako molempien vanhempien tulevan mukaan. Koen, että äitiä, isää ja muita huoltajia tarvitaan vielä nuoruusiässä. Mielestäni kouluterveydenhuolto on taho, joka tarjoaa mahdollisuuden kohtamiseen, jota kirjalliset palautelaput tai wilma-viestit eivät korvaa.

Kouluterveydenhuollon terveystarkastukset järjestetään kaikille lapsille ja nuorille, myös eri syistä maahan tulleille. Traumoja kokeneille turvapaikanhakija- tai pakolaistaustaisille oppilaille saattavat viestit, sanat, ilmeet ja liikkeet sekä äänensävyt näyttävät hyvin erilaisina kuin ei-traumatisoituneille ja myös pelko eri asioita kohtaan aktivoituu herkästi. Yhteisen kielen puuttuessa kokemukset hyvästä kohtamisesta syntyvät katseesta, hymystä, kunnioittavasta kosketuksesta ja oppilaan nimen muistamisesta. He tarvitsevat turvallisuuden kokemuksen palauttamista ja tukea uuteen kouluympäristöön sopeutumisessa. Kohtaukset kouluterveydenhoitajan kanssa ovat osa turvallisuuden tunteen vahvistamista.

Eräässä yläkoulussa aloitti uusi maahanmuuttajataustainen oppilas. Potilastietojärjestelmästä en löytänyt hänestä tietoja ja lisäksi meiltä puuttui yhteinen kieli. Opettajan kanssa sovimme, että tapaamme lapsen ja vanhemmat yhdessä ennen terveystarkastusta. Kaksi tulkin kanssa sovittua tapaamisaikaa peruuntui: vanhemmat eivät tulleet paikalle. Kolmas kerta onnistui. Tapaamisessa kohtasin nuoren perheen eli äidin, oppilaan ja sukulaistädin yhdessä tulkin ja opettajan kanssa. Perhe toi tapaamiseen oman kulttuurisen taustansa, kotimaastaan lähtöön liittyvät kokemukset ja minä suomalaisen kouluterveydenhuollon. Vaikka tulkin osuus tapaamisessa oli merkittävä, se ei kuitenkaan ollut ainut hyvän kohtauksen osatekijä. Kiireeton, rauhallinen, nuorelle jo tuttu tila (oma luokka) ja tuttu opettaja auttoivat luomaan molemminpuolista luottamusta, jota myöhemmin terveystarkastuksessa oli helppo vahvistaa.

Tarkastukseen varasin saman tulkin ja näin olimme jälleen yhdessä. Tapaamisen alussa oppilas totesi ”Me tunnemme” suomeksi, hymyillen ja jatkoi ”Sinä hyvä”. Hänen antamansa palaute aiemmasta kohtauksesta välittyi kaikille tulkin kääntämänä. Terveystarkastuksessa oppilaan ilmeet, eleet, rento olemus ja halu yhteistyöhön kertoivat onnistuneesta kohtauksesta. Tapaamisessa oli myös hetki, jolloin olimme hetken kahdestaan ilman muita aikuisia. Tällöin oppilas halusi kuvakorttien avulla kertoa mielialastaan ja koulupäivästään. Myös muualta tullut pohtii oman kasvunsa ja kehityksenä normaaliutta sekä mielialansa vaihtelua. Oppilaan kasvoihin levinnyt hymy kertoi huolen helpottumisesta. Tapaamisessa oppilaan kohtaukset olivat ensisijaista: hänen ilmeitään ja eleitään seuraamalla ja niihin reagoimalla vahvistin oppilaan kokemusta hyvästä kohtauksesta.

Uusien maahanmuuttajataustaisten oppilaiden tapaamiset alkavat aina molemminpuolisella tutustumisella, josta vähitellen edetään luottamuksen syventyessä arviomaan koko perheen hyvinvointia.

Kohtaamisia vastaanotolla

Koulupäivän aikana järjestetty avoin vastaanotto tarjoaa oppilaille mahdollisuuden tulla kouluterveydenhoitajan luokse ilman ajanvarausta. Vastaanotolle tullaan yksin tai kavereiden kanssa, ovi on auki kaikille. Terveydenhoitajan tuttuus ja tieto vastaanotolle pääsystä ilman ajanvarausta helpottaa monen lapsen ja nuoren hakeutumista vastaanotolle.

Ennen vastaanotolle tuloa oppilas on yleensä jo pohtinut asiaansa, googlettanut netistä tietoa ja lukenut keskustelupalstoja. Oppilaalla saattaa olla huolestaan paljon ristiriitaista tai väärää tietoa tai tietoa ei ole lainkaan, ja hän saattaa myös testata aikuisen reagointia tai kuvailla huoltaan ”kaverinsa” huolena.

Odotushuoneessani on esitteitä terveellisistä elämäntavoista ja murrosiästä, mutta usein ensimmäisenä loppuu ”Äiti ja isä eroavat - mitä minulle tapahtuu” -esite. Mukaan otettavaksi tarkoitettua materiaalia luetaan yleensä muilta oppilaita salaa ja osa esitteistä piilotetaan taskuun. Jokainen lapsi ja nuori pohtii olenko normaali ja mitä minulle tapahtuu. Niin myös oppilas, jonka kohtasin koulupäivän lopussa. Olin huomannut oppilaan jo aiemmin muutamia kertoja istuvan odotushuoneessa, sisälle asti hän ei ollut rohjennut. Nyt oppilas oli kerännyt rohkeutta ja tuli vastaanotolle. Hänen jännittynyt olemuksensa ja välttelevä katsekontaktinsa alkoivat vähitellen poistua, kun kerroin työstäni ja siihen liittyvästä vaitiolovelvollisuudesta. Oppilasta nimellä kutsuen ja silmiin katsomalla tarjosin itseni tähän kohtaamiseen. Kohtaamisen onnistumista vahvisti aikataulun kiireettömyys koulupäivän jo päättyessä.

Oppilaiden huolet kehityksensä hitaudesta tai nopeudesta, ystävyys-suhteiden puuttumisesta tai rakastumisen tunteesta, vanhempien päihteiden käytöstä, kodin riidoista tai opettajan epäoikeudenmukaisesta kohtelusta tulevat yleensä esille, jos niistä on mahdollista puhua. Niin tapahtui myös tämän rohkeutta keränneen oppilaan tilanteessa.

Tapaamisen alun jännittyneisyys väistyi ja oppilas kertoi pelkäävänsä tulevaa koululääkäriin tarkastusta. Huhut ja netin keskustelupalstojen kommentit lääkäritarkastuksista hämmensivät. Oppilaalla oli tarve kuulla lisää tulevasta tarkastuksesta. Kerroin oppilaalle mitä lääkärintarkastuksessa tehdään ja perustelin miksi murrosiän kasvun ja kehityksen tilanteen arvio on tärkeää. Korostin myös tarkastuksen vapaaehtoisuutta ja mahdollisuutta tehdä tarkastus myöhemmin. Oppilaan kasvoille levisi vähitellen hymy, puheesta katosi änkytys, syvä huokaus vapautti hartiat jännityksestä ja ”Okei, nyt tajuan, ne kuulamani jutut eivät siis ole totta” -lausahdus poisti ainakin osan oppilaan huolista. Seuraavaksi oppilas ker-

toi vapautuneesti äidistään ja kertoi lukeneensa odotushuoneesta ottamansa esitteen, jossa kuvattiin vanhempien eron aiheuttamia tunteita. Oppilas kuvasi aivan samoja tunteita: välillä suututtaa, välillä harmittaa ja välillä on ikävä äitiä. Oppilaan kokemus onnistuneesta kohtaamisesta houkutteli hänet kertomaan omien huoliensa lisäksi äitiinsä liittyviä huolia. Tapaamisemme lopuksi sovimme ajan lääkäritarkastukseen.

Oliko kohtaaminen onnistunut?

Mikä tekee kohtaamisesta onnistuneen ja miksi avunsaanti joskus koetaan riittämättömäksi? Onnistunut kohtaaminen edellyttää sovittuja, kaikilla tiedossa olevia toimintatapoja. Jokaisessa kohtaamisessa syntyy ainutlaatuinen vuorovaikutussuhde.

Mielestäni on tärkeää, että kohtaamisessa tarjotaan oppilaalle mahdollisuus kertoa huolensa ja autetaan oppilasta apukysymyksillä jäsentämään omaa huoltaan. Oppilaat tunnistavat herkästi työntekijän epävarmuuden tai rutiininomaisuuden ja vastavasti arvostavat ammattilaisen myöntämää tietämättömyyttä. Kouluterveydenhuollolla on ainutlaatuinen mahdollisuus toimintatavoillaan osoittaa, että välittämisen ja huolenpidon ketju jatkuu lapsuudesta nuoruuteen ja kohti aikuisuutta.

Ajoittain pohdin omia kokemuksiani hyvästä kohtaamisesta ja mitä kokemuksestani voisin oppia. Hyvään kokemukseeni on mielestäni kuulunut tunne työntekijän kiireettömyydestä, työntekijän poistulo työpöydän takaa, tapaamisen järjestäminen häiriöttömässä ja äänieristetyssä tilassa sekä työntekijän lupaus epäselvien asioiden selvittämisestä. Näiden työtapojen uskon lisäävän myös oppilaiden kokemuksia hyvästä kohtaamisesta.

5.2 Salaisuuden esiin tulo koululääkärillä

Sirkku Suontausta-Kyläinpää

Aloitin terveyskeskuslääkärin työn 1990-luvun alussa ja vastaanoton lisäksi pidin neuvoloita ja kävin kouluilla. Päätoimisena koululääkärinä olen toiminut vuodesta 2005 lähtien ja olen työskennellyt pari vuotta myös nuorisopsykiatrian poliklinikalla. Ihmisen kokonaisvaltaisuus ja systeeminen ajattelu ovat olleet tärkeitä näkökulmia työssäni. Perhelääkärin ja -terapeutin koulutukset ovat olleet suurena apuna myös perusterveydenhuollossa. Syventyminen perhesalaisuuksiin ja erilaisiin psyykkisiin traumoihin ovat antaneet valmiuksia tunnistaa erilaisissa tilanteissa niihin liittyvää oireilua. Näin myös tässä teille jakamassani ”Alman tapauksessa”, jollaista oikeasti ei ole. Tarina on siis kuvitteellinen, mutta se on saanut vaikutteita työurani aikana toteutuneista useista eri kohtaamisista lasten, nuorten ja vanhempien kanssa.

1. käynti. Kartoitus ja kontaktin luonti

Alma tuli 8. luokan laajaan terveystarkastukseen. Terveystarkastajan käynnillä Alma oli ollut melko vakava, pidättyväinen ja rauhallinen. Hänet tunnettiin sellaisena. Murosikä oli jo lähtenyt fyysisesti käyntiin, mutta vanhemman, Alman ja opettajan antamissa esitiedoissa merkkejä murrosiän käytöksestä ei ollut. Alman vanhemmat olivat eronneet Alman ollessa 1. luokalla. Alman lähivanhempi oli isä. Alma oli jäänyt isälle kavereiden ja koulun vuoksi, kun äiti oli mennyt naimisiin ja muuttanut isäpuolen kanssa kauemmas. Isällä oli naisystävä, mutta tämä asui muualla. Äidin nykyisellä miehellä oli kaksi lasta, jotka olivat isänsä eli Alman isäpuolen luona joka toinen viikonloppu. Äidin puolelta aiemmasta liitosta oli täysi-ikäinen isovelipuoli, Aki, joka asui lähellä. Äidillä oli isäpuolen kanssa viisivuotias pikkusiskopuoli, Reetta.

Alma tuli yksin terveystarkastukseen. Äiti asui kaukana ja isän oli vaikea päästä paikalle. Tarkastus ei siis toteutunut laajana. Isä oli täyttänyt vanhemman terveyskyselyn. Almalle sopi, että vanhemmille voitaisiin soittaa vastaanoton aikana tai myöhemmin.

Koska Alma vaikutti pidättyväiseltä ja hieman jännittyneeltä, kouluterveydenhoitaja tuli alkuun mukaan vastaanotolle kertomaan asioista, joista he olivat keskustelleet aiemmin. Näitä oli mm. koulusta poissaolot, joita oli erityisesti liikunnassa ja parissa muussa aineessa. Olin etukäteen tutustunut esitietolomakkeisiin ja huomannut, että Alma oli vastannut kokeneensa seksuaalista häirintää. Siitä ei voinut kuitenkaan aloittaa, joten ensin juttelimme kaikenlaisista muista asioista välillä palaten kyselyyn. Alma oli keskustelussa hyvin mukana. Keskustelimme loppuneesta harrastuksesta, kavereista, lemmikistä, suhteesta poikakaveriin ja sisaruspuoliin sekä vanhempiin. Kysyessäni häirinnästä Alma vastasi ensin vain lyhyesti ja välttelevästi. Konkreettisiin kysymyksiin hänen oli selvästi helpompi vastata. Pikkuhiljaa kysellen hän alkoi kuitenkin pala

palalta kertoa neljännellä luokalla sattuneista asioista, jotka olivat tapahtuneet hänen käydessä Akin kyydillä äidin luona.

Akilla oli ennen kotiin paluuta ollut asiaa naapuriin ja Alma lähti mielellään mukaan sillä hän oli leikkinyt aiemmin naapurin tytön kanssa. Äiti oli joutunut viemään Reetan ensiapuun mahataudin vuoksi ja ajatus kahdestaan olostä isäpuolen kanssa tuntui ahdistavalta. Alma oli huomannut, että Aki oli ottanut hieman alkoholia, mutta ei halunnut sanoa siitä mitään, ettei hänelle tulisi vaikeuksia. Lisäksi hän halusi kovasti naapuriin ja pelkäsi, että jos pieni humala huomattaisiin, hän ei pääsis mukaan naapuriin eikä Akin kyydillä kotiin.

He olivat ajaneet naapuriin, mutta Alman pettymykseksi paikalla oli ainoastaan perheen aikuinen poika, jonka Aki tunsu. Nuorella miehellä oli ollut kasa pulloja pöydällä ja hän oli pyytänyt Akiä seuraansa juomaan. Aki oli miettinyt hetken ja pyytänyt sitten Almaa odottamaan ulkona vähän aikaa. Alma ei olisi halunnut, mutta ei ollut osannut tehdä muutakaan. Ja hän oli tottunut suojelemaan Akiä, joka oli ollut paljon riidoissa aikuisten kanssa, mutta ollut hänelle aina tosi mukava.

Vastaanottoaikamme oli lopuillaan. Olin huomannut, että Alma pysähtyi välillä puhuessaan ja muuttui levottomammaksi. Sanoitin huomanneeni Alman elekielen ja kysyin, miltä asioista puhuminen tuntui. Alma totesi, että hän ei mielellään asiaa enää mieti. Normalisoin, että ikävistä muistoista ei ole helppo puhua. Juttelimme vielä loppupäivän tapahtumista ja mitä iloisia asioita oli tulossa. Alman olemus alkoi muuttua rentoutuneemmaksi ja sovittiin uusi aika.

2. käynti. Luottamus ja syventäminen

Viikon päästä Alma tuli uudestaan käymään. Juttelimme menneestä viikosta ja tein omaattisen tutkimuksen. Alma ei halunnut riisuutua kuin osin. Housut nostettiin polven yli ja pyysin myös nostamaan hihoja ylöspäin, jotta Alman atooppinen iho ja kädet muutenkin näkyisivät paremmin. Toisessa kyynärvarressa oli pari pientä viiltojälkeä. Otin ne puheeksi. Alma kertoi, että häntä ahdisti ajoittain. Unesta kysyessäni hän kertoi näkevänsä painajaisia, joissa häntä ajettiin takaa. Keskustelu siirtyi luontevasti Alman edellisellä tapaamisella kertomaan tapahtumaan. Alma oli siis odottanut Akiä naapurin ulkoportilla, kun huomasi olevansa yhtäkkiä maassa. Alma oli tajunnut, että naapurin nuori mies oli hänen päällään. Alma ei oikein muistanut tapahtumasta muuta kuin kauhun, ettei pystyisi pitämään puoliaan. Tästä puhuessaan Alman puhe katkesi ja hän pysähtyi. Hetken oli hiljaista ja Alma piti kutsua takaisin kontaktiin. Hän havahtui ja kertoi muistavansa Akin tulleen apuun, tapelleen nuoren miehen kanssa ja vetäneen Alman mukaansa autoon.

Alma ei muistanut tarkkaan, mitä matkalla kotiin isän luo oli tapahtunut. Muistissa oli kalpea kuutamo, Akin hutera ajotyylä, pelko ja hiljaisuus. Hän muisti hämärästi kotiinpaluun isän luo ja tämän ihmettelevän kyselyn, kun Alma tärisi. Aki oli vastannut hänen palelleen ja että Reetalla oli ollut mahatauti. Jotain isä oli kysynyt Almalta

matkasta, mutta oli mennyt sitten jatkamaan keskustelua naisystävänsä kanssa. Isä oli kehottanut Almaa menemään iltapesulle ja nukkumaan.

Isän tullessa myöhemmin toivottamaan hyvää yötä, Alma oli esittänyt nukkuvan-sa. Hän ei ollut tiennyt, mitä olisi sanonut ja pelkäsi myös, mitä siitä seuraisi, jos kertoisi tapahtuneen isälle. Ehkä hän ei enää koskaan pääsisi äidin luo. Alma oli päättänyt, ettei puhuisi asiasta kellekään.

Myöhemmin hän oli kuullut äidiltä, että naapurin nuori mies oli muuttanut lähi-kaupunkiin ja kävi vain joskus harvoin kotonaan. Aki oli vältellyt hetken Almaa, mutta pian Alma taas alkoi käydä katsomassa, missä kunnossa tämä oli. Akin oma isä ei ollut tekemisissä Akin kanssa. Alman isä ei tiennyt Akin alkoholikäytöstä tai muusta tilanteesta. Myöskään äiti ei tiennyt, koska asui kaukana. Eikä Alma ollut kertonut.

Kysyessäni Almalta, mitä hän ajattelee asian kertomisesta vanhemmille tai kelle aikuiselle sen voisi kertoa, hän selvästi hätääntyi. Silloin kysyin Almalta, millainen hänen olonsa oli lähteä tunnille. Alma toivoi voivansa olla hetken rauhassa ennen tunnille menoa ja kouluterveydenhoitaja ohjasi hänet lepohuoneeseen. Sitä ennen terveydenhoitajan läsnä ollessa sovittiin, että jos Almalle tulisi koulussa huono olo, hän voisi aina tulla kouluterveydenhoitajalle juttelemaan voinnistaan.

Koska Alma ei ollut välittömässä vaarassa, oli mahdollista odottaa seuraavaan tapaamiseen asian selvittelyn jatkamiseksi. Oli syntynyt vahva epäily siitä, että Almalla oli traumatisoitumisen oireita ja tämä vahvistuikin seuraavalla kerralla.

3. käynti. Vastuu aikuisille

Seuraavalla kerralla Alma oli yllättäen ottanut ystävänsä mukaan. Hän kertoi, että ystävä tiesi tilanteen. Kysyin molemmilta, miltä heistä tuntuisi, jos joistain asioista puhutaisiin nyt ja myöhemmin jatkaisin kahden kesken Alman kanssa. Tämä sopi tytöille. Kysyin, mistä asioista Alman ystävä Enni oli huolissaan. Tämä oli selvästi huolissaan monista asioista. Annoin palautetta siitä, että heillä oli hyvä luottamuksellinen suhde toisiinsa. Otin esille sen, että tällaiset asiat ovat aikuisten kannettavia ja että Enni tietää, että huolet ovat nyt aikuisten tiedossa. Totesin, että Ennille oli myös pian tulossa 8 lk:n lääkärintarkastus ja silloin puhutaisiin kaikenlaisista asioista, niistäkin, jotka painavat mieltä.

Ennin lähdettyä jatkoimme Alman kanssa kahdestaan. Huomioimme yhdessä, että Alman ihastuttua ystävänsä veljeen, oireet olivat nousseet enemmän esille. Kun Alma oli alkanut puhua muistostaan, olo oli helpottanut, mutta samalla takaumat ja painajaiset olivat lisääntyneet. Hän huomasi olevansa säikympi, erityisesti, jos joku tuli yllättäen taakse. Alman elekieltä seurattessani kävi ilmeiseksi, että Alman vaipeessa ajatuksiin ja pysähtyessä, hän todella katosi hetkeksi lähitietoisuudesta. Nousi myös esille, että hän oli lopettanut juoksu-harrastuksen, koska hänelle oli alkanut tulla takaumia pakotilanteesta. Joissain oppiaineissa opettaja muistutti äidin naapurin nuorta miestä. Nämä tunnukset olivat erittäin vaikeita Almalle ja uhan tunteen vuoksi hänen oli vaikea keskittyä, koska mielikuvia alkoi tunkeutua mieleen. Lisäksi Almalla oli pakonomai-

nen tarve olla selvillä, missä päin äidin naapurin nuori mies kulki. Äiti oli jopa epäillyt Alman ihastuneen mieheen, koska hän kyseli niin paljon tästä.

Vahvistin Almale, että se, mitä hänelle oli tapahtunut, oli rikos, eikä kenenkään pienen tai ison tytön tulisi joutua tuollaiseen tilanteeseen. Tämän kuultuaan Almaa alkoi itkettää ja annoi hänelle nenäliinan. Hänen rauhoituttuaan kerroin, että tämä oli niin iso asia, että siitä pitää puhua muillekin. Ajatus tästä edelleen pelotti Almaa. Hän suostui kuitenkin siihen, että isä voisi tulla tapaamaan minua, mutta hän itse ei haluaisi olla paikalla eikä puhua tapahtuneesta isän kanssa jälkikäteen. Samoin äidille sain soittaa. Keskustelimme alustavasti myös siitä, mitä olisi hyvä kertoa opettajille. Tämä olisi tärkeää, koska Alman oireet vaikuttivat hänen keskittymiseensä ja koulunkäyntiinsä. Hän oli selvästi alisuoriutuja ja poissaoloja joiltakin tunneilta tuli takaumien vuoksi.

Soitin isälle, joka pääsi käymään samana päivänä. Tapaamisessa kerroin pääpiirteittäin, mitä Almale oli tapahtunut ja seurasin samalla isän reaktiota. Hän oli ymmärrettävästi hyvin järkyttynyt ja tarvitsi asian sulattelun aikaa. Isän vähitellen rauhoituttua keskustelimme Alman toiveesta, ettei asiasta heti puhuttaisi kotona. Isä sai psykoedukaatiota lasten ja nuorten reaktioista tällaiseen tilanteeseen ja traumaan. Puhuimme myös asioista, joita tästä seuraisi sosiaalipuolella ja poliisille tehtävästä ilmoituksesta. Korostin, että isä voisi olla yhteydessä kouluterveydenhuoltoon ja tarvittaessa myös työterveyshuoltoon omien reaktioidensa vuoksi. Puhuttiin myös vaikutuksista koulunkäyntiin ja siitä, mitä opettajille kerrotaan. Tarkistin isän lähtiessä, miltä hänestä tuntui lähteä ajamaan autolla kotiin.

Tämän jälkeen soitin äidille tilanteesta. Myös äiti oli erittäin huolissaan ja kertoi nyt ymmärtävänsä joitakin asioita, jotka olivat häntä vaivanneet ja ihmetyttäneet Alman käytöksessä. Äidin kanssa kävimme läpi suunnitelmaa. Pyysin häntä myös miettimään, miten hän mahdollisesti reagoisi naapurin nuoren miehen tavatessaan. Äiti ilmoitti selvästi, että hän tarvitsee nyt rauhoittumista eikä aio astua naapuriin.

4. käynti. Kannattelu ja käytännön toimet

Olin luvannut tavata Alman ja kertoa vanhempien kanssa käydyistä keskusteluista. Almaa jännitti mennä kotiin, mutta hän koki kykenevänsä siihen. Pieninä palasina keskustellen avasin sitä, miten asiat etenisivät, mitä tulisi tapahtumaan ja miksi. Etsittiin konkreettisia asioita, joilla Alman turvallisuuden tunne vahvistuisi. Puhuimme mm. elämään liittyvistä hyvistä asioista. Kävimme läpi, mitä ja millaisia ovat trauman oireet, kuten välttely ja ristiriitaiset tunteet asiasta, ja miksi ne syntyvät. Se vaikutti kovin helpottavan Almaa, joka oli ajatellut olevansa hulluksi. Kokeilimme myös kehollisia rauhoittavia keinoja, joita Alma voisi käyttää silloin, kun oireet nousisivat. Tapaamisemme loppuun pyysin kouluterveydenhoitajan mukaan ja kerroin hänelle sovittusta menettelystä. Alma voisi tarvittaessa kääntyä hänen puoleensa, koska hän, toisin kuin lääkäri, oli koulussa lähes päivittäin paikalla. Kouluterveydenhoitajalle sovittiin myös säännölliset käynnit lähinnä kuulumisten kertomiseksi. Tapahtumiin ei ollut tässä vaiheessa enää hyvä palata, ellei Alma haluaisi puhua itse.

Almalla oli selvät traumaperäisen stressihäiriön (PTSD) oireet ja tarvittiin lähete nuorisopsykiatrialle. Tulossa oli myös oikeudellisia toimenpiteitä.

Vanhemmat tarvitsivat myös tukea ja he pääsivät omilla paikkakunnillaan tukikeskusteluihin. Tehtiin lastensuojeluilmoitus ja ilmoitus poliisille.

Koululla kerrottiin tilanteesta Alman ja vanhempien kanssa sopien. Sovittiin, että luokanvalvoja ja ne opettajat, joiden tunneilla Alman oireet nousivat pintaan, saisivat tiedon oireilusta, vaikka heille ei kerrottu tarkemmin, mistä ne syntyivät. Alman ope-
tusta myös yksilöllistettiin.

Lähetteen tekemisen lisäksi soitin nuorisopsykiatrialle vanhempien ja Alman luvalla. Soitin myös poliisille tilanteesta, vaikka aikaisemmin olikin jo tehty ilmoitus. Poliisi halusi haastatella Almaa ennen hoidon aloitusta, jolloin informoin Alman traumaoireista ja sen aiheuttamista haasteista tutkimukselle.

Alma pääsikin poliisiin haastatteluun jo samalla viikolla ja nuorisopsykiatrian kontakti alkoi heti, kun siihen oli luvat poliisilta saatu. Hoidon myötä vakavasta ja pidättyväisestä työstä alkoi tulla avoimempi, iloisempi ja murrosikäisen tavoin käyttäytyvä nuori.

5. käynti. Seuranta

Olin sopinut Alman kanssa, että pyytäisin häntä vielä käymään luonani parin kuukauden päästä kertomassa kuulumisia, mikäli hän ei itse haluaisi sitä jo aiemmin. Alman päivät olivat olleet vaihtelevia, mutta kiinnittyminen hoitoon nuorisopsykiatrian poliklinikalle oli alkanut. Alma koki vanhempien tukevan häntä ja oli helpottunut, etteivät he olleet painostaneet häntä puhumaan ja ettei asiaa tarvinnut enää salata. Alma ei ollut puhunut Akin kanssa asiasta, mutta tiesi äidin puhuneen. He olivat kuitenkin tavanneet Akin kanssa ja kaikki oli mennyt hyvin. Alman lähtiessä Aki oli todennut, että ”sori systeri”.

Pohdintaa

Oppilaan totutunkin olemuksen takana voi olla hyvin haastavia tilanteita, joista hän yrittää selvittää. Alman oireilu oli vahvempaa, kuin miltä se päällepäin näytti. Kun alkoi vaikuttaa siltä, että kyseessä oli asia, joka johtaisi jatkotoimenpiteisiin, keskustelussa piti muistaa kysyä avoimia johdattelemattomia kysymyksiä. Samalla niissä piti olla konkreettisia vaihtoehtoja, koska Alman oli selkeästi vaikea puhua. Tavoitteena oli kuvata tapahtumat juuri niin kuin Alma ne kertoi ja mahdollisimman tarkasti ja selkeästi. Oli tärkeää myös seurata Alman tapaa puhua, pysymistä tässä hetkessä ja kehon kieltä, sillä Alman kokemus vaikutti selvästi traumaattiselta. Jos hän putoaisi kontaktista, se olisi erittäin tärkeää huomata, sillä se olisi merkki siitä, että muistumat saattoivat tulla silloin liian eläväksi ja se olisi uudelleen traumatisoivaa.

Itse tapahtumassa ja Alman kertomuksessa näkyi selkeästi lapsen ja nuoren tapaa ajatella, reagoida ja toimia eri syistä niin, että isokin tapahtuma saattoi jäädä puhumattomaksi. Monen asian samanaikaisuudesta johtuen vanhempien huomio kiinnittyi muuhun ja Alman olotila jäi huomaamatta. Oli syntynyt myös erilaisia salaisuuksia, joita Alma ei kokenut pystyvänsä jakamaan. Nyt oireiden paine oli osaltaan auttanut Almaa puhumaan asiasta. Haasteeksi muodostui Alman halu edelleen pitää asia salassa. Kuitenkin oli aivan selvää, että asiassa piti edetä. Toisaalta oli huoli, että Alma olisi lakannut puhumasta ja asia olisi jäänyt piiloon edelleen. Orastava luottamus oli todella tärkeä eikä Alma olisi todennäköisesti pystynyt heti alussa puhumaan asiasta useille ihmisille, se olisi ollut hänelle liikaa. Nytkin hän tarvitsi konkreettisia kysymyksiä avukseen.

Traumaoireet tuli huomioida. Alma tarvitsi ajoittain palauttamista kontaktiin. Keskustelussa oli edettävä rauhallisesti huomioiden läsnäolo, ettei tilanne käynyt liian ylivoimaiseksi. Oli myös todennäköisesti eduksi, että muistojen kertominen jakautui useammalle käynnille. Muistojen paino ei tullut kerralla liian raskaaksi. Trauman oireet olivat selvät ja muodostuivat haasteeksi keskusteluissa ja ne myös lisääntyivät jonkun verran tapahtuman tullessa ensi kertaa aikuiselle kerrotuksi. Siksi oli tärkeää vastaanoton lopussa aina palata arkisiin asioihin ja päivän tapahtumiin sekä uuden vastaanoton alussa kysyä, miten oli mennyt edellisen tapaamisen jälkeen. Jos Alman tilanne olisi huonontunut selkeästi, tapahtuman avaaminen olisi pitänyt keskeyttää, sillä se olisi saattanut olla merkki siitä, että tapahtumaan palaaminen olisi ollut vielä uudelleen traumatisoivaa.

Usein vastaavissa tilanteissa on haastavaa rakentaa luottamusta samalla, kun asioista tulee tiedottaa eteenpäin. Samalla alkukontaktissa rakennetaan jo jatkoa hoidon mahdollistamiseksi. Nyt ajan kanssa oli mahdollista joustaa vähän. Jos Alma olisi ollut edelleen välittömän uhan alla, lastensuojeluilmoituksen ja poliisille tehtävän ilmoituksen tekemistä ei olisi voinut siirtää. Asian eteenpäin viemistä helpotti se, että hän pystyi luottamaan riittävästi aikuisiin ja antoi luvan puhua heille.

Kun tilanne on traumaattinen, siihen usein liittyy ristiriita avun toiveen ja välttelyn välillä. Sen ääneen sanominen ja psykoedukaatio yleensä rauhoittaa paljon. Potentiaalisesti traumaattisissa tilanteissa on huomioitava oppilaan kehon kieltä. Alman katoaminen kontaktista ihmisiin eri tilanteissa oli ollut niin huomaamatonta, että sitä oli pidetty päiväunelmointina. Alman oireet ulospäin olivat vähäiset, mutta alla oli vakava ahdistusta. Poissaoloista tietyiltä tunneilta alkoi olla viitteitä, mutta sekin oli ollut niin huomaamatonta, ettei siitä ollut vielä isoa huolta. Myöskään Alman käytös ei ollut kovin poikkeavaa. Onneksi tilanne nousi kyselyn kautta keskusteluun ja tarkastuksen osuessa oireiden vahvistumisen kanssa samaan ajankohtaan Alma oli valmiimpi puhumaan kokemastaan. Lapsilla ja nuorilla on usein niin voimakas pelko, että he ovat tulossa hulluiksi, etteivät he uskalla puhua oireistaan kenellekään. Suorat ja aktiiviset kysymykset ovat tärkeitä oikeissa paikoissa ja oikeaan aikaan.

5.3 Onnistunut kohtaaminen koulupsykologin kanssa – kuka määrittelee onnistumisen?

Anne Salmela

Lapsilähtöisyys, oppilaan itsemääräämisoikeuden kunnioittaminen, vapaaehtoisuus ja luottamuksellisuus ovat koulupsykologin työtä ohjaavia tärkeitä arvoja ja periaatteita.

Me koulupsykologit saamme melko harvoin suoraa asiakaspalautetta. Jos oppilas ei ole tyytyväinen meiltä saamaansa palveluun, sen voi ehkä päätellä oppilaan eleistä ja ilmeistä tai vastausten niukkuudesta ja välttelevyydestä - tai siitä, että oppilas jättäytyy pois käynneiltä. Ne kerrat, jolloin oppilaat rohkaistuvat antamaan suoraa palautetta koulupsykologin työstä, ovat kullannarvoisia, vaikka palaute ei tietenkään aina ole yksinomaan positiivista.

Onnistunut keskustelukäynti

Tätä kirjoittaessani minulla on mielessäni palaute oppilaalta, jonka kohtasin useassa kohtaa hänen koulupolkuun. Tapaamisissamme käsitelimme elämän tarkoitusta ja kuoleman pelkoa, koulukiusaamista, ristiriitoja opettajien kanssa, harrastuksiin liittyviä valintoja, jatko-opintoja - eli monenlaisia oppilaalle ajankohtaisia ja merkityksellisiä teemoja. Oppilas lähetti minulle sähköpostia peruskoulun päättymistä seuraavana syksynä, kertoi kuulumisia uudesta koulustaan ja palasi samalla siihen, mikä merkitys tapaamisilla koulupsykologin kanssa oli hänelle ollut: ”mahdollisuus setviä ja selvittää ajatuksia koulupsykologin kanssa auttoi aivan sikana ja pahimpien mäkien yli.” Oppilas totesi viisaasti, että ei olisi pystynyt tekemään tätä psyykkistä työtä yksin, ei ainakaan sen ikäisenä. Kuuntelevan ja saatavilla olevan koulun aikuisen tuki auttoi raskaina aikoina, lisäsi itsetuntemusta ja rohkaisi kurrottamaan kohti toisenlaista tulevaisuutta. Minusta tässä palautteessa kiteytyi hienosti koulupsykologin kanssa käytävien tukikeskustelujen tarkoitus ja tavoite: tarjotaan oppilaalle luottamuksellinen suhde, tila ja aika sitä varten, että oppilas voi jäsentää ajatuksiaan ja tunteitaan, testata mielipiteitään sekä saada rakennusaineita omaan kasvuunsa. Ja kaikki tämä on oppilaalle vapaaehtoista, päinvastoin kuin moni muu asia koulupäivän aikana.

Onnistunut psykologin tutkimus

Koulupsykologit tekevät oppilaille psykologisia tutkimuksia, joilla selvitetään oppimisen pulmia ja tuen tarpeita. Toisinaan mietin, miten näillä tutkimuskäynneillä toteutuvat vapaaehtoisuus, luottamuksellisuus ja kiireettömyys, kun teetämme oppilailla asteittain vaikeutuvia ja paikoitellen työläitä tehtäviä. Teen itse parhaani, jotta tutkimustilanne ei tuntuisi painostavalta. Olen aidosti kiinnostunut oppilaan vahvuuksista

ja iloitsen hänen kanssaan onnistumisista - ja vaikeiden tehtävien kohdalla kiitän rohkeasta ja sitkeästä yrittämisestä.

On ollut mukava saada palautetta oppilailta siitä, että tehtävien tekeminen on ihan jees, ihan perus ja ihan ok, onpa moni kokenut tehtävät innostaviksikin. Joskus käy niin, että tutkimuksen aikana oppilaan oppiminen ja koulunkäynti paranevat. Sekä oppilas, vanhempi että opettajat voivat antaa hiukan hämmästyneinä palautetta siitä, että olen tehnyt hyvän tutkimuksen. Itse ajattelen, että olen osannut ohjata oppilaan työskentelytapoja, ongelmanratkaisutaitoja ja vahvistanut luottamusta omaan osaamiseen ja omiin vahvuuksiin. Tutkimuksen lomassa käyty yhteinen keskustelu oppimisesta ja koulunkäynnistä voi parhaimmillaan jäsentää koulutilannetta uudella tavalla ja näin vähentää oppilaan stressiä ja kuormitusta.

Tutkimuspalautteen antaminen oppilaalle ymmärrettävässä muodossa edellyttää koulupsykologilta ammattitaitoa ja sensitiivisyyttä, varsinkin silloin, kun oppilas on suoriutunut heikosti tai tutkimustulokset viittaavat laajempiin kehityksen pulmiin tai erityisvaikeuksiin.

Oma lukunsa on psykologin lausunnon kirjoittaminen. Lausunnon kirjoittajan fokus on usein tekstin aikuisissa vastaanottajissa eikä niinkään lapsessa tai nuoressa, josta teksti kertoo. Itselläni on tavoitteena kirjoittaa oppilaistani arvostavasti ja kunnioittavasti, ja olen tässä ainakin kerran onnistunut: ”Kiitos muuten kanssa siitä lausunnonsta. Luin sen, oli tosi kivasti sanottu.”

Asiakaspalautteen merkitys

Ammattilaiset eivät voi tietää, miten oppilas kokee käynnit koulupsykologilla, mikä oppilasta auttaa, mikä häiritsee, mikä turhauttaa, mikä rohkaisee ja mikä ärsyttää. Tämän tietää ja tuntee vain oppilas itse.

Onnistuneen kohtaamisen osatekijät selviävät mielestäni ehdottomasti parhaiten kysymällä asiasta oppilailta itseltään, kyselyillä tai haastatteluilla. Yksi vaihtoehto on käyttää omaa mielikuvitustaan, eläytyä oppilaan asemaan ja tästä lähtökohdasta pohdita esimerkiksi seuraavia:

- Tietääkö oppilas, millaista työtä koulupsykologi tekee.
- Onko ajanvaraaminen koulupsykologille helppoa ja vaivatonta. Itse epäilen, että opiskeluhuollon toiminta ajanvarauksineen voi näyttäytyä oppilaille aika kankeana ja jäykkänä.
- Millaisen ensivaikutelman koulupsykologi antaa.
- Miten koulupsykologi suhtautuu oppilaaseen ja oppilaan esiin nostamiin asioihin - onko koulupsykologin suhtautuminen myönteistä, luottamusta herättävää, ennakkoluulotonta. Maltaako psykologi oikeasti kuunnella oppilasta ennen kuin hän tekee omat päätelmänsä siitä, mistä oppilaan tilanteessa on kysymys.

- Uskaltaako ja haluaako oppilas ottaa puheeksi itselleen tärkeitä ja mieltä painavia asioita - ja yhtä lailla, tuoko oppilas keskusteluun omia ilonaiheitaan ja kiinnostuksen kohteitaan.
- Onko työskentelyssä koulupsykologin kanssa yhdessä mietitty tavoite ja suunnitelma.
- Miten työskentely koulupsykologin kanssa päättyy.
- Suositteleeko oppilas koulupsykologilla käyntejä kavereilleen.

Psykologin työn ilot ja haasteet

Koulupsykologeilla on ilo ja etuoikeus tavata oppilaita kahden kesken. Ammattitaitomme tarvitaan, jotta nämä kohtaamiset ovat oppilaalle kiireettömiä, luottamuksellisia ja toivoa ylläpitäviä - sekä sen arvoisia, että kannattaa tulla uudelleen. Vastuu kohtaamisten laadusta on aina psykologilla, ei oppilaalla. Ammatillainen osaa ottaa vastaan palautetta ja kehittää toimintaansa sen perusteella. Tulevaisuuden haasteita ovat virtuaaliset kohtaamiset nettipalvelujen yleistyessä. Miten osaan tuoda myös netin kautta tapahtuvaan vuorovaikutukseen samoja tärkeitä elementtejä, joita olen tässä edellä kuvannut. Millaista on arvostava kohtaaminen silloin, kun en ole oppilaan kanssa face to face - tätä haluan oppia lisää!

5.4 Koulukuraattorille vai Arikaattorille?

Ari Suhonen

Oppilas- ja opiskelijahuoltolaki vuodelta 2014 toi hyvän, mutta samalla haastavan uudistuksen siihen, että oppilaalla on oikeus mm. opiskeluhuollon kuraattorin palveluihin, mutta ne perustuvat aina oppilaan vapaaehtoisuuteen. Tämä oli tervetullut uudistus, koska itse en näe olevan suurta vaikutusta sillä, että oppilas tuodaan vastentahtoisesti vastaanotolleni. Jos oppilas ei halua puhua asioistaan, vastentahtoisuus ei ole paras motivaattori. Olen minäkin yli kahdenkymmenen vuoden työurallani tavannut muutaman väkisin vastaanotolleni lähetetyn oppilaan, joiden kanssa on ollut melko turha työskennellä. Erään nuoren kanssa istuimme kerran 45 minuuttia hiljaa ikkunasta ulos katsoen, enkä usko, että sillä oli kovin isoa vaikutusta hänen elämänsä. Toki oppitunti varmaan oli luokassa rauhallisempi ja opettaja tyytyväisempi. Vuosia sitten kouluterveyspäivillä eräs osallistuja muisteli omien kouluajojensa oppilashuoltopalveluja; kuinka terveydenhoitajalle päästiin, mutta kuraattorille jouduttiin. Itse olen jo ennen uutta lakiakin aina työskennellyt sen eteen, että luokseni pääsee eikä joudu. Koulumaailmassa tämä on ollut osin haasteellista, koska mielellään lähetettäisiin jonkun muun hoidettavaksi oppilas, joka ei käyttäydy luokassa kunnolla. On hyvä muistaa, että kurinpito on perusopetuslain eikä oppilas- ja opiskelijahuoltolain mukaista toimintaa.

Itse työskentelen tällä hetkellä alakouluikäisten parissa ja olen huomannut, että heidän kanssaan vuorovaikutukseen pääseminen on selvästi helpompaa kuin yläkouluikäisten. Pienet oppilaat ovat hyvin avoimia. Koulun käytävillä monesti suoraan syliini juokseekin sekä halausta että tapaamista kaipaavia oppilaita. Ensimmäisenä syksynä alakoululla luokkia kiertäessäni tuli yhden luokkakäynnin jälkeen työhuoneeseeni lauma tyttöjä, joilla oli toisessa kädessään paperi ja toisessa kynä. He kysyivät saisivatko kuraattorilta nimmarin, tätä ei yläkoulussa ollut koskaan tapahtunut.

Luottamuksen rakentaminen

Miten sitten luottamuksellinen suhde oppilaan kanssa rakennetaan? Itse lähdän aina siitä, että kun oppilas saapuu vastaanotolleni, olen siinä hetkessä vain häntä varten. Harvoin, jos koskaan, menen suoraan siihen asiaan, jonka vuoksi oppilas on tullut vastaanotolleni. Sen sijaan pyrin etsimään oppilaan mielenkiinnon kohteita ja avaamaan keskustelua sitä kautta. Näin toimin erityisesti silloin, jos oppilas ei ole tullut vastaanotolleni omasta aloitteestaan. Puhun usein puhumiskulttuurin harjoittelusta, eli keskityn varsinkin alussa enemmän oppilasta kiinnostaviin asioihin ja kun hän oppii puhumaan niistä, on myös muista asioista helpompi puhua. Tämä on kuitenkin aina oppilaskohtaista, koska joillekin myös hankalista asioista puhuminen on hyvin luontevaa.

Olen kokenut tärkeänä apuvälineenä oppilaan kohtaamisessa myös työhuoneeni rakenteen. Olen sijoittanut työpöytäni ikkunan eteen, niin ettei se ole oppilaan ja minun välissä, jolloin tarvittaessa pääsen lähemmäksi oppilasta. Huoneestani löytyy myös toinen pöytä, jonka taakse oppilas tarvittaessa pääsee, jos kokee sen turvallisemmaksi. Annan aina oppilaan valita oman paikkansa huoneessa, sen tuolin, joka hänes-tä tuntuu turvallisimmalta. Myös paikan valinta kertoo minulle jo hieman siitä, miten olisi hyvä lähestyä oppilaan maailmaa. Yleensä oppilaat, kuten me aikuisetkin, valitsevat aina saman paikan. Tänä syksynä minulle on tullut uusi asiakas, joka on jokai-sella tapaamiskerrallamme valinnut tietoisesti uuden tuolin ja kerran hän halusi istua myös minun tuolillani. Tästä meille kehkeytyi hyvä keskustelu rutiineista ja toisaalta niiden murtamisesta. Käytän vuorovaikutustilanteessa paljon hyväkseni äänenpaino-ja, ilmeitä, eleitä ja lisäksi haen eri etäisyyksiä omalla tuolillani tilanteen mukaan. Kai-kella tällä pyrin luomaan mahdollisimman luontevan ja samalla myös turvallisen maa-perän luottamuksellisen suhteen luomiselle. Eräs asiakkaani totesikin, että olen paljon ilmeikkäämpi kuin hänen entinen kuraattorinsa. En sitten tiedä oliko tuo kehu vai moite, mutta asiakassuhteemme on jatkunut säännöllisenä jo toista vuotta.

Myös aikuisten pysyvyys on tärkeää, sillä luottamuksellisen suhteen luomiseen ja keskusteluyhteyden syntymiseen voi mennä joidenkin oppilaiden kohdalla pitkiä-kin aikoja. Pisimmät asiakassuhteeni ovat kestäneet kuusi tai seitsemän vuotta, eli ko-ko alakouluajan. Eräs oppilas saapui aikoinaan melko vastentahtoisesti luokseni. Hän tuli huoneeseeni ja istui pöydän päähän. Yritin luoda kontaktia löytämällä oppilaan mielenkiinnon kohteita, mutta mikään ei tuntunut avaavan keskustelua ja oppilas py-syi hiljaisena. Työhuoneeni sivupöydällä on aina valmiina muutama peli, joita moni-en kanssa keskustelujen jälkeen pelaamme. Tämä oppilas kiinnitti huomionsa yhteen peliin ja kysyi voisimmeko pelata sitä. Aloitimme pelaamisen saman tien ja sen myötä myös keskustelumme pikkuhiljaa tapaamistemme aikana lisääntyi. Ensimmäisellä ker-ralla puhuimme lähinnä peliin liittyviä asioita, mutta kerta kerran jälkeen pääsimme keskustelemaan muistakin asioista päätyen lopulta siihen pisteeseen, että pystyimme puhumaan jo vaikeammistakin asioista ja jopa ennen pelaamista.

Erään pitkäaikaisen asiakkaani kanssa olen jo useamman vuoden pelannut Pe-säpuun kissanpäivät muistipeliä. Tämän oppilaan ongelmana on ollut pettymyksen sietäminen ja kiukunhallinta. Hän on jo vuosia harjoitellut näitä asioita, pikkuhiljaa taidoissa kehittyen ja tässä tämä muistipeli on selvästi toiminut suurena apuna. Tapaa-misemme noudattavat selkeää kaavaa: ensin käymme lyhyesti kuulumiset läpi ja sit-ten pelaamme muistipeliä. Välillä käymme myös hänen viime aikoina tuntemiaan eri tunteita läpi. Tunteiden tunnistaminen on kehittynyt ja hän pystyy nykyään jo sanoit-tamaan esim. mikä asia harmittaa. Tämä on vaatinut säännölliset viikoittaiset tapaa-miset, välillä olemme tavanneet jopa kaksi kertaa viikossa. Hänen koulullaan en pääse käymään niin, etteikö tämä oppilas olisi tulossa luokseni.

Lapsilähtöisyyden lähteillä

Lapsilähtöisyydessä näen hyvin tärkeänä sen, että oppilaat oppivat tuntemaan aikuiset joiden kanssa toimivat. Tämän vuoksi omassa koulukuraattorin työssäni pyrin näkymään mahdollisuuksien mukaan hyvin paljon arjessa ja järjestämään luonnollisia kohtaamisia oppilaiden kanssa mm. koulun käytävillä ja välitunneilla. Tästä hyvänä esimerkkinä on tilanne, jossa vanhempi ja opettaja olivat suositelleet oppilaalle kuraattorille menemistä kaverisuhdeongelmissa. Oppilas oli aluksi kieltäytynyt, mutta kun oli kuullut kuka kuraattori on, hän oli sanonut, että ei hän kuraattorille mene, mutta Arille menee. Tärkeä osa oppilaiden kohtaamista ovat luokkavierailut, työskentely luokissa sekä koulun tapahtumiin osallistuminen. Aloitan oppilaisiin tutustumisen aina jo heti esikoulun alettua, käyn esittäytymässä heille ja kertomassa mitä kuraattori koulussa tekee. Näiltä pieniltä oppilailta olen myös saanut parhaat nimet kuraattorille. Eräs esikoululainen muisti, että ”ai niin, tänään meille tulee käymään se tirehtööri” ja myös Arikaattori -nimi on mielestäni hyvin osuva. On minua kutsuttu usein rehtoriksi ja kerran jopa kanttoriksikin.

Oppilaiden kanssa työskennellessä, tulisi oppilaalle muistaa antaa riittävästi tilaa ja aikaa vastata kysymyksiin sekä kertoa omista asioistaan. Minulla oli kerran asiakas, jonka puheen tuottaminen oli hidasta ja kun olin jo kysymässä toista tai jopa kolmatta kysymystäni, hän vasta aloitti vastaamisen ensimmäiseen kysymykseen. Tämä opetti minua hidastamaan omaa puhettani. Myös erittäin hyvän muistutuksen tilan antamisesta asiakkaalle sain, kun olin osallistumassa Tampereen yliopiston sosiaalityön opiskelijoiden vuorovaikutusharjoituksiin, joissa harjoiteltiin asiakkaan kohtaamista. Näissä harjoituksissa sosiaalityöntekijät esittävät omaa asiakastaan ja opiskelija harjoittelee työntekijänä toimimista. Eräässä tällaisessa harjoituksessa olin esittämässä yläasteikäistä täysin puhumatonta oppilasta, johon opiskelija yritti ottaa kontaktia. Suurimman osan ajasta vain murahtelin kulmieni alta. Opiskelija toimi kuten minäkin usein, eli täytti tilan ammatillisella puheella, kun toinen ei kerran vastannut. Jossakin vaiheessa esittämäni oppilas alkoi kiinnostumaan tästä puheesta ja olisin jo ollut valmis siihen osallistumaankin, mutta enää ei ollut tilaa puheelleni koska työntekijä oli päässyt puheessaan niin hyvään vauhtiin. Tämä herätti minut huolehtimaan asiakas-kohtaamisissa siitä, että muistaisin aina antaa tilaa myös oppilaan puheelle.

6 Käytännön kehittämisesimerkkejä opiskeluhollosta

Marie Rautava & Kristiina Laitinen

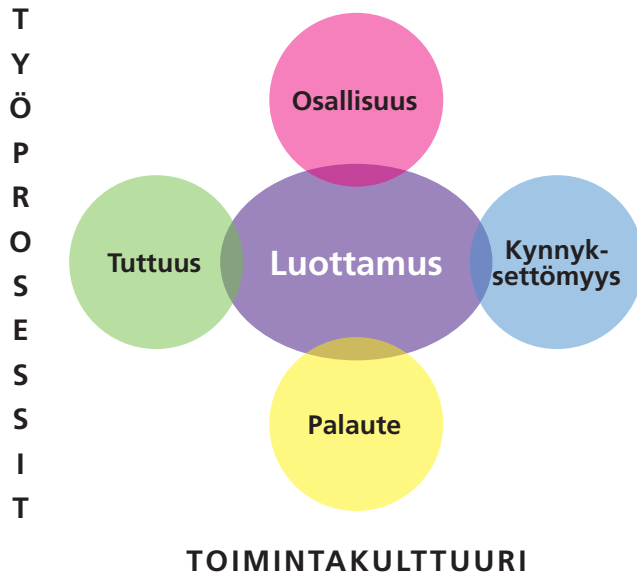
Mannerheimin Lastensuojeluliitto (MLL) toteutti yhteistyössä Opetushallituksen kanssa vuosina 2015-2016 opetustoimen täydennyskoulutushankkeen, jossa opiskeluholloin asiantuntijat kehittivät uusia lapsilähtöisiä toimintatapoja. Prosessikoulutukset toteutettiin pääkaupunkiseudulla, Keski-Suomessa ja Pohjois-Pohjanmaalla. Monilaisiin tilaisuuksiin osallistui noin 90 opiskeluholloin ammattilaista (koulupsykologeja, -kuraattoreja, -terveydenhoitajia, rehtoreita, opinto-ohjaajia, erityisopettajia), joista osa työskenteli samassa koulussa. Tässä artikkelissa kuvataan koulutuksiin osallistuneiden tuottamia kehittämideoita ja käytännön esimerkkejä.

Opiskeluholloin asema osana koulun perustehtävää on lainsäädännön myötä vahvistunut, mikä on tuonut uusia ammatillisia haasteita niin opetushenkilöstölle kuin opiskeluholloin palvelujen henkilöstölle. Kouluterveydenhoitajien ja -lääkäreiden sekä koulupsykologien ja -kuraattoreiden työskentely kouluyhteisössä oman erityisalansa asiantuntijana on vaativaa ja monella tapaa vaikuttavaa. Työ edellyttää hyviä vuorovaikutustaitoja sekä laaja-alaista osaamista yksilötyöstä verkostotyöhön ja konsultoinnista kriisityöhön. Lisäksi se edellyttää kouluyhteisön hyvinvoinnin edistämisen taitoa. Tehtävän vastuullisuutta lisää se, että arkisessa ja usein hektisessä työssä tehdyt ratkaisut voivat heijastua lasten elämään kauaskantoisesti. Erilaisten ratkaisujen ja vaihtoehtojen pohtiminen tapahtuu usein ilman mahdollisuutta kollegiaaliseen tukeen, juuri silloin kun sitä eniten tarvitsisi.

Kohtaamisen laatutekijöitä

Alueellisten koulutusprosessien aikana käydyissä keskusteluissa ja osallistujien lopputöiden tuloksena muotoutui viitekehys kohtaamisen laatuun vaikuttavista tekijöistä (ks. kuva 1). Sen kautta voidaan jäsentää ja kehittää sekä opiskeluholloin palvelukokonaisuutta että yksittäisen työntekijän työtä.

Opiskeluholloin palvelujen ja yksittäisen työntekijän työn keskiössä on aina lapsen tai nuoren kohtaaminen. Viitekehyksessä kohtaamisen laatu sisältää seuraavat osa-alueet: palvelujen ja työntekijöiden tuttuus, kynnyksetömyys, lasten ja nuorten osallisuus, luottamus työntekijään ja avun saamiseen, mahdollisuus antaa palautetta ja palautteen hyödyntäminen työn kehittämisessä. Kohtaamisen laadun perustana on koulun toimintakulttuuri sekä opiskeluholloin yhtenevät toimintatavat ja työprosessit. Työn tavoitteena on lapsen tai nuoren edun ensisijaisuus, hänen tarpeisiinsa vastaaminen ja avun saannin turvaaminen.

Kuva 1. Kohtaamisen laatutekijöitä opiskeluhuollossa.

Opiskeluhuollon suunnitelmallisuutta ja tavoitteellisuutta voidaan vahvistaa pohdimalla kuvan osa-alueita opiskeluhuollon ammattilaisten kesken, koulun opiskeluhoitoryhmässä tai laajemminkin kouluyhteisön yhteisenä keskusteluna. Seuraavassa kuvataan, mitä kuvan osa-alueet käytännössä voisivat tarkoittaa ja minkälaisia kehittämistoimia opiskeluhuollon ammattilaiset niihin tuottivat. Prosessikoulutuksen tuloksena syntyneiden esimerkkien tarkoituksena on toimia peilauspintana sen arvioimiselle, missä määrin eri osatekijät toteutuvat omassa ja kouluyhteisön työssä vai tarvittaisiinko koulun kehittämistyöhön tai omiin työskentelytapoihin uudistuksia kohtaamisen laadun turvaamiseksi.

Tuttuus lähentää

Opiskeluhuollon toiminnan kannalta keskeinen kysymys on, tunnettaanko opiskeluhoitotyötä ja sen tekijöitä koulussa. Miten hyvin lapset ja nuoret tuntevat opiskeluhoollon palvelut ja työntekijät? Tietävätkö he kenen puoleen kääntyä ja missä asioissa? Ovatko lapset ja nuoret tietoisia oikeuksistaan? Tuntevatko koulun henkilöstö ja vanhemmat minkälaista apua eri tilanteissa on tarjolla? Mitä ennalta ehkäisevä, yhteisöllinen työ tarkoittaa eri ammattilaisten tehtävänä tai lasten ja nuorten osallisuutena?

Opiskeluhuollon palveluista tiedottamisen tulisi olla säännöllistä ja suunnitelmallista sekä vastata kohderyhmän tarpeita. Lapset ja nuoret, vanhemmat ja yhteistyötahot tarvitsevat ajantasaisia tietoja palveluista, niiden sisällöstä ja saatavuudesta. Eri tahot tarvitsevat myös hieman erilaista ja eri kanavien kautta jaettua tietoa. Lasten ja

nuorten kohdalla tiedottamisessa on tärkeää huomioida heidän ikä- ja kehitystasonsa, jotta he saavat tarvitsemansa tiedon ymmärrettävässä muodossa.

Eräässä yläkoulussa opiskeluholloin työntekijät kartoittivat oman työnsä tunnettuutta tekemällä kyselyn luottamus- ja tukioppilaille. Kyselyllä kartoitettiin oppilaiden näkemyksiä siitä, mitä opiskeluholloin eri työntekijät tekevät, missä asioissa oppilaat lähestyisivät heitä ja miten he käytännössä ottaisivat heihin yhteyttä tai varaisivat ajan. Lisäksi kysyttiin mistä he saavat tietoa opiskeluholloin palveluista ja miten he auttaisivat avun tarpeessa olevaa koulukaveria saamaan apua.

Tärkeintä ei ole, että oppilas tietää tarkkaan kunkin työntekijän tehtäväkuvan. Tärkeintä on, että oppilas tuntee oikeutensa ja tietää, että opiskeluholloin ammattilaisilta saa apua ja että hän voi kääntyä heistä kenen tahansa puoleen. Lasten ja nuorten puhelimen viestien perusteella lapsia ja nuoria eivät kiinnosta ammattinimikkeet, vaan se, onko olemassa aikuinen, joka välittää ja haluaa auttaa. Oppilailla tulee kuitenkin olla myös käsitys siitä, millaista apua eri alojen ammattilaisilta on mahdollista saada.

Lapset ja nuoret eivät ole yhteydessä palveluihin vaan ihmisiin. Siksi työntekijöiden tuttuus ja helppo lähestyttävyyys vaikuttavat siihen, osataanko, halutaanko tai uskalletaanko heihin ottaa yhteyttä. Ihanne olisi, että oppilaat tuntisivat opiskeluholloin työntekijät edes ulkonäöltä. Opiskeluholloin työntekijöiden tutuksi tuleminen ei ole helppoa etenäkään silloin, kun työalueeseen kuuluu useita kouluja. Siksi on tärkeä miettiä keinoja, joilla opiskeluholloinryhmän ja ammattilaisten työtä tehdään tutuksi kunkin kouluyhteisön oppilaille, vanhemmille, koulun henkilöstölle ja yhteistyökumppaneille.

Wilmassa ja koulun tai kunnan nettisivuilla voidaan hyvinkin arkisin sanoin avata sitä, millaisissa asioissa ja miten voi kääntyä mm. kuraattorin, psykologin, koululääkärin ja kouluterveydenhoitajan puoleen. Seuraavassa esimerkki alakoulun nettisivulta, jossa oppilaiden kehitystaso huomioiden kerrotaan mistä saa apua.

Jos kaveriasiat mietityttää tai muu asia huolettaa,

juttele asiasta

- kaverille
- omalle opelle
- erityisope Tiinalle
- talon jollekin aikuiselle
- terveydenhoitaja Marjolle
- kuraattori Pekalle
- koulupsykologi Tainalle

Jutella voit mistä vaan asiasta.

Voit myös kirjoittaa kirjeen tai piirtää.

Tärkeintä, että et jätä asiaasi piiloon.

Opiskeluhuollon työntekijät voivat esittäytyä yhteisessä tilaisuudessa aina lukuvuoden alussa tai kertoa työstään jokaiselle luokalle erikseen. Lisäksi heillä voi olla kerran lukuvuodessa yhteiset ”avoimet ovet”, jolloin oppilaille tarjotaan tilaisuus tulla tutustumaan ja kysymään opiskeluhuoltotyöhön liittyvistä asioista. Koska työntekijöiden nimet ja kasvot eivät jää kerralla mieleen, heidän valokuvansa, nimensä ja yhteystietonsa voivat olla koulun seinällä posterina sekä koulun nettisivuilla. Nettisivuilla voi olla myös esittelyvideo, jossa työntekijät kertovat itsestään ja työstään.

Koulukuraattori kiersi luokissa esittäytymässä. Hän kertoi työstään ja siitä, milloin ja mistä hänet tavoittaa koulussa. Samalla hän kutsui koko luokan tutustumiskäynnille työtiloihinsa ja jakoi heille huolilappuja, jotka he voivat tuoda mukanaan. Tutustumiskäynnin yhteydessä hän kertoi luokalle tarkemmin työstään ja tarjosi mehua ja keksejä. Hänellä oli esillä laatikko, johon oppilaat saivat halutessaan jättää huolilappujaan. Lapun sai kirjoittaa nimettömänä tai nimellä, jos halusi työntekijän toimivan asian suhteen.

Kuraattori ja psykologi pitivät koulussa aamunavauksen, jossa he haastattelivat toisiaan ja kertoivat opiskeluhuollosta, omasta työstään sekä siitä, miten ja millaisissa tilanteissa heihin voi olla yhteydessä. ”Aamunavauksen pitäminen oli yllättävän hauskaa. Se oli ”pakko” kirjoittaa valmiiseen esittämismuotoon, ettemme sekoaisi liian pahasti sanoissamme. Kovin luonnollisen kuuloista esiintymistä siitä ei varmaan millään olisi saanutkaan. Mutta tämä on varmasti yksi helpoimmista tavoista saavuttaa koko koulun huomio hetkeksi ja kertoa samalla mahdollisimman kattavasti (ja oppilaslähtöisesti) opiskeluhuollon toiminnasta. Yksi 9.luokan oppilas sanoi tukikäynnillä, että on tietoinen koulupsykologin työstä, koska kuuli siitä aamunavauksessa.”

Koulun henkilökunnalle voi järjestää syyslukukauden alkaessa esimerkiksi luokka-asteittain tilaisuuksia, joihin paikalle kutsutaan vain ao. luokkien kanssa työtä tekevät opettajat, luokanvalvojat ja opiskeluhuollon palvelujen työntekijät. Tilaisuudessa ammattilaiset esittäytyvät sekä kertovat omasta työstään konkreettisoin esimerkein. Lisäksi he kertovat, missä asioissa heihin voi olla yhteydessä ja kuinka heidät tavoittaa. Opiskeluhuollon palvelujen ammattilaiset voivat myös vierailla säännöllisesti opettajanhuoneessa sekä opettajankokouksissa. Opettajien kanssa voidaan keskustella hypoteettisten, yleisten esimerkkitalanteiden avulla siitä, miten opettaja voi toimia oppilaan ja vanhemman kanssa huolen puheeksi ottamisessa ja avun saannin varmistamisessa.

Vanhemmille opiskeluhoitoa voi esitellä Wilmassa tai Helmessä (koulun hallinto-ohjelman www-liittymä) perinteisen tiedotteen lisäksi toteuttamalla Prezi- tai Power point -esityksen. Joka kuukaudelle voidaan valita oma teema, esimerkiksi kaveritaidot, lapsen kehuminen ja kannustaminen tai perheen yhteinen aika. Tarkoitus on myönteisellä tavalla tehdä opiskeluhoitoa tutuksi sekä herätellä vanhemmat ja myös opettajat huomaamaan, millaisissa asioissa opiskeluhuollon puoleen voi kääntyä. Vanhempainillat tarjoavat mahdollisuuden opiskeluhoitotyön esittelyyn esimerkiksi erilaisten hyvinvointia käsittelevien alustusten ja keskustelujen avulla.

Kynnyksettömiä kohtaamispaikkoja

Oppilaiden on helpompi lähestyä opiskeluhollo palvelujen työntekijöitä koulun arkisissa tilanteissa ja tapahtumissa. Lapset ja nuoret arvostavat sitä, että työntekijöiden ammattiroolin takaa löytyy ihminen, joka on läsnä heidän koulupäivässään. Aikuiset ja lapset tutustuvat luontevasti toisiinsa yhteisen tekemisen kautta.

Opiskeluholloryhmän jäsenet järjestivät käytävätreffit menemällä välitunnin ajaksi koulun aulatilaa juttelemaan ja pelaamaan ilmakiekkoa oppilaiden kanssa. ”Ne oppilaat, jotka olivat paikalla, tulivat juttelemaan ja osallistuivat yhteisiin keskusteluihin ja peleihin. Tunnelma oli mukava ja vapautunut. Oppilaiden mielestä oli mukava pelata yhdessä. Käytävätreffit tms. välituntitoiminta voisi olla toistuva työtap esim. kerran kuussa, ja siitä olisi hyvä tiedottaa etukäteen.”

Eräässä koulussa toimii oppilaiden ja ammattilaisten keskinäinen kohtaamispaikka joka keskiviikko kahdella välitunnilla. Kohtaamispaikka toimii koulun aulassa ruokalan vieressä ennen ja jälkeen ruokailun, joten ohikulkumatkalla oppilaiden on luontevaa piipahtaa paikalla. Siellä on vuoroviikoin tavattavissa opiskeluhollo toimijoita kuten opettajia, opinto-ohjaaja, kuraattori, psykologi, erityisopettaja, terveydenhoitaja sekä koulun ulkopuolisia toimijoita. Aikuiset ovat läsnä ja tavattavissa, ja järjestävät mielekästä tekemistä kuten pelejä ja kilpailuja.

Opiskeluhollo palvelujen työntekijät pitävät joissakin kouluissa hyvinvointiin liittyviä oppitunteja esimerkiksi teemalla Itsestä huolehtiminen. Samalla he voivat luontevasti kertoa opiskeluhollo ammattilaisten tarjoamasta avusta. Koko koulun yhteistyönä on järjestetty Hyvinvointipäiviä tai -viikkoja, joissa oppilaat osallistuvat mm. opiskeluhollo palvelujen työntekijöiden vetämiin työpajoihin. Lisäresurssia toteutukseen on saatu nuorisotoimen työntekijöistä tai ammattikorkeakoulun opiskelijoista.

Lapsen ja nuoren ei ole huoltilanteissa aina helppoa itse ottaa yhteyttä opiskeluhollo palvelujen työntekijöihin. Yhteydenottamisen vaikeutta lisää, jos työntekijän luo päästökseen pitää kävellä pitkä käytävä kaikkien silmien alla. Nettimaailma tarjoaa paljon mahdollisuuksia madaltaa tai poistaa kynnyksiä. Opiskeluhollo voi olla näkyvissä nuorten kanavissa ja nuorten yhteydenpitovälineissä (tekstiviesti, sähköposti, whatsapp, instagram, facebook, twitter yms.). Lisäksi koulussa voi olla perinteinen postilaatikko, johon oppilas voi jättää henkilökohtaisen yhteydenottopyynnön tai ilmoittaa huolestaan esimerkiksi omaa luokkaansa koskien anonyymisti. Opiskeluhollo palvelujen työntekijät ovat myös perustaneet koulu- tai kuntakohtaisia chat-kanavia, joissa oppilaan kanssa voidaan käydä nimettömänä keskustelua.

Oppilaiden osallisuus

Lainsäädäntö ja opetussuunnitelman perusteet korostavat oppilaiden osallisuutta sekä mahdollisuutta tulla kuulluksi. Koulu ja kouluyhteisö ovat olemassa ensisijaisesti oppilaita varten ja tämä on tärkeä tehdä oppilaille näkyväksi. Parhaiten osallisuus toteutuu

osana koulun arkisia vuorovaikutustilanteita, osana opetusta ja opiskeluhuollon ammattilaisten työtä. Lapsen ja nuoren on vaikea osallistua ja kokea olevansa osallinen, ellei hän koe olevansa oman yhteisönsä tärkeä ja arvostettu jäsen. Toteutuakseen osallisuus edellyttää aitoa kohtaamista, näkemysten ja kokemusten arvostamista, yhdenvertaisuutta ja luottamuksen ilmapiiriä. Osallisuuteen kuuluu myös se, että oppilaiden ajatuksilla, toivomuksilla ja mielipiteillä on todellista vaikuttavuutta niin yksilökohtaisessa työskentelyssä kuin opiskeluhuollon tai koulun kehittämisessä.

Yhteisöllinen opiskeluhoitotyö tarjoaa hyvän foorumin olla osallisena ja oppia osallisuutta. Oppilaiden tieto ja kokemus yhteisöstä on erilaista kuin aikuisten. He tarkastelevat kouluyhteisöä, sen arkipäivää ja sosiaalisia suhteita perspektiivistä, joka kannattaa hyödyntää opiskeluhoitotyössä täysimääräisesti. Kehitettäessä opiskeluhuollon toimintatapoja heidän kannattaa ottaa mukaan työhön jo sen ideointi- ja suunnitteluvaiheessa. Oppilaiden ideat yhteisöllisen työn toteuttamisesta kuten ryhmäyttämisen tavoista ovat usein raikkaita, innovatiivisia ja omannäköisiä. Sen sijaan, että oppilaat vastaisivat valmiiseen kyselyyn, voisivat he olla mukana miettimässä kyselyn sisältöjä ja toteutustapoja, jotka puhuttelisivat juuri heitä. Heillä on näkemys siihen, minkälaisia osallisuuden, ryhmähengen tai tuen ja avun kehittämisen tarpeita yhteisössä on ja minkälaiset keinot olisivat heidän näkökulmastaan toimivia. Lapsia ja nuoria voi kutsua miettimään opiskeluhuollon palvelujen ja yhteisöllisen työn uudenlaisia sisältöjä tai yksilökohtaisen opiskeluhuollon lapsi- ja nuorilähtöisiä toimintatapoja. Oppilaiden roolia koulun opiskeluhoitoryhmässä kuvataan Yhteisestä työstä hyvinvointia – opiskeluhoitoryhmä perusopetuksessa -julkaisussa (Ohjaus 9/2018 THL).

Opiskeluhuollon palvelujen työntekijät voivat tehdä yhteistyötä oppilaskunnan kanssa vieraillemalla oppilaskunnan hallituksen kokouksissa. Oppilaskunnan hallitukselta voi kysyä apua ja ideoita siihen, miten opiskeluhuollon palveluja tehdään tunnetuksi, miten madalletaan kynnystä hakea apua ja miten palveluja tulisi kehittää.

Tukioppilaille on tärkeää tietoa oppilaiden hyvinvoinnista ja siksi heidän näkemyksiään kannattaa kuunnella. Tukioppilaat voivat suunnitella yhdessä opiskeluhoitoyhteisön palvelujen työntekijöiden kanssa tietoisuuksia, joissa kerrotaan millaisia huolia oppilaille voi olla, millaista apua opiskeluhoitoyhteisön palvelujen työntekijät tarjoavat ja miten heihin saa yhteyden. Tukioppilaat voivat sitten kiittää luokissa pitämässä näitä tietoisuuksia. Eräässä koulussa tukioppilaat tekivät opiskeluhoitoyhteisön palvelujen työntekijöiden avustamana koululuokille tarkoitettua draamaesityksen, jossa he kuvasivat tilanteita, joissa oppilas tarvitsee ja hakee apua.

Oppilaiden osallisuuden ja yhteisöllisyyden kokemusta voidaan edistää yhteisillä projekteilla. Seiskaluokat toteuttivat yhteisen projektin kuraattorin, erityisopettajan ja luokanvalvojen ohjauksessa. Tavoitteena oli luokan ryhmäytyminen, hyvän luokkahengen edistäminen ja hyvän mielen tuottaminen niin tekijöille kuin toiminnan kohteillekin. Kuraattori ja laaja-alainen erityisopettaja tulivat tutuksi oppilaille ryhmäytämistehtävien kautta, mikä madalsi kynnystä ottaa yhteyttä heihin. Tarkoituksena oli, että oppilaat itse keksivät, mitä hyvää haluavat yhdessä tehdä (ei kuitenkaan kerätä rahaa) ja toteuttavat projektin aikuisten tuella. Oppilaiden halusta ja kyvystä olla aktiiv-

visia toimijoita kertoo se, että he omasta aloitteestaan leipoivat kotitaloustunnilla keksejä, joita he jakoivat seuraavana aamuna ilmaiseksi ja lähiyhteisön iloksi läheisellä metroasemalla.

Luottamus luo toivoa

Opiskeluhoitotyön lähtökohtana on avoin ja tasa-arvoinen yhteistyö lapsen ja nuoren sekä hänen vanhempiansa kanssa. Heitä tulee kuulla ja heidän näkemyksiään arvostaa. Luottamuksen ilmapiirin rakentaminen ja luottamuksellisuuden turvaaminen on keskeistä, koska yksilökohtaisessa opiskeluhoitotyössä käsitellään usein hyvin henkilökohtaisia ja inhimillisesti koskettavia asioita. Opiskeluhoitollon toteuttaminen edellyttää, että kukin ammattiryhmä tuntee omat tietosuojaa ja salassapitoa koskevat säännöksensä ja myös toimii niiden mukaisesti. Myös oppilaat ja vanhemmat tarvitsevat riittävästi tietoa opiskeluhoitollon toimintatavoista ja luottamuksen suojasta. Lisäksi heidän tulee tietää lainsäädännön velvoitteista toimia ja tehdä yhteistyötä salassapidon estämättä tietyissä tilanteissa.

Eräs koulukuraattori laati huoneentaulun (A4), jonka avulla hän voi käydä läpi oppilaan, vanhempien ja yhteistyötahojen kanssa kuraattorin työhön liittyvät lakisääteiset ja käytännön asiat. Huoneentaulu sisälsi seuraavat pääotsikot:

- Miten ensimmäinen tapaaminen sovitaan
- Mitkä ovat oppilaan oikeudet koulukuraattoripalveluihin
- Kenelle ja milloin kerrotaan tapaamisten asioista
- Milloin koulukuraattori ottaa yhteyttä muihin työntekijöihin
- Mitä asioita ja mihin kirjoitetaan muistiin
- Kuka saa nähdä muistiinpanot
- Mistä asioista tapaamisissa sovitaan ja miten niissä toimitaan
- Mikä on koulukuraattorin tehtäväkuva.

Luottamuksellinen vuorovaikutus rakentuu oman tehtävän sisäistämisen ja avoimen vuoropuhelun varaan. Luottamuksen ilmapiirin ja yhteisen ymmärryksen luominen vaatii usein aikaa, mutta on välttämätöntä monestakin syystä: Luottamus antaa mahdollisuuden kysyä ja kyseenalaistaa sekä hyväksyä erilaiset asenteet, ajatukset ja mielipiteet. Luottamuksellisen vuorovaikutuksen suojassa keitetään epävarmuutta ja epäonnistumisia, mutta tutkitaan myös erilaisia vaihtoehtoja ja muutoksia.

Luottamuksen rakentumiseen vaikuttaa tapa, jolla työntekijä oppilasta puhuttelee ja kuuntelee. Onko työntekijä läsnä tässä ja nyt, juuri tätä oppilasta varten, vai pyöri-vätkö mielessä muut asiat? Onko kohtaamisen ilmapiiri kiireetön ja rauhallinen? Näkeekö työntekijä edessään ainutlaatuisen yksilön vai nuoren, jolla on tyypillisiä ikä-vaiheeseen liittyviä pulmia? Lapset ja nuoret aistivat hyvin herkästi onko työntekijä aidosti kiinnostunut heidän ajatuksistaan. Luottamuksen rakentuminen vie aikaa ja vaatii sen tunteen välittämistä, että aikuinen haluaa ja voi auttaa.

Palaute

Opiskeluhuollon koulutushankkeen perusteella näyttää siltä, että kouluissa kerätään vain harvoin palautetta opiskeluhuollon palveluista. Valmiita oppilaille, vanhemmille tai yhteistyökumppaneille suunnattuja kyselyitä on käytettävissä vielä vähän.

Eräässä koulussa terveydenhoitaja ja kuraattori toteuttivat 8.-luokkalaisille, opettajille ja vanhemmille webropol-kyselyn, jossa kartoitettiin heidän kokemuksiaan ja näkemyksiään opiskeluhuollon palveluista. Oppilaskyselyssä kartoitettiin seuraavia asioita:

- Mitä opiskeluhuollon palvelua on käyttänyt
- Miten saavutettaviksi palvelut koetaan (yhteystietojen löytäminen, henkilön kiinnisaamisen ja ajanvaraamisen helppous, vastaanottoaikan sijainti, odotusajan pituus ensimmäiselle tapaamiselle)
- Tyytyväisyys toteutuneeseen palveluun (kuulluksi tuleminen, asian eteneminen ym.)
- Palautetta, ehdotuksia ja ideoita palveluiden kehittämiseksi.

Vanhemmilta ja opettajilta kysyttiin vastaavat kysymykset.

Toisessa koulussa haluttiin tietää, kuinka paljon oppilailla on sellaisia huolia, jotka eivät tule aikuisten tietoon. Kysely tehtiin nimettömänä 6.-9. luokille. Oppilailta kysyttiin mm. kuinka paljon he kertovat kavereilleen asioita, jotka eivät tule aikuisen tietoon ja miten aikuiset voisivat olla avuksi, jotta nuoret eivät jäisi murheineen yksin. Lisäksi kysyttiin mitä ajankohtaisia huolia heillä oli ja kenelle koulun aikuiselle he mieluiten niistä kertoisivat. Oppilailta kysyttiin myös saavatko he tarvitessaan riittävästi apua opiskeluhuollon palvelujen työntekijöiltä.

”Päätimme heti tulokset analysoituamme avata jokaisena arkipäivänä kouluumme oppilashuollon Walk in - ajan klo 12-13. Tällä haluamme madaltaa kynnystä tulla aikuisen ammattilaisen luokse. Uudesta avoimesta vastaanottoajasta laitoimme huoltajille Wilma-viestin samalla, kun kerroimme kyselystä ja sen tuloksista. Oppilaille tieto laitettiin ensimmäisenä koulupäivänä Info-televisioon pyörimään. Päätimme käydä kertomassa tarkemmista tuloksista päivänavauksessa sekä tukioppilaiden ja oppilaskunnan edustajille. Toivomme saavamme heiltä vinkkejä siihen, miten voisimme olla avuksi. Olemme ajatelleet ehdottaa tukioppilaille ja muille halukkaille ammattilaisen koulutusta siitä, miten toista ihmistä voi tukea ja miten huolehtia samalla omasta hyvinvoinnista, rajoista ja jaksamisesta. Koska oppilaat tukeutuvat mieluiten omaan opettajaan, päätimme tarjota myös opettajille täydennyskoulutusta. Apulaisrehtori käy puhumassa asiasta myös vanhempainyhdistykselle.”

Keskeistä on, että jos ja kun oppilailta, vanhemmilta tai opettajilta kysytään näkemyksiä ja palautetta, he saavat myös tiedon kyselyn tuloksista ja siitä mihin toimenpi-

teisiin ne johtavat. Parhaimmillaan kaikki osapuolet pääsevät mukaan keskustelemaan tuloksista ja suunnittelemaan kehittämistoimia. Työn tavoitehan on kaikille yhteinen: koulu, jossa jokainen yhteisön jäsen kokee tulevansa kohdatuksi ja voi hyvin.

LISÄTIETOA:

Hietanen-Peltola M, Laitinen K, Autio E, Palmqvist R (2018), Yhteisestä työstä hyvinvointia – opiskeluholtoeryhmä perusopetuksessa. Terveiden ja hyvinvoinnin laitos, Ohjaus 9/2018 THL. <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-343-137-9>

7 Lapsen oikeudet opiskeluhuollon perustana

Esa Iivonen & Kristiina Laitinen

Yhdistyneiden kansakuntien yleissopimus lapsen oikeuksista eli lapsen oikeuksien sopimus muodostaa maailmanlaajuisen perustan lasten ihmisoikeuksille. Lapsen oikeuksien sopimus on maailman laajimmin voimaan saatettu ihmisoikeussopimus. Sopimus hyväksyttiin YK:n yleiskokouksessa 20.11.1989, joka on tullut tunnetuksi myös lapsen oikeuksien päivänä. Suomen lainsäädäntöön sopimus ratifioitiin vuonna 1991. Sopimuksen sisältämät velvoitteet koskevat niin valtioita, kuntia, lasten vanhempia kuin muitakin aikuisia. Lapsilla sopimuksessa tarkoitetaan kaikkia alle 18-vuotiaita.

Lapsen oikeuksien sopimus on sisällöllisesti laaja. Opiskeluhuollon näkökulma sisältyy erityisesti koulutusta, terveydenhuoltoa, sosiaaliturvaa ja yksityis- ja perhe-elämän suojaa sekä kaikelta väkivallalta suojaamista koskeviin oikeuksiin. Lapsen edun ensisijaisuus, oikeus kehitykseen ja erityiseen suojeluun sekä lapsen näkemysten kunnioittaminen ovat opiskeluhuollon arjessa kohdattavia asioita. Myös koulun päätöksissä ja toiminnassa lapsen oikeuksien sopimuksella on tärkeä ohjaava merkitys. Oppilas- ja opiskelijahuoltolain oppilaille turvaama oikeus opiskeluhuoltoon kiteyttää monia lapsen oikeuksien sopimukseen sisältyviä linjauksia.

Kolme P:tä ja neljä yleisperiaatetta

Lapsen oikeuksien sopimuksen yhteydessä puhutaan usein ”kolmesta P:stä”. Niillä tarkoitetaan lapsen oikeutta suojeluun (**protection**), osuuteen yhteiskunnan voimavaroista (**provision**) ja oikeuteen osallistua (**participation**). Nämä näkökulmat tulevat esiin myös opiskeluhuollossa: Opiskeluhuolto edistää oppilaiden oppimista, terveyttä, hyvinvointia ja turvallisuutta. Opiskeluhuollon järjestäminen ja toteuttaminen edellyttää yhteiskunnalta tahtotilaa ja voimavaroja. Opiskeluhuoltotyössä vahvistetaan aina myös oppilaiden osallisuutta ja osallistumista häntä itseään tai yhteisön hyvinvointia koskeviin asioihin.

Neljä sopimuskohtaa on nostettu ns. **yleisperiaateiksi**, jotka tulee ottaa huomioon jokaisen sopimuksessa turvatun oikeuden kohdalla. Sopimuksen yleisperiaatteella on itsenäinen merkitys, mutta ne ohjaavat myös muiden oikeuksien tulkintaa. Lapsen oikeudet ovat siis vahvasti sidoksissa toisiinsa. Esimerkiksi se, että lapsen näkemykset otetaan huomioon ilman syrjintää, on sekä lapsen etu että tukee hänen kehitystään. Yleisperiaatteita ovat:

- Syrjimättömyys (2 artikla)
- Lapsen edun ensisijaisuus (3 artiklan 1 kappale)

- Lapsen oikeus elämään, henkiinjäämiseen ja kehittymiseen (6 artikla)
- Lapsen oikeus tulla kuulluksi ja lapsen näkemysten kunnioittaminen (12 artikla).

Syrjinnän kieltö

Syrjinnällä tarkoitetaan henkilön asettamista eri asemaan muihin ihmisiin nähden ilman hyväksyttävää perustetta. Yhdenvertaisuus puolestaan viittaa samanlaisessa tilanteessa olevien ihmisten kohteluun samalla tavalla. Syrjimättömyys ja yhdenvertaisuus edellyttävät joskus myös erilaisessa tilanteessa olevien lasten kohtelemista eri tavoin. Hyväksyttävä syy - kuten lapsen edun ensisijaisuus tai oikeus erityiseen suojeluun - joskus jopa vaatii erilaista kohtelua.

Syrjintää voi tapahtua monella eri perusteella. Syrjintäperusteita voivat olla esimerkiksi lapsen tai hänen vanhempiansa ihonväri, sukupuoli, kieli, uskonto, poliittiset tai muut mielipiteet, kansallinen, etninen alkuperä, varallisuus, terveydentila, vammaisuus, syntyperä tai seksuaalinen suuntautuminen. Syrjintä voi olla myös moniperusteista, jolloin lapsi joutuu huonompaan asemaan esimerkiksi sekä vammaisuuden että sukupuolen vuoksi.

Syrjinnän kieltö ei ole vain passiivinen velvollisuus toimia ketään syrjimättä, vaan se edellyttää myös aktiivisia toimenpiteitä yhdenvertaisuuden edistämiseksi ja eriarvoisuuden vähentämiseksi. Erityisesti oikeudet koulutukseen, terveydenhuoltoon ja sosiaaliturvaan rakentavat osaltaan myös yhteiskunnallista oikeudenmukaisuutta. Opiskeluhuollon palveluilla ja niiden tasa-arvoisella saatavuudella on tärkeä rooli edellä mainittujen oikeuksien toteutumisessa. Universaalina – kaikki oppilaat ja opiskelijat tavoitettavana - palveluna koululla ja opiskeluhuollolla on hieno mahdollisuus tukea ja edistää yhdenvertaisuutta ja tasoittaa eri syistä johtuvia ja eri väestöryhmien välisiä hyvinvointieroja.

Kun eriarvoisuutta esiintyy, saatetaan tarvita erityisiä toimia yhdenvertaisuuden turvaamiseksi. Tällaista niin sanottua positiivista erityiskohtelua voi olla esimerkiksi opiskeluhuollon palveluiden ja resurssien kohdistaminen erityisesti koululle, jonka opiskeluhuollon tarve on arvioitu muita kouluja suuremmaksi johtuen esimerkiksi lastensuojelun lisääntyneestä tarpeesta alueella.

Terveyden ja hyvinvoinnin laitoksen Kouluterveyskyselyssä (2017) tunnistettiin oppilaiden välisten terveys- ja hyvinvointierojen yhteys kokemukseen perheen taloudellisesta tilanteesta. Esimerkiksi kohtalaista tai vaikeaa ahdistuneisuutta esiintyi neljä kertaa useammin nuorilla, joiden perheissä oli taloudellisia vaikeuksia. Oppilaat, jotka kokivat perheen taloudellisen tilanteen huonoksi, olivat myös käyttäneet opiskeluhoitopalveluita muita 8.-9.-luokkalaisten useammin. Perheen heikko taloudellinen tilanne vaikutti osaltaan myös siihen, että nuoret pitivät koulunkäynnistä muita vähemmän. Joskus perhe tarvitsee ohjausta koulun ulkopuolisen tuen piiriin (KELA, sosiaalitoimi ym).

Kouluterveyskyselyssä todettiin myös, että kiusaamisen ja seksuaalisen häirinnän kokemukset ovat merkittävästi yleisempiä tiettyihin erityisryhmiin kuuluvilla kuten seksuaali- ja sukupuolivähemmistöjä edustavilla, ulkomaista syntyperää olevilla, toimintarajoitteisilla ja kodin ulkopuolelle sijoitetuilla nuorilla. Myös yksinäisyys ja luokkayhteisöön kiinnittymättömyys ovat yleisiä näiden nuorten keskuudessa. Kiusaamisen ja häirinnän ennalta ehkäiseminen ja siihen puuttuminen ovat myös syrjinnän kiellon konkreettista toimeenpanoa koulu yhteisössä.

Lapsen edun ensisijaisuus

Lapsen etu on asetettava ensisijalle kaikessa lapsia koskevassa toiminnassa. ”Lapsen etu” muodostuu lapsen oikeuksien kokonaisuudesta ja on enemmän kuin vain yksi päätöksenteossa huomioon otettava seikka: tarkastelussa lapsen etu sijoittuu esimerkiksi vanhempien tai suuren yleisön etuja korkeammalle. Lapsen edun vahvaa asemaa puoltaa lapsen erityisasema: lapsen riippuvuus aikuisesta, kehitystaste, oikeudellinen asema ja äänioikeudettomuus. Lapsilla on aikuisia vähemmän mahdollisuuksia saada etunsa otetuksi huomioon. Jos lasten etua ei korosteta, se saatetaan unohtaa. Lainsäädäntöä on myös tulkittava lapsiystävällisellä tavalla.

Lapsen edun arvioiminen ja ensisijainen huomioiminen koskee tilanteita, jossa tehdään yhtä lasta, lapsiryhmää tai yleisesti kaikkia lapsia koskevia päätöksiä. Päätösten tekeminen ja niiden vaikutusten arvioiminen liittyy myös opiskeluhuollon ammattilaisten ratkaisuihin esimerkiksi oppimisen ja koulunkäynnin tukeen liittyvissä päätöksissä, joilla on joskus kauaskantoisia vaikutuksia lapsen myöhempään koulunkäyntiin ja hyvinvointiin.

Lapsen edun ensisijaisuuteen kuuluu se, että eriävien etujen joutuessa vastakkain, lapsen etu ohittaa lähtökohtaisesti kaikki muut intressit. Koulun kontekstissa lapsen edun pohtiminen voi olla vaikeaa: joskus vaa’an toisessa kupissa on toisen lapsen etu, vanhempien toive tai esimerkiksi luokan työrauha. Mahdolliset ristiriidat yksittäisen lapsen edun ja lapsiryhmän edun välillä edellyttää usein tapauskohtaista harkintaa ja osapuolten etujen huolellista punnitsemista parhaan ratkaisun löytämiseksi. Päätöksen perusteluista onkin tärkeää ilmetä, mitä on pidetty lapsen etuna, millä perusteilla ja miten lapsen etua on punnittu. Koulun arjessa tehdään lukematon joukko myös yhteisön toimintaa koskevia päätöksiä, joilla saattaa olla suuriakin lapsivaikutuksia. Lasten osallisuuden huomioiminen heitä koskevien asioiden valmistelussa, kouluruokailun ajoittaminen koulupäivän kulkuun tai opiskeluhuollon asiantuntijoiden työajan osoittaminen yhteisölliselle työlle ovat esimerkkejä tilanteista, jotka heijastuvat lasten elämään ja vaikuttavat heidän hyvinvointiinsa.

Lapsivaikutusten arviointi on työväline lasten etujen selvittämiseen. Arvioinnissa ennakoidaan vaikutukset, joita päätöksellä voi olla lasten hyvinvointiin ja oikeuksien toteutumiseen. Oppilas- ja opiskelijahuoltolain 26 §:n mukaan opetuksen järjestäjän on arvioitava opiskeluhuollon toteutumista ja vaikuttavuutta hallinnonalojen yhteistyönä. Opiskeluhuollosta ja sen palveluista vastaavat viranomaiset, opiskeluhuollon

ohjausryhmä sekä koulu- tai oppilaitoskohtainen opiskeluhoitoryhmä tarvitsevat työnsä tueksi kunta- tai koulukohtaista tietoa varmistaakseen sen, että opiskeluhoito toimintana on kunnan alueella yhtenäistä ja lapsen oikeuksien näkökulmasta yhdenvertaista. Arvioitaessa opiskeluhoitotyötä, on tärkeää tarkastella ilmiötä kokonaisuutena, niin yhteisöllisen (ml. opiskeluhoitoryhmän työskentely) kuin yksilökohtaisen työn näkökulmista. Arviointikysymyksiin on luontevaa sisällyttää myös lasten oikeuksien toteutumista kuten osallisuutta tai palvelujen saatavuutta mittaavia kysymyksiä. (ks. esimerkiksi Yhteisestä työstä hyvinvointia -opiskeluhoitoryhmä perusopetuksessa -opas, Ohjaus 9/2018, THL).

Lapsen oikeus kehittymiseen

Lapsen oikeuksien sopimuksessa ”kehittyminen” käsittää laajasti ”lapsen fyysisen, henkisen, hengellisen, moraalisen, psykologisen ja sosiaalisen kehityksen.” Lapsen kehittämisessä ei ole kyse vain kasvun varmistamisesta kohti aikuisuutta vaan myös parhaiden mahdollisten olosuhteiden järjestämisestä lapsen nykyistä elämää varten. Lapsen kehitysympäristöistä perheellä, varhaiskasvatuksella, koululla ja vapaa-ajan yhteisöillä on tärkeä merkitys lapsen hyvälle kasvuille ja vuorovaikutussuhteiden muodostumiselle. Perusopetuslain 3 §:n säännös, joka velvoittaa järjestämään kaiken opetuksen ”oppilaiden ikäkauden ja edellytysten mukaisesti ja siten, että se edistää oppilaiden tervettä kasvua ja kehitystä” liittyy hienolla tavalla yhteen lapsen oikeudet, opetuksen tavoitteet sekä opiskeluhoollon tuen. Lapsen oikeutta kehittymiseen tukee myös terveydenhuoltolain 16 § velvoite kouluterveydenhuollolle seurata vuosiluokittain oppilaan kasvua ja kehitystä sekä edistää terveyttä ja hyvinvointia.

Opiskeluhoollon näkökulmasta keskeisiä lapsen kehitystä tukevia oikeuksia ovat koulutuksen lisäksi oikeudet parhaaseen mahdolliseen terveydentilaan ja riittäviin sosiaali- ja terveystalouteihin. Opiskeluhoito on koulun arjessa tarjottavaa toimintaa, jolla vahvistetaan niin yhteisön kuin yksittäisen lapsen kokonaisvaltaista hyvinvointia. Opiskeluhoollon palvelujen tarkoituksena on turvata moniammatillisessa kouluyhteisössä psykologian, sosiaalityön ja terveydenhuollon asiantuntijuus. Perinteisesti terveydenhoitajan palvelut ovat olleet käytössä lähes kaikissa perusopetuksen kouluissa. TEA -tiedonkeruun 2017 mukaan opiskeluhoollon palvelujen järjestämisessä ja saatavuudessa on tapahtunut positiivista kehitystä, mutta edelleen koululääkäripalvelut puuttuivat 14 prosentilta ja psykologipalvelut 10 prosentilta kouluista. Kuraattoripalvelujen saatavuus oli huomattavasti parempi kattaen 97 prosenttia kouluista.

Sopimuksen määräykset, joiden tarkoituksena on suojella lasta väkivallan ja hyväksikäytön eri muodoilta, ovat lapsen kehityksen kannalta keskeisiä. Varhainen tuki toteutuu parhaiten silloin, kun palveluja tarjotaan lapsille ja vanhemmille koulupäivän puitteissa, tutussa ympäristössä ja juuri silloin kun lapsi apua tarvitsee. Opiskeluhoollon palvelujen työssä vahvistetaan lapsen kehitystä suojaavia tekijöitä, tunnistetaan kehityksellisiä riskejä sekä autetaan ylittämään ja korjaamaan kasvun epäkohtia.

Pienituloisissa kotitalouksissa elävien lasten osuus on kääntynyt kasvuun Suomessa. Heidän osuutensa oli 9,4 prosenttia kaikista lapsista vuonna 2015 ja 11,1 prosenttia vuonna 2017 (Tilastokeskus, Tulonjakotilasto). Lapsiperheiden köyhyyden lisääntyessä myös opiskeluhoitotyössä kohdataan yhä useammin kysymys siitä, toteutuuko lapsen kohdalla oikeus riittävään elintasoon. Aamu- ja iltapäivätoiminnalla ja kerhotoiminnalla on tärkeä merkitys lasten harrastusten toteuttamisessa ja hyvinvoinnin edistämiseksi, koska kaikilla perheillä ei ole varaa lapsen harrastuksiin.

Lapsen oikeus leikkiin ja vapaa-aikaan saattaa puolestaan vaarantua tilanteessa, jossa lapsi kokee koulun työmäärän kuormittavana tai oppiminen tuottaa lapselle suuria vaikeuksia. Opetusjärjestelyillä ja koulutyön suunnittelulla lapsen hyvinvointia tukevasti voidaan tukea jaksamista.

Lapsen oikeus tulla kuulluksi

Lapsella on oikeus ilmaista näkemyksensä kaikissa häntä koskevissa asioissa. Lapsen näkemykset on otettava huomioon lapsen iän ja kehitystason mukaisesti. Lapsen näkemysten kuuleminen ja huomioon ottaminen liittyy lapsen oikeuksien sopimuksessa turvattuun sananvapauteen ja oikeuteen saada asianmukaista tietoa. Oikeus koskee yksittäistä lasta tai lapsiryhmää, kuten koulun oppilaita tai kunnan lapsiväestöä. Oppilaan ja opiskelijan omien toivomusten ja mielipiteiden huomioon ottamisesta häntä itseään koskevissa toimenpiteissä ja ratkaisuisa hänen ikänsä, kehitystasonsa ja muiden henkilökohtaisten edellytystensä mukaisesti säädetään oppilas- ja opiskelijahuoltolaissa. Myös potilaslaki (7 §) ja laki sosiaalihuollon asiakkaan asemasta ja oikeuksista (10 §) velvoittavat selvittämään alaikäisen toivomukset ja mielipide sekä ottamaan ne huomioon hänen ikänsä ja kehitystasonsa edellyttämällä tavalla.

Lapsen näkemysten kuulemiselle ei ole asetettu ikäraja, jotta myös nuorempien lasten näkemyksiä kuultaisiin. Lapsen valmiudet kehittyvät hänen kasvaessaan ja aikuisten tehtävänä on tukea erilaisten tietojen ja taitojen kehittymistä. Lapsella on oikeus saada ikä- ja kehitystasonsa mukaista ohjausta ja neuvontaa, jotka kompensoivat lapsen kokemuksen mahdollista vähyyttä. Kuulemisessa on hyvä pyrkiä konkretiaan, jotta lapsen on mahdollista sijoittaa asia omaan kokemuspäiriinsä ja ymmärtää sen todellinen merkitys.

Lapsen nuori ikä ei ole este muodostaa ja ilmaista kantaansa. Lapsen kokemukset ja kasvuympäristö, tiedot ja taidot sekä sosiaaliset, kasvatukselliset ja kulttuuriset tekijät ja tarjolla oleva tuki vaikuttavat siihen, minkälaiset valmiudet lapsella on näkemyksensä muodostamiseen. Arvioitaessa lapsen kompetenssia ilmaista toiveensa tai mielipiteensä on tärkeää ottaa huomioon myös käsiteltävän asian vaikutus lapsen tilanteeseen. Mitä suurempi ja kauaskantoisempi vaikutus asialla on lapsen elämään, sitä tärkeämpää on arvioida lapsen kehitystaso huolellisesti.

Lapsella on oikeus ilmaista näkemyksensä vapaasti. Tämä tarkoittaa sitä, että lapsen tulee saada tuoda esiin näkemyksensä ilman painostusta ja hän saa myös valita, haluaako tulla kuulluksi. Lasta kuultaessa hänelle on kerrottava ikätasoisella tavalla

kuulemisen kannalta keskeisistä asioita, kuten asiassa olevista ratkaisuvaihtoehdoista, mahdollisesti tehtävistä päätöksistä ja niiden seurauksista.

Yksilökohtaisessa opiskeluholossa oppilaalla on ikänsä ja kehitystasonsa mukainen itsenäinen asema. Tämän huomioiminen opiskeluholossa edellyttää esimerkiksi oppilaan suostumuksen hankkimista monialaisen asiantuntijaryhmän kokoamiseen ja kokoonpanoon aina, kun oppilaalla on ikänsä ja kehitystasonsa puolesta valmiudet päättää asiasta.

Oppilaan itsemääräämisoikeuteen kuuluu myös se, että hän voi painavasta syystä ja asian laadun huomioiden kieltää vanhempiaan osallistumasta opiskeluholtoasian käsittelyyn tai antamasta heille opiskeluholtoasiaa koskevia tietoja. Kielto-oikeuden edellytyksenä kuitenkin on, ettei se ole oppilaan edun vastaista. Arvion tästä tekee aina sosiaali- ja terveydenhuollon ammattihenkilö – oppilaan ensisijaisen edun mukaisesti. Oppilas- ja opiskelijahuoltolain mukaan huoltajalla ei ole oikeutta kieltää oppilasta käyttämästä opiskeluholon palveluja tämän iästä riippumatta. Oppilaalla on oikeus opiskeluholon palveluihin eikä kukaan voi tätä oikeutta evätä.

Kouluterveydenhuolossa voidaan esimerkiksi nuoren itse niin toivoessa aloittaa raskaudenehkäisyyn e-pillereit ilman yhteydenottoa vanhempiin. Näin voidaan toimia silloin, kun kouluterveydenhoitaja tai koululääkäri on arvioinut nuoren kehitystason sekä kyvyn päättää itse hoidostaan riittäviksi ja lisäksi arvioinut ehkäisyaloittamisen olevan nuoren edun mukaista.

Lapsen tai lapsiryhmän kuulemisen perusedellytyksiä:

- Lasta ei saa pakottaa ilmaisemaan näkemyksiään, vaan lapsen kuuleminen on lapselle vapaaehtoista.
- Lapsen näkemyksiin on suhtauduttava kunnioittavasti.
- Lapselle on annettava ymmärrettävää ja riittävää tietoa heidän oikeudestaan ilmaista näkemyksiään ja niiden huomioon ottamisesta sekä siitä, miten lapsen osallistuminen käytännössä tapahtuu ja mihin se vaikuttaa.
- Lasta tulee kuulla heille merkityksellisissä asioissa ja aikuisten tulee olla perehtyneitä lasten kuulemiseen.
- Mielipiteen ilmaisemisen on oltava lapselle turvallista. Lapsen turvallisuus tulee taata esimerkiksi kuultaessa lasta häneen kohdistuneesta väkivaltaepäilystä.
- Lapsen kuulemisen toimintatapojen (ml. ympäristö) on tärkeää olla lapsille sopivia. Eri-ikäiset lapset tarvitsevat tilanteessa eri tavalla tukea ja erilaisia osallistumisen muotoja.
- Lapsen kuulemisessa sitoudutaan seurantaan ja arviointiin. Lapsilla on oikeus kuulla, miten heidän näkemyksiään on käytetty ja miten heidän osallistumisensa on vaikuttanut lopputulokseen.

Lapsen oikeudet eivät toteudu itsestään

Lapsen oikeudet eivät toteudu itsestään. Niitä pitää toteuttaa joka päivä kaikissa lapsen kehitysympäristöissä ja kaikessa lapsia koskevassa kansallisessa ja paikallisessa päätöksenteossa – myös koulussa. Oikeudet eivät siirry lasten arkeen ja elämään, jolle niitä tunneta. Lapsen oikeuksien sopimukseen sisältyvistä asioista onkin tärkeää tiedottaa. Koulujen opetussuunnitelmien lisäksi sopimuksen tulisi sisältyä kaikkien lasten parissa työskentelevien koulutukseen. Myös vanhemmille tulee kertoa lapsen oikeuksista ja niiden merkityksestä koulussa ja opiskeluhuollossa.

Lapsen oikeuksien sopimuksen noudattamista valvoo YK:n lapsen oikeuksien komitea, joka suositteli vuonna 2011, että Suomessa säädettäisiin lailla vakituisen terveydenhuoltohenkilöstön sijoittamisesta kouluihin, mukaan lukien lapsille psykologista neuvontaa antavat psykologit. Komitea suositti myös vahvistamaan lapsille tarkoitettuja mielenterveyspalveluja, takaamaan pääsyn tarvittaviin tutkimuksiin ja hoitoihin sekä tehostamaan toimia itsemurhien estämiseksi. Komitea kehotti kiinnittämään nykyistä enemmän huomiota lasten hyvinvointiin kouluissa, oikeuteen saada mielipiteensä huomioon otetuiksi ja selvittämään syitä huonoon kouluviihtyvyyteen. Suomi sai kehotuksen tehostaa toimiaan kiusaamisen ja ahdistelun torjumiseksi muun muassa parantamalla opettajien ja muiden kouluissa työskentelevien sekä oppilaiden valmiuksia hyväksyä moninaisuutta kouluissa. Osa suosituksen tavoitteista toteutuu lapsen oikeuksina jo tämän päivän koulussa, osa toivottavasti huomisen.

LISÄTIETOA:

- Hakalehto S (2018), Lapsioikeuden perusteet. Alma Talent 2018.
 Hakalehto S, Pahlman I (toim.) (2018), Lapsen oikeudet terveydenhuollossa. Kauppakamari 2018.
 Hakalehto S (toim.) (2015), Lapsen oikeudet koulussa. Kauppakamari 2015.
 Hakalehto-Wainio S, Nieminen L (toim.) (2013), Lapsioikeus murroksessa. Lakimiesliiton kustannus 2013.
 Hietanen-Peltola M, Laitinen K, Autio E, Palmqvist R. Yhteisestä työstä hyvinvointia – opiskeluhoitoryhmä perusopetuksessa. THL, Ohjaus 9/2018. <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-343-137-9>
 Koivurova T, Pirjatanniemi E (toim.) (2014), Ihmisoikeuksien käsikirja. Tietosanoma 2014.
 Kouluterveyskysely 2017. Terveyden ja hyvinvoinnin laitos. <https://thl.fi/fi/web/lapset-nuoret-ja-perheet/tutkimustuloksia>
 Laki potilaan asemasta ja oikeuksista (785/1992) <https://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/1992/19920785>
 Laki sosiaalihuollon asiakkaan asemasta ja oikeuksista (812/2000) <https://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/2000/20000812>
 Lapsenoikeudet.fi -sivut <https://www.lapsenoikeudet.fi/>
 Lapsen oikeuksien sopimuksen käsikirja. Unicef Suomi 2011.
 Lapsen oikeuksien sopimus (SopS 59-60/1991) <https://www.finlex.fi/fi/sopimukset/sopsteksti/1991/19910060>
 Oppilas- ja opiskelijahuoltolaki (1287/2013) <https://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/2013/20131287>
 Perusopetuslaki (628/1998) <https://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/1998/19980628>
 Sosiaali- ja terveysministeriö (2015). Kuntainfo 13a/2015. Uusi soveltamisohje oppilas- ja opiskelijahuoltolainsäädännön toteuttamisen tueksi. https://stm.fi/artikkeli/-/asset_publisher/uusi-soveltamisohje-oppilas-ja-opiskelijahuoltolainsaadannon-toteuttamisen-tuek-1
 Terveydenhuoltolaki (1326/2010) <https://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/2010/20101326#L2P16>
 Wiss K, Hakamäki P, Hietanen-Peltola M, Ikonen J (2018), Hyvinvoinnin ja terveyden edistäminen peruskouluissa – TEA 2018. Tilastoraportti, THL 2018. <http://urn.fi/URN:NBN:fi-fe2016051111637>

Liite 1. Kirjoittajat

Eva Autio

TtM, terveydenhoitaja

Erikoissuunnittelija, Terveyden ja hyvinvoinnin laitos 1.8.2017 - 31.12.2018

Marke Hietanen-Peltola

LT, ylilääkäri

Yleislääketieteen erikoislääkäri, perhelääkäri

Lastenneuvola ja kouluterveydenhuoltotyön erityispätevyys

Terveyden ja hyvinvoinnin laitos

Hyvinvointiosasto, Lapset, nuoret ja perheet -yksikkö

Esa Iivonen

OTM

Johtava asiantuntija

Mannerheimin Lastensuojeluliitto

Kristiina Laitinen

PsM

Työnohjaaja

Opetusneuvos

Opetushallitus, Oppiminen ja kansainvälistyminen

Jukka Mäkelä

LL, johtava asiantuntija

Lastenpsykiatrian erikoislääkäri, lasten psykoterapian kouluttajan erityispätevyys

Terveyden ja hyvinvoinnin laitos,

Valtion palvelut -osasto, Muut erityispalvelut yksikkö

Tatjana Pajamäki

Valtiotieteiden maisteri (sosiaalipsykologia)

Päällikkö, auttavat puhelin- ja nettipalvelut

Mannerheimin Lastensuojeluliitto

Marie Rautava

PsL, erikoispsykologi

Työnohjaaja

Ohjelmajohtaja

Mannerheimin Lastensuojeluliitto

Anne Salmela

Johtava koulupsykologi
Sipoon kunta

Ari Suhonen

YTM, sosiaalityöntekijä
Vastaava koulukuraattori
Pirkkalan kunta

Sirkku Suontausta-Kyläinpää

LL, Janakkalan perhekeskuksen koulu- ja perhelääkäri,
Perheterapeutti
Traumapsykoterapia opiskelija
Kirjailija

Liite 2: Lapsen huolilomake

www.nuortennetti.fi/apua-ja-tukea/huoli-puheeksi-lomake/

HUOLI PUHEEKSI

Tämä lomake* on tarkoitettu sinulle, joka koet keskustelun aloituksen aikuisen kanssa vaikeaksi. Merkitse etukäteen mieltäsi painavia asioita sen verran kun koet parhaaksi ja anna se aikuiselle, jonka kanssa haluat puhua huolistasi.

Huoleni koskee... (rastita)

- Itseäni
- Perhettäni
- Ystävääni
- Muuta tuttua

Asia(t) liittyy... (rastita niin monta kuin haluat)

- Kaverisuhteisiin**
 - Yksinäisyyteen
 - Riitoihin
 - Kaveripiiriin käytökseen
 - Johonkin muuhun, mihin _____
- Kiusaamiseen**
 - Koulussa tai koulumatkalla
 - Harrastuksissa
 - Internetissä tai kännykällä
 - Jossakin muualla, missä _____
- Koulunkäyntiin**
 - Lintsaamiseen
 - Oppimis- / keskittymisvaikeuksiin
 - Motivaation puutteeseen
 - Opettajaan / koulun henkilökuntaan
 - Johonkin muuhun, mihin _____
- Seurusteluun**
 - Ongelmiin seurustelusuhteessa
 - Ihastumiseen (esim. kuinka teen aloitteen)
 - Seurustelusuhteen päättymiseen
 - Johonkin muuhun, mihin _____
- Seksuaalisuuteen**
 - Seksiin
 - Ehkäisyyteen
 - Raskauteen
 - Kokemattomuuteen
 - Seksuaaliseen suuntautumiseen (esim. homous, lesbous)
 - Itsetyydytykseen
 - Johonkin muuhun, mihin _____
- Kasvuun ja kehitykseen**
 - Pituuteen / painoon
 - Ulkonäköön
 - Sukupuolielimiin
 - Rintojen kasvuun
 - Kuukautisiin
 - Johonkin muuhun, mihin _____
- Perheeseen**
 - Ongelmiin perheenjäsenen kanssa (esim. riidat)
 - Perheenjäsenen ongelmaan (esim. väkivaltaisuus, alkoholismi)
 - Perheenjäsenen sairauteen (esim. mielenterveyden sairaus, fyysinen sairaus)

- Vanhempien eroon
- Läheisen kuolemaan
- Johonkin muuhun, mihin _____

Mielenterveyteen

- Ahdistukseen / pelkoihin / paniikkioireisiin
- Itsetuntoon (esim. huononmuuden tunteeseen)
- Stressiin
- Vihan tunteisiin
- Pakko-oireisiin
- Masennukseen tai muunlaiseen pahaan oloon
- Itsetuhoisiin ajatuksiin / käyttäytymiseen (esim. itsemurhan ajattelu, viiltely)
- Syömiseen liittyviin ongelmiin
- Harhoihin (esim. näköharhat, kuuloharhat, tuntoharhat)
- Johonkin muuhun, mihin _____

Väkivaltaan

- Fyysiseen väkivaltaan (esim. lyöminen, töniminen..)
- Henkiseen väkivaltaan (esim. haukkuminen, alas painaminen, porukasta pois jättäminen)
- Seksuaaliseen kaltoinkohteluun (esim. ehdottelut, koskettelu, raiskaus, pornon näyttäminen)
- Johonkin muuhun, mihin _____

Päihteisiin

- Alkoholiin
- Tupakkaan / nuuskaan
- Huumeisiin tai niiksi luokiteltaviin
- Lääkkeisiin

Median käyttöön

- Riippuvuuteen (esim. pelit, netti, porno)
- Huijauksiin (esim. netissä)
- Yksityiseen / julkisuuteen (esim. kuvien vuotaminen julkisiksi)
- Ahdistaviin sisältöihin (esim. kauhu, väkivalta, porno, ulkonäköpaineet)
- Johonkin muuhun, mihin _____

Rahallisiin vaikeuksiin

Johonkin muuhun, mihin _____

Toivon, ettet kerro asioistani eteenpäin ennen keskustelemista kanssani

Oletko kertonut asiasta tai asioista aiemmin jollekin aikuiselle?

- Olen kaikista / osasta
- En

Haluan vielä sanoa, että _____

On olemassa vielä jotain, jota en ole tässä kyselyssä halunnut tai uskaltanut paljastaa

** MLL:n Lasten ja nuorten puhelimien yhteydenottojen perusteella nuoret kokevat keskustelun omasta tilanteestaan joskus vaikeaksi. Lomake toimii keskustelun aloituksena aikuisen ja nuoren välillä. Kaavake löytyy osoitteesta www.mll.fi/nuortennetti/mista_apua*

**NUORTEN-
NETTI**

Liite 3: Lapsiystävällisen kohtaamisen tarkistuslista

www.mll.fi/ammattilaisille/muille-ammattilaisille/lasten-kohtaaminen-palveluissa/

Lapsiystävällisen kohtaamisen tarkistuslista

1. Valitse lapselle sopiva tapaamispaikka

Mieti lapselle sopivaa ja rentoa tapaamispaikkaa. Jos mahdollista, kysy, lähtisikö lapsi kanssasi vaikka kävelylle, kahvilaan tai jonnekin muualle juttelemaan. Anna lapselle mahdollisuus keskustelun lomassa puuhastella jotakin, esimerkiksi piirtää, värittää tai selata kortteja.

2. Kohtaa kiireettä

Anna lapsen ymmärtää, että vietät mielellään aikaa hänen kanssaan, eikä sinulla ole kiire. Jos aikataulusi on tiukka, kerro tämä heti tapaamisen alussa. Näin lapsi tietää, milloin tapaaminen on aikataulusyistä lopetettava, ei sen vuoksi, että et haluaisi olla hänen kanssaan pidempään.

"Tällä kertaa meillä on aikaa kello xx asti. Silloin valitettavasti meidän täytyy lopettaa, mutta seuraavan kerran..."

3. Osoita, että välität

Katso lasta silmiin. Muista esitellä itsesi. Jos tapaat lapsen ensimmäistä kertaa, kysy lapsen nimeä, vaikka tietäisit sen.

Kiinnitä huomiota äänensävyysi ja puhetyyliisi: Pidä äänensävyisi lämpimänä ja puhetapasi rauhallisena. Välität lämpöä ja kiinnostusta lapseen.

"Onko siinä hyvä istua?", "Haluatko vettä?", ovat luontevia kysymyksiä.

Kehu, anna palautetta tai rohkaise lasta, esimerkiksi *"Osaat kertoa hienosti tapahtuman kulun..."*, *"... on varmasti vaikea asia puhua, olet rohkea ja osaava, kun uskalsit sanoa..."*, *"... kuulee, että olet ajatellut paljon ja miettinyt taitavasti/syvästi asioita..."*, *"Ylipäätään se, että tulit paikalle, on hienoa."*

4. Kysy ja kuuntele

Kerro lapselle, että sinun on tärkeää tietää, millä tavoin hänen on helpointa puhua asioistaan. Pohtikaa yhdessä erilaisia tapoja. Houkuttele lasta kertomaan asioistaan ja tilanteestaan olemalla kiinnostunut kaikesta, mitä lapsi kertoo. Voit varmistaa lapselta hänen haluamansa tavan keskustella.

"Haluatko, että minä kyselen paljon ja sinä vastaat sen verran kuin haluat?", "Haluaisitko kertoa asioista mieluummin kirjoittamalla?"

Kysy lapselta mielipiteitä kaikkiin häntä koskeviin asioihin. *"Miltä tämä sinusta kuulostaa?", "On tärkeää, että sinä kerrot, miltä tämä sinusta tuntuu..."*

Kysy, miten lapsi toivoisi asian etenevän. Pyydä kertomaan, onko jokin asia jäänyt epäselväksi tai mietityttäväksi tai pelottaako häntä jokin.

5. Kerro ammatistasi ja tee työsi läpinäkyväksi

Avaa tarkasti ja selkokielellä, miksi lapsi on sinua tapaamassa, vaikka olettaisit lapsen jo tietävän sen. Tarkista, ymmärsikö lapsi asian tai mietityttääkö häntä jokin.

"Kerron kaikille lapsille aina tarkasti, mitä teen ja minkälaisissa asioissa lapsia tapaan, vaikka he tietäisivät jo paljon."

"Kysythän/keskeytäthän minut heti, jos jokin asia jäi mietityttämään tai et ymmärtänyt jotakin."

Jos kirjaat keskustelusta asioita ylös lapsen läsnä ollessa, kerro mihin tarkoitukseen sen teet ja mitä kirjaat. Kysy, haluaako lapsi nähdä hänestä kirjoittamasi asiat.

s. 1/2

MANNERHEIMIN
LASTENSUOJELULIITTO

6. Kerro, miten voit auttaa

Kerro, mitä voit tehdä lapsen tilanteelle ja hänen asioilleen. Käytä ymmärryksen tukena käytännön esimerkkejä.

Avaa, minkälaisissa tilanteissa olet auttanut muita lapsia tai nuoria ja mitä heidän asioilleen on pystytty tekemään. Kerro konkreettisesti, miksi on hyvä, että lapset ovat tulleet luoksesi ja kertoneet asioistaan.

”Kerran eräs tapaamani lapsi pohti ja pelkäsi sitä, että.... Se tilanne hoidettiin niin...”

7. Kerro vaihtoihminen avoimesti

Kerro, mitkä asiat ovat luottamuksellisia ja pysyvät vain teidän kahden välisinä. Kerro myös avoimesti, missä tilanteessa sinun täytyisi luopua vaihtoihminen avoimesti ja kenelle asioista kerrot. Jos näin käy, kerro, miksi sinun täytyy toimia niin ja mitä silloin tapahtuisi.

Kysy, ymmärsikö lapsi, mitä tarkoitat tai jäikö jokin asia mietittävään.

8. Ota vastaan kaikenlaiset reaktiot

Varaudu siihen, että lapsi voi osoittaa myös pelkästään kielteisiä tunteita, kuten ärtymystä, vihaa tai välinpitämättömyyttä, sinua tai tapaamistanne kohtaan. Lapsen asenteen ei pitä antaa vaikuttaa omaan toimintaan ja tapaan puhua hänelle. Luottamuksen rakentuminen vie aikaa, varsinkin jos lapsella on ennestään paljon kielteisiä kokemuksia aikuisista. Osoita kysymyksen, että yrität ymmärtää lapsen tilannetta ja tunteita ja sanoita tämän mahdollista kokemusta.

”Tuntuuko sinusta jännittävältä tulla tähän tapaamiseen...?”, ”Tuntuuko sinusta ärsyttävältä, kun kyselen sinulta näistä asioista?”

”Sinusta voi tuntua jännittävältä/ikävältä, että sinulle vieras aikuinen kyselee asioita...”

9. Vahvista luottamusta tulevaan

Vala lapsen toiveikkautta ja valoisaa tulevaisuutta.

”Vaikka nyt voi tuntua siltä, että mikään ei tule muuttumaan... Olen tavannut paljon samankaltaisissa tilanteissa olevia lapsia ja on tapahtunut, että...”

”Sinä olet tärkeä ja arvokas ja ansaitset sen, että voit hyvin / saat apua...”

Kysy, auttoiko tapaaminen lasta ja pohdi hänen kanssaan, mitä seuraavalla kerralla voisi ehkä tehdä toisin, tai mikä on ollut hyvää. Tarjoa lapselle mahdollisuus antaa palautetta myös kirjoittamalla, piirtämällä tai rastittamalla valmiita vaihtoehtoja.

10. Huolehdi asioiden etenemisestä

Huolehdi, että lapsi tietää, mitä jatkossa tapahtuu. Kerro, miten lapsi voi ottaa sinuun vastedes yhteyttä. Jos sinä et enää jatka lapsen kanssa, kerro, mitä hänen asioilleen tapahtuu ja kuka aikuinen on häneen seuraavaksi yhteydessä. Varmista asioiden eteneminen. Kiitä siitä, että olet saanut viettää lapsen kanssa aikaa.

s. 2/2